

ALBANIAN

Supplementary Reader

Part I

August 1965

DEFENSE LANGUAGE INSTITUTE

1. DRUARI I GËZUESHËM

Napolioni I, që kishte dalë një ditë me shetitë më kalë, pa në një pyllë një druvar tue punue e tue këndue.

"Çe", tha me vete; "ky punëtuer e fiton bukën me munda të madh, e me gjithë këtë duket i lumtun !"

I u-afrue dhe e pyeti:

"Çka të bân kaqë të gëzueshëm ?"

Ai i u-përgjegj:

"Më ka falë Zoti shëndet e punoj me andje: a nuk kam, pra, arsye të jem i gëzueshëm ?"

"Sa fiton në ditë ?"

"Tre franga".

"Po, a mjaftojnë për ty e për familjen tande ?"

"Posi s'mjaftojnë; mbaj gruen e tre fëmijët dhe më teprojnë edhe t'ap të holla me kamatë e të paguej disa detyrë të vjetra".

"E si është e mundun ?"

"Ap të holla me kamatë tue i çue fëmijët e mij në shkollë; paguej dhe detyrët e vjetra tue i mbajtë prindët e mij."

2. KLLUKA

Mbramë - tha hana - pashë në një kopësht të vogël, të rrethuem prej shtëpish së nalta, një kllukë me njëmëdhete zogj të vogjël. Një vajzë e kandëshme u-hodh në mes të tyne dhe pula, e trembun, nisi të kokoriste, tue i mbulue me krahë zogjt e vet.

Erdhi i ati i vajzës; unë e vijova udhëtimin tem pa u-mendue më për ta.

Sonte, tash pak kohë, shikova poshtë n'at kopësht. Gjithandej ishte qetsi, por në një ças e pashë prap at vajzë të vogël, tue ecë dalëngadalë bri kasolles, tue e çelë derën e tue shkue te pula e zogjt, të cilët u-shpërdanë menjherë tue cërcëru e tue i përpjekë krahët. Vajza i mori mbrapa.... Unë i shifshem nëpër një vrimë të murit. Fort m'idhnoi ajo vajzë, dhe u-qetsova vetëm kur i a behi i ati, i cili, tue e kapë për krahu, i bërtiti dhe më me t'egër se natën përpara.

Vajza uli kryet; lotët i vezullojshin në syt e saj të kaltërt.

"Çka bân këtu ?" e pyeti i ati.

"Desha t'a puth kllukën e t'i lypsi të falun për çka i kam bân mbramë", përgjegjti vajza tue qá, "por nuk guxova me të thënë".

I ati, i përmalluem, e puthi në ball bijën e vet: unë me dritën time i a putha syt e gojën.

3. TË FYEMET E NDERËNAT

Kishte pasë qenë një herë një princ i ri. Ky, kur i vdiq i ati, u-bâ mbret. Ndër ditët e para të sundimit, tue qenë shumë i ri, shkoi të këshillohesh me një vetmitar të dijtun, që rronte në breg të detit, në një shpellë të çelun ndër shkrepë të një mali.

"Çka kërkon, o mbret i ri, prej plakut të shkretë?", e pyeti ky porsa e pá.

"Kam ardhë të të lypj një këshill. Unë s'dij ende të qeveris një popull e due t'u hýj në zemër shtetasvet të mij. Çka të báj?"

Vetmitari e shikoi e i tha:

"Të bájsh çka po të thom unë. Eja me mue"! Dhe e çoi në breg të detit, ku kishte mjaft rânë t'imtë. Aty e pyeti:

"A të ka fye kush ndonji herë?"

"Po", i përgjigjji mbreti, "më kanë fye e kanë folë keq për mue."

"Merre prá, kët kallam e me të shkruiej mbi rânë emnat e atyne njerëzve që të kanë marrë nëpër gojë për të keq".

Mbreti e ndigjoi.

"E tashti eja mbas meje!" i tha vetmitari. Dhe e çoi në shpellë të vet, e aty e pyeti:

"Po nderëna, a ke pasë prej ndokujt?"

"Po", i a prití mbreti, edhe nderëna kam pasë mjaft".

"Gdhëni pra, mbi kët shkamb, emnat e atyne që të kanë bâ nderëna". E i dha një çekiç e një daltë, me të cilat mbreti gdhëni mbi shkamb emnat e njerëzvet, prej të cilëve kishte pasë nderëna.

"E tash", i tha vetmitari, "mund të shkojsh e ke për t'u-këthye mbas trí ditësh".

Të katërtën ditë mbreti u-këthye në shpellë të vetmitarit.

Ky e çoi prap në breg të detit e aty i tha:

"Këqyr!"

Në rânë s'kishte mbetë anji shêj prej atyne fjalëve që kishte shkruie mbreti. Gjurmata e njerëzvet, valët e detit dhe era i kishin zhdukë krejt.

Mbasandej e çoi te shpella e i tha:

"Këqyr tash mbi shkamb!"

Emant e njerëzvet, që i kishin bâ nderëna, ishin aty krejt ashtu si i kishte gdhënë trí ditë përpara.

"A more vesht? A e di tashti se çka do të bájsh?"

"Po, e di. Duhet t'i harroj të fyemet e t'i kujtoj nderënat. Të falem nderës e ndejtsh me shëndet".

Mbreti u-nis, veprói mbas këshillit të plakut dhe qe i lumtun e i dashun nga të gjithë shtetasit e vet.

4. DELJA

Delja e butë, mbassi kishte bajtë shumë të këqija prej shtazëve tjera, vojti një ditë përpara Perendis dhe i u-lut që t'i a lehtësonte disi vuetjtet.

Perendija e ndigjoi dhe i tha:

"Edhe unë e shof, o krijatyrë e dashun, se nuk të kam dhënë gjë për t'u-mprojtë. Më thuej se çka mund të të bëj tashti që të të ndihmoj në nevojën që ke. A dishron që t'i forcoj kambët e tua me çapoj apor gojën tande me dhambë të prefët?"

"Ah, jo", tha delja, "nuk due të dukem si shtazë e egër".

"A do që t'a vë helmin në pështymë tande si gjarpënit?"

"Jo, jo", përgjegji delja, "pse gjarpijt janë të mënim prej gjithë njerëzvet."

"Po çka do, pra? A dishron që të të vë dy brina në ball tând e t'i ap fuqi qafës sate?"

"As këto s'i due, o At i mirë, pse kam frikë se do të filloj të zihem si sqept."

"E pra, duhet të jesh e zoja të bëjsh keq", i a priti Perendija, "për në daç që mos të guxojnë të të bëjnë të këqija të tjerët".

"A kështu qenka?" fshëni delja. "Atëherë më lë si jam, o At, pse drue se tue mujtë me bë keq, do të dishroj t'a bëj të keqen. Ma mirë t'a vuetjë një të ligë, se sa t'u a bëj të tjerëve".

Perendija e bokoi delon e butë për ato fjalë që tha, e qysh prej asaj dite ajo s'u-ankue më.

5. KASOLLJA E DHELPNËS

Kapi dimni, nisi të ftoftit e bora, dhe dhelpna filloi të mërdhitte, t'i u-repte lëvra e u-bë për të ngordhë.

"Veç në nos daltë", tha, "kurr prendvera, se s'rrij pa e bë një kasolle sa të ngordh tmerisht unë kështu prej të ftoftit".

Prendvera doli, u-mbulue landa me gjethë e toka me bër, e dhelpnës i doli leshi i ri porsi kadife.

Një vocë e kandësime kishte ri në mëngjes barin; lodroi prej kënaqe, u-shkrrye, u-shtri mandej në kokërr të shpinës, ngrchi katër kambët përpyetë, e tue e hjedhë bishtin përsipri, tha: "Qo tash i a vuna kulmin kasolles".

Mëson përralla popullore se njeriu, deri sa të jetë ngusht për mend që s'pat, bën premtim që t'i dali përpara ngushticës që e kapi; por të dalmen aso ngushtico, harron premtimin, e ngushtica e zë përcëri, për mend që s'ka.

6. MIDHA

N'Azi të vjetër jetonte motit një mbret fort i pasun, të cilin e quejshin Midhë.

Në shtëpi të këtij mbreti shkoi një herë një prej Perendivet.

Midha e priti dhe e përcolli me shumë nderime, aqë sa Perendija mbet aqë i kënaqun sa i tha Midhës që t'i kërkonte çka t'i pëlqente më tepër, se kishte për t'i a dhënë.

Midha, me gjithë që ishte mjaft i pasun, nuk ishte i kënaqun me çka kishte, prandaj i kërkoi Perendis nderën që të mund të këthente n'ar çdo send që ai të përkitte me dorë.

Perendija i a çoi menjherë dishirin në vend. Kështu Midha u-bâ më i pasuni i botës, por përnjherë edhe më fatziu i të gjithëve; pse edhe buka, që donte të hante, i bâhesh ar në dorë, e me ar njeriu nuk ushqehet.

Në kët mënyrë Midha filloi të shkonte shumë keq; e me gjithë pasuninë që kishte, erdhi në një gjendje aqë të mjerë, sa gati vdiq uri.

I u-lut atëherë Perendis që t'i a merrte at peshqesh që ia kishte falë, e Perendija e ndigjoi dhe i tha që të shkonte me u-lâ në burimin e lumit Paktolos, râna e të cilit, qysh at ditë, u-bâ e artë.

7. UJKU E KALI

Një ujk shumë i fushëm shkonte tue kërkue me çka t'a nginte barkun. Vajti e takoi në një kal, që ishte tue kullotë në një livadh. Porsa e pá kalin, menjherë i tha: "Për Perendi, lum kali, jam tue të hangër!" "Mos m'a bân kët të zezë!" i a priti kali, "Si po më ha ti mue?" "Mjaft po më dhimbesh", i a këtheu ujk, "por s'kam çka të bâj, sepse jam tue ngordhë uri". "Ani pra", thotë kali, "mbassi e paske qitë cekën njinend që të më hash, më ha! Por ka disa ditë, që më ka hý një thumb në kambë të mbrâme e âsht tue më dhimbtë fort. Po të lutem m'a hiq kët thumb, e mbasandej më ha kur të dësh". Ujku u-afrue t'i a nxirte thumbin e kali i a rراسي shqelm ballit dhe e lëshoi lëmuç përdhë. Para se të ngordhte ujk, tha: "Mirë m'a bâni kali! Po unë mbassi babën mbathtar nuk e kam pasë, as gjyshin jo, mue mbathtar çka më çoi të bâhem!"

8. HARUSHA MIRËNJOFTËSE

Tue kalue një shtegtár nëpër bjeshkë, takon dy harusha. Korr të hiki prej frike, por njëna i bân shêj me kambë të shkonte e t'i hiqte një kûj druni, hý në shputë të kambës së mbrâno.

Shtegtari tue u-dridhë, e bân zemrën gúr, i afrohet e i a hjek. Mandej harusha i bân me shêj prap që t'i a diegi vendin e plagës me unë pishe. Për t'i a shpërblye nderën, që i bân, i prini shtegtarit dhe e çoi te një zgavërr lânde, mbushë me mjaltë.

Ky kallxim përkon me përrallën e luânit t'Androklit, rob romak.

Androkli i paska pasë hjekë dikur ferrën prej kambe një luâni. Kur e qitën n'anfiteatër për të qenë shkye prej bishëvet t'egra, ai luâ e njofti bâmirsin e vet e i a shpëtoi jetën. Kët përrallë e kallxon Seneka, filozof latin.

9. SA POSHTË KA RA KATUNDI

Në një katund s'ishte kush që ndigjonte të bâhesh kryeplak. Frandej katundi u-bâ në një fjalë të zgjidhte për kryeplak mâ të keqin e katundit. I shkuen, prá, këtij te dera dhe e lutën që të ndigjonte të bâhesh kryeplak. Ky u-mundue t'i shpëtonte kësoj punë, por s'mujti, pse i ishín vû të gjithë. Mâ në fund dha fjalën se po u ndigjonte, por u lypí një kusht. U tha: "Kushdo i katundit që të vdesi, sa të jem vetë kryeplak, nuk do t'a shtini në dhë pa më thirrë përpara mue te i vdekuni". Katundia dha fjalën se kët dishír kishte për t'i a krye. Kushdo që vdiste, e thirrshín kryeplakun te i vdekuni. Kryeplaku ulesh te i vdekuni e i thonte diçka në vesh; mbasandej i thonte katundit: "Tash futnie në dhë kurtë doni!" Mbassi kaluen do ditë, katundarët filluen të flitshín ndërmjet tyne: "Çka do t'u thotë ky të vdekunvet para se t'i fusín në dhë?" Bânë fjalë sbashku e shkuen me e pyetë. Mbassi i shkuen te shëpíja, i thanë se dojshín t'a pyetshín për një fjalë, dhe i u-lutën që mos t'i vinte keq. "Jo", u tha kryeplaku, "folni se mue nuk më vjen keq". "Çka u thue të vdekunvet, para se t'i fusín në dhë?" "Po çuditom", u tha kryeplaku, "si nuk pasheni mujtë me e marrë vetë me mend. Unë u thon: Në ju pyetshín të parët tonë atje n'at jetë, si âsht tue shkue katundi, tjetër mos u thoni, veç kallxoniu kush âsht kryeplak, e atüherë kanë për t'a marrë veçt vetë, sa poshtë ka rá katundi".

10. UNAZA

Nji babë u a dau pasunin të tre djelmvet të vet. I kishte mbetë edhe një unazë e kushtueshme. U tha djelmvet se unazën do t'a fitonte ai, që do të bënte një burrnë të madhe.

Djelmt u-shpërdanë dhe erdhën prap mbas tre muezjsh.

I pari tregoi se një zotni i kishte lënë një arkë plot me pare të verdha që t'i a ruente pa i lypë diftesë. Tha se do të kishte mujtë me i përvetsue por nuk e kishte shpërdorue besimin e atij zotnije; tha se kur erdhi i a kishte këthye arkën si i a kishte lënë, pa prekë kurrgjâ.

I ati i tha se punë të mirë kishte bërë, por kurrgjâ më tepër se çka i ishte dashë të bënte.

I dyti tha se kishte shkue një ditë bregut të një lumi dhe kishte pë tue rënë mbrendë një fëmijë të vogël. Po mos t'i a kishte ngjitur dorën, fëmija do t'ishite mbytur mbrendë; prandaj ishte shpëtuar n'ujë, e kishte kapur për krahu dhe e kishte shpëtuar.

Edhe këtij i tha i ati se punë të mirë kishte bërë, por kurrgjâ më tepër se çka duhet të bëjmë të gjithë; i tha se secili e ka për detyrë t'i ndihmojë shokut kur është në rrezik.

I treti kallxoi se një ditë, kur po shetitte, kishte pë prej së largu një njeri, i cili s'donte t'a shifte gjallë; atë e kishte marrë gjumi në buzë të një mali; pak gjâ po të kishte lëvizur do të kishte rënë poshtë i vdekun; tha se e kishte çue ngadalë ngadalë dhe se e kishte largue nga ai rrezik.

I ati e mori ngrykë dhe e puthi tue i thënë: "Të lumtë, ti e ke fitue unazën!"

11. ZELL E QINDRESË

Një njeri, që me andje të madhe vrente tubrrimin e shtëzëvet të vogla, pë një herë një thnegël, e cila me gjithë fuqi mundohesh me çue në banesë të vet një ashke të vogël. Ashkja ishte shumë më e madhe se thnegla vetë dhe i shpëtonte pa prap; por me gjithë këtë e kapte përsëri barrën e vet.

Njëzet e nëntë herë e çoi thnegla ashken deri në maje të banesës, por aqë herë u-rrrokullis me barrën e vet shpatit teposhtë.

"Tash më", mendoi burri i mirë, "shtëzëza e lodhun do t'i shporret asaj prove". Por jo, thneglën e vogël nuk e lëshoi zemra. Për të tridhettën herë i a ngjiti barrës, e me faqe të bardhë e çoi në banesë.

12. S'E VLEN KEÇI MIJËN

Nji katundar një herë i çoi një zotni një keç dhuratë. Si shkua disa ditë, shkoi e i thotë: "Zotni, kam nevojë të madhe shumë e më duhen një mijë gosh; a m'i ep vetë, apor më bëhe dorëzanim që t'i gjëj ke një vend tjetër?"

Zotnija nuk e çoi gjatë, por thërret shërbëtorin dhe i thotë: "Merr e epia keçin këtu miku, se nuk i a vlen keçi mijën".

13. PLAKA E DHIT E EGRA

Kishte pasë qenë një plak e një plakë që s'kishin kurrnjë të mirë të shtëpija. Erdhi dimni e i gjet pa dru e pa ujë.

"A po do me shkue të bëjsh dru me gjylopënë", po i thotë plakë plakës, "apor të mbushish ujë me shoshë?"

"Jo", thotë plaka, "më mirë po shkoj të mbush ujë me shoshë".

Merr shoshën dhe shkon të mbush ujë, ndërsa plaku merr kresën e shkon tinëz e bën dru në mal e këthehet në shtëpi. Plaka s'po mundet me e mbushë kurrnjë pikë, mërziqet e këthehet në shtëpi pa gjë.

"M'a çel derën!", i thotë plakut.

"Oh! Jo", përgjigj plaku, "s'jam tue t'a çelë deri sa të bjerë bora deri në gjë".

Bie bora deri në gjë, kërset plaka në derë e thotë:

"M'a çel, plak, se ka rá bora deri në gjë!"

"S'jam tue t'a çelë", i a pret plaku, "deri sa të bëhet bora deri në brez".

Rá bora deri në brez e lyp plaka t'i a çelte derën; por plaku kishte pasë qenë i padhimbëshëm e i tha:

"S'jam tue t'a çelë për pa u-bà bora deri në fyt".

U-bà bora deri në fyt e shtëpija e vogël u-ambulue krejt prej bore. U-nis atëherë plaka nëpër borë e gjet shpellën e dhivet t'egra. Aty rrijshin shtatë dhë t'egra: më e madhja kishte shtatë sý, e dyta gjashtë, e treta pesë, e katërta katër, e pesta tre, e gjashta dy e më e vogla një sý.

U-fshch plaka e për gjithë ditë u a fshinte e u a pastronte vendin pa qenë diktue.

"Kush na e fshin kështu vendin?", po pyet ajo më e madhja.

"Kush na e fshin kështu vendin?", po pyesin tjerat.

Edhe vondojnë të rrijnë e të rruajnë. Rri më e madhja, por prej mërziqe e zë gjumi, e plaka bën punën e vet; fshin e pastron e fshchet prap.

"S'mujta me diktue gjâ !", thotë dhija me shtatë sÿ.

"Rrij vetë", thotë ajo me gjashtë sÿ. Por, për rrezik edhe atë e zë gjumi, e kështu u ndodh të gjithave deri në mâ të voglën.

Rri e ruen ajo mâ e vogla me një sÿ e shtihet se po flën.

Rrehet plaka e kujton se të gjitha janë fjetë, e nis të fshijë e të pastrojë, kur qe këcen dhija me një sÿ dhe e kap e i thotë:

"Të lumtë na, nâna jonë,
ti na fshin e na pastron,
ti na shtron e na mbulon!"

E çon plakën te dhít tjera e nisin t'a duen e bâhet plaka si zojë shtëpife. Milte dhít e zënte kos e bânte djathë e jetonte mâ së miri.

Një ditë u-nis plaka nëpër borë e shkoi te shtëpifa e plakut. Muer do kos me vete e një lugë. Plaku ishte shtrí për të vdekë pse s'kishte çka të hante.

Plaka e shikon prej dritorje dhe i a qet një lugë kos në gojë. Plakut i vjen fryma e bërtet: "Edhe një pikë, sorrë !". Plaka i a qet edhe një lugë. Plakut po i a kânde e bërtet: "Qit sorrë, të lumtë sqepi !". Atëherë plaka nis e flet: "Nuk jam sorrë si po kujton ti, por jam plaka që s'e ke lânë mbrendë, e rrij te dhít e egra tue hangër e tue pí gjithësa të due".

"Aman !", i thotë plaku, "më merr edhe mue, se kështu po vdes ùni".

"S'kam se si", i a pret plaka, "se më tremben dhít".

"Nuk t'i tremb", thotë plaku, "por aman mos më lê këtu !"

E merr plaka me vete dhe e çon te dhít, por ato sa e shofin, ikin e marrin shpatin.

"Çka më gjet !", thotë plaka. E vëhet t'i ndjelli nëpër mal:

"Haj, ca, cap, me dallap,
Haj, ca, dhí, me një brí".

E dhít erdhën një nga një e u-bashkuen prap e s'e dreshtën plakun, por e ushqyen gjithë dimnin e gjatë.

14. MARIMANGA, KUNGALLA E BLETA

Ndër kohë shumë të lashta jetonte një grue e vejë me tri vajza, të cilat mundohesh t'i rritte me mësim të mira e të njerëzishme. Mjerisht për dy të parat i shkoi kot mundini. Vajzat u-rritën e ishin të trija njëna mbas tjetrës. Sado që e ama mundohesh t'u a lëshonte punët e shtëpis në dorë, me gjithë atë të bijat në vend që t'i ndiqshin mësimet e s'amës,

e kalojshin kohën më fort ndër fqij. Vetëm vajza e vogël epte shpresë të mirë dhe e âma kënaqesh tue e pá në rrugë të mbarë. Nji herë e âma u-sëmue, s'qe mâ e zoja me u-mbajtë më kambë e i u-desh me rá në shtrat. Nji ditë, ishte vetëm në shtëpi, pse të bijat, a për nji arsye a për nji tjetër, kishin shkue ndër fqij.

Si u-gjet ngusht, dërgoi nji fëmijë të huej për t'i a thirrë vajzën e madhe. Djali e ndigjoi, shkoi ndër fqij e nuk pushoi deri sa e gjet. Por kur vajza muer vesht se e âma po e lyppte, nuk u-trazue aspak e i përgjegji djalit që t'i thonte s'âmës se nuk mund të vinte, sepse ishte zânë tue êndë do pëlhurë. Kur plaka e mjerë muer vesht se ç'përgjegje kishte dhânë e bija, u-turbullue, i rá zemra, e tue fshâ, e nami të bijën:

"Endsh e êndsh e mos qitsh kurrgjâ në treg !"

E Perendit i ndigjuen të fshâmet e plakës e n'at ças ajo bijë e mbrapësht u-ndërrue në marimangë, që me të vërtetë ênd aso fijesh pa qitë asgjâ në treg.

Atëherë e shkreta nânë dërgon m'e thirrë vajzën e dytë, që me shoqe tjera po argtohesh. Tue ndigjue për t'âmën që po e kërkonte, nuk é çau kryet aspak e madje i përgjegji djalit se nuk kishte kohë të shkonte te e âma, pse ishte tue këndue e tue vallzue. Kjo përgjegje e vrazhtë e pezmatoi zemrën e së mjerës nânë që fshâni e nami:

"Këndofsh e këndofsh deri sa të të plasi zemra".

Dhe Perendit e ndigjuen, e për ndeshkim e ndërruen at bijë të mbrapësht në kungallë, e cila gjithë verën kërkoi saqë na shurdhon e mandej pëlset. Së mbrâmi zemër plasta plakë çoi t'a kërkonte vajzën e vogël e kjo sa ndigjoi për hall të s'âmës, la argtimet e veta e fluturoi pranë shtratit të saj. Sa e pá e âma e uroi të bijën tue i thânë: "O bijë, qofsh ushqimi i të gjallë vet e drita e të vdekunvet". E Perendit e çuen në vend urimin e plakës, tue e ndërrue vajzën në bletë, që na ep mjaltin për ushqim e dyllin për qirij, që ndezen për shpirt të të vdekunvet. Dhe bleta qe gjithëmonë e nderueme dhe e çmueme; sa për të nuk guxon gojë njeriu të thotë se ka ngordhë, por ka vdekë.

15. DIJA E MANDARINIT

Nji muziktár i verbët, me lahutë nën sjetull, tue prekë tokën me shkop, kishte mrrijhtë deri te lumi i cekët, që e qarkonte qytetin e vogël në nji gjymësrrrethi, dhe s'dinte si të dilte n'anën tjetër të lumit. Kur qe, i a behi nji tregtár voji, që shtegtonte dhe i tha: "Eja, se po të qes unë përtej lumit, por n'a mbaj ti trasjen e të hollavet".

I verbti i hypi në shpinë tregtarit dhe e mbante në dorë trasjen e rëndë me të holla bakri, që tregtari kishte fitue tue shitë voj.

Kur mrrijtën në bregun tjetër, tregtari bâmirës bashkë me të hollat e veta desh të marri edhe ndonji falnderim. Por i verbti i tha se të hollat ishin të tijat, dhe menjherë filloi të bërtitte tue i u-qá qiellit e dheut, tue thënë se atij, lypsit të mjerë, dojshin t'i a grabitshin të hollat. Kot kundërshtoi tregtari. Të dy zihsit vrapuen te Mandarini, i cili ishte gjyqtari i qytetit, i ranë në gjúj përpara, dhe secili bënte bé se të hollat ishin të tijat.

Mandarini i ndigjoi me qetsí, u báni disa pyetje dhe mbasandej tha: "Po i a lámë Perendis s'ujit t'a dajë kët çashtje!" Urdhënoi t'i sillshin një ënë të madhe me ujë, i futi të hollat mbrendë dhe i përzieu mirë e mirë. Mbasandej u-ngrit, u-krrus mbi ënë t'ujit dhe shikoi mbrendë me kujdes.

"Të hollat janë të tregtarit të vojit", tha Mandarini, "e ti, muziktár i verbët, ke për të pasë një qind shkopíj!" Të gjithë u-habitën.

"Këqyrni këtu!", tha Mandarini. "Përmbi ujë ka dalë voji. N'i pastë fitue të hollat tregtari tue shitë voj, do t'a bajnë ato gjurmën e zebes së tij".

Mbi ujë shifeshin vërtetë do pika të mëdhaja voji. Populli e lavdoi dijen e Mandarinit dhe jashtë bërtitte muziktari i verbët prej shkopíjvet që po hante.

16. NDEROJE PUNËN !

Nji zotní duel një herë të shlodhesh në fushë dhe rá në një shteg të ngushtë. Pak hapa mbrapa e ndiqte shërbtori, i cili e bante pallton e zotnís.

Kur qe, tue gjimue nën një barrë të rëndë bari, po vinte për báll tyne një korrës. Zotnija u-shmang në një anë dhe e la punëtorin të kalonte. Shërbtori përkundrazi ngurroi në mes t'udhës dhe i u-ngërmue: "Malok i trashë ! A s'e di ti se duhet t'u a lëshojmë rrugën zotnivet ?".

Çartakandas u-këthye zotnija mbrapa e tha: "Jo, kurr ! Mue më përket të lëshoj rrugë, sepse s'jam i lodhun. Po s'uzujta t'i a lehtësoj barrën punëtorit, ásht faqe e zezë t'i a rándoj. Kush s'e nderon punën, s'e meriton pushimin !".

Shërbtori uli kryet turpnueshëm, korrsi u-gëzue për zemër të drejtë t'atij zotnije.

17. TRE QET E UJKU

Tre qe kishin pasë dalë në bjeshtë e kullotshin sbashku. Ndejtën gjithë verën e gjatë e tretën rrugë e s'dijtën mâ të këthcheshin te shtëpija, por i zûni vjeshta në mal. I hetoi ujku. "Të punoftë bafti", tha "se tek më ka ardhë nafaka te dera!". Dhe u sillet e shikon t'i a ngjisi ndonjënit, por s'mundet kurrsesi, pse qet, porsa e shifshin, afroheshin të tre shpinë për shpinë e qëndrojshin me brina.

Rá bryma e parë e bari filloi me u-paksue. Ujku i ishte ngjitë barku për kurriz, e nuk i u-dahesh qevet.

Nji ditë po i gjën dy mâ të rijt m'anësh e merr e u thotë: "Këqyrni, se edhe pak e tash po vjen bora; ai mâ i madhi është kah ju a mbaron krejt barin; është mâ mirë të më lëni t'a há, pse kështu ju keni për të pasë ushqim mjaft, e unë po shtýj edhe ndonji ditë".

"S'po thue keq", i a pritën dy qet e rij. Dhe kështu kaut të madh i shkoi kryet.

Rá bora e parë. Ujku po u sillet dy qevet, por s'po mund t'i presi pse ata të bashkuem shpinë për shpinë, qëndrojshin trimnisht.

Ujku vendon me i folë atij mâ të voglit. I afrohet e i thotë: "Këqyr, nuk tash po ngjat të bjerë bora tjetër e ti tash po hjek keq. Me pasë për të më lënë t'a há at shoqin tând, unë do të kishem mjaft deri në prendverë; në prendverë mandej dalin shqerrat e shtýj edhe mirë".

Rrçhet i vogli dhe e lën ujku t'a bâjë punën e vet.

Nuk shkon shumë kohë e ujku duket prap e i thotë kaut të ri: "Mjaft keq po më vjen, more shoq, të të há, por mbassi mue m'është mbarue mishi e tý t'është mbarue bari, s'kam çka të bâj". Dhe i këceu në qafë e e preu.

Përralla na mëson se ku është bashkimi është forca, e ku është dasija është shkatërrimi.

18. TË VOEGTIT

Mo dhânë jetën për atdhë, është nji virtyt i naltë, por ti nuk duhet të qesish mbas shpine virtytet e vogla, o bir'in. Sot në nëngjes, tue ecë para meje, kur ti po u-këthejshe prej shkollë, kalove para nji grueje së vorfën, që mbante në prehën nji foshnje të sëmundë e mâ tepër vdekë se gjallë. Ajo të kërkoi ndihmë, por ti e shikove e nuk i dhë gjá, ndonse ti kisho të holla në kuletë. Ndigjo, o bir: mos u-mëso të kalojsh

para mjerimit, që të shtrin dorën, për pa e kujtue në ndonji mënyrë, dhe aqë më pak para një nane që të kërkon një lëmoshë për foshnjën e vet. Mendo se ndoshta ai fëmijë mund të ketë pasë urë dhe kujtoje kujdesin e asaj nane së mjerë. Merre me mend disprimin e nanës sate, po t'ishte e shtërngue me ndonji ditë me të thënë: "Enrik, sot nuk kam as bukë të t'ap!" Kur më takon t'i ap një ndihmë ndonji të vobegti, ai sillet e më thotë: "Zoti të rrujë me shëndet ty e fëmijët e tú!". Ti nuk mund t'a marrish me mend ngushllimin, që i apin zemrës sime ato fjalë, dhe mirënjohësin që ndiej për at të ngratë. Më duket se ai urim i mirë, me të vërtetë do të na e rrujë shëndetin për të gjatë mot, dhe kështu këthehem në shtëpi e kënaqun e tue mendue se ai i vorfën më dha më tepër se i dhashë! E pra, o bir, vepro në një mënyrë, që t'a ndigjoj at urim të merituem prej teje; nxir herë herë ndonji lek nga kuletat jote për t'a lëshue në dorë të një plakut pa mbështetje, të një nane pa bukë, të një foshnje pa nanë. Të vobegtit e kanë për zemër lëmoshën e fëmijëve. Shiko se gjithëmonë gjinden të vobegët rreth shkollës. Lëmosha e një njeriu të rritun është një vepër dashunije, por ajo e një kalamanit është edhe një vepër përkëdhelje: është sikur të binte prej dorës së tij një lule dhe një lek përnjiheri. Mendo se ty nuk të mungon kurrgjâ dhe se atyne u mungon gjithëçka; se ndërsa ti lakmon të jesh i lumtun, atyne u mjafton mos të vdesin urije. Mendo se është një tmerim, që në mes sa ndërtesash së mëdhaja, nëpër rrugat ku kalojnë karrocët e fëmijë të veshun me kadife, të gjinden grâ e foshnje që s'kanë çka të hanë. Mos me pasë të hanë! Ah, o Zot! Fëmijëve si ty, të mirë e të zgjuet, t'u mungojë buka e gojës, në zemër të një qyteti, si bishëve t'egra në shkretë!

O Enrik, mos kalo më kurr para një nane, që të shtrin dorën, pa i a njomë me ndonji ndihmë!

19. MA E MIRA POROSI

Mbas një lajmi, që një tregtar kishte botue në fletore, se donte në tregtare të vet një shkarth, u paraqitën pesëdhjetë djelm.

Tregtari zgjodhi me të shpejtë njënin prej tyre dhe i përcollti të tjerët.

"Kish t'a dij", i tha një mik, "pse e pëlqeve shi këtë çun që s'ka asnjë porosi prej ndokujt".

"Po gabohesh", i u përgjegj tregtari; "ky çun ka shumë porosi. Ky fshini këpucët, para se të hynë në odë dhe nbylli derën, prandaj është i kujdesshëm. I a dha karrigën e vet atij plakut të

shkjepët pa mendue hollë e gjatë; me këtë tregoi zemrën e tij të mirë. Hoq kësulën, kur hyni mbrendë, dhe i u-përgjegj shpejt e mirë pyetjeve të mija; prandej është i njerzishëm dhe ka sjellje të mirë. Ngriti librin që unë deshtas e kishem lëshue përdhe, ndërsa të tjerët e shtynë me kambë apo morën në thue në të. Priti qetsisht e nuk u-furë - një dishmi e mirë për sjelljen e tij të njerzishme. Vûna ré edhe, se petkat e tija ishin të fshime mirë e se fytyra e duert e tija ishin të pastra. Po, a s'është kjo mâ e mira porosi? Unë ap mâ shumë për at gjâ, që dij për një njeri, mbassi t'a shof nja dhetë minuta, se për të gjitha fjalët tingëlluese e të mira, që shkruhen ndër letra porosije".

20. ZOGLA E DHELPNA

Zogla e dhelpna u-bânë një herë bashkë e menduen të mbidhshin një copë tokë.

"Ti", i tha dhelpna, "mblidh farën, e unë kam për t'a mbjellë". U-vû zogla aty-këtu e e bashkoi krejt farën.

"Tash na e mbille", i thotë dhelpnës, "se t'a bashkova".

"Jo", i a priti dhelpna, "me e mbjellë s'dij, por tash një herë mbille ti, e do t'a korr vetë".

I a hyni zogla punës e me shumë mundime e mbuloi farën kokërr për kokërr në dhë.

Fara bifti për bukurí, u-rrit, lidhi e u-poq.

"A po na e korr?", i tha zogla dhelpnës.

"Jo", i a priti dhelpna, "unë me e korrë s'dij, por korre ti e t'a fshij vetë".

"Si kështu?!", tha zogla. E u-vû, kËp ! kËp ! kËp ! e këputi grunin kallxë për kallxë e e mblodhi grumbull.

"Tash", tha, "unë e korra, e ti dhelpën, na e fshij".

"Jo", përgjegji dhelpna, "fshije ti dhe e dáj vetë".

I u-desh zoglës me e fshi grunin, e dau në një nën anë bykun e në tjetrën kokrrat.

"Mirë punove", tha dhelpna, "ti merr bykun e unë kokrrat".

"Çka t'a báj bykun?", i a priti zogla. "Unë e kam báj krejt mundin e tash të dal pa pjesë ! Kjo është e pa drejtë, e i qesim pleqt kur të dësh".

"Hajt", thotë dhelpna, "se po i qesim pleqt. Ti do të më biesh për plak një patâ të madh".

Kujtonte se po ha hëm farën, hëm patânin.

Niset zogla me e kërkue patânin e ndesh në mal në një gjâsend që i thotë: "Mos e merr për plak patânin, se dahesh keq, por merr njat langue, që është shtri në breg t'arës njatje poshtë".

Shkon zogla te langoni e e gjën tue ngordhë.

"Kumbár", i thotë zogla, "a më vjen për plak, se kam një davë me dhelpnën"?

"S'kam sesi, moj ndrikullë", i a pret langoni, "a s'po shef si jam bërë, por ndigjoje 'i fjalë: Në qoftë se m'a ngop barkun me kryelanë e gjalp, që të më vijë paksa forca, e në qoftë se m'a lyen shtatin me voj, sa të më zbutet pak lëkura e të mundem me lëvizë, atëherë po të vij plak e po t'a daj pleqnin më së miri".

"Kollaj", thotë zogla. "Po, a s'do tjetër veç? Eja mbas meje!"

Nisën.

Në një arë po punojshin pesë burra. Njaty afër kohës së cillës po i bënë zë e zoti i arës grues së vet e po i thotë:

- Oj grue, shpejto të na sjellish cillën.

Grueja e ndien. Kishte pasë bërë gati një kryelanë me gjalp. E vë tepsin mbi krye e nisat kah punëtorët me një fëmijë të vogël për dorë.

Zogla, t'a pamën, i thotë me zë të ulët langonit:

"Fshehu këtu, mbas kaçube, se s'po vonoj të t'ap çka lype".

Fshehet langoni, e zogla shkon e i del përpara fëmijës e këcen aty ngjat si mos të donte me hikë.

"Oh! Nënë, zogu!", bërtet fëmija. E vëhet t'a kapi. Zogla nuk fluturon, por sillet aty ngjat tue e mundue fëmijën. E ama rrënet e kujton përnjimend se zogla s'hikën.

"Prit", thotë, "se po t'a zë nëna".

U tepsin në tokë e vëhet mbas zogut. Zogla, dalëngadalë, largohet, i bënë me shëj langonit t'avitesh me hangër e, kur e shef se po lëpinte tepsin, fluturon me hikë.

Këthehet grueja të marrë kryelanin; por, sa çuditet kur kujtohet se i a kishte hangër langoni.

Bahët bashkë zogla me langonin.

"Për një shteg", i thotë langoni, "më ke kënaqë e më ka ardhë krejt forca; tash veç të më gjëjsh edhe do voj sa t'a lyej shtatin".

"Kollaj!", i a pret zogla, "eja mbas meje".

Shkojnë në rrugë të vojnavet, ku po pushojshin do shtegtare e i kishin ulë për tokë rrëshiqat me voj. Të gjithë i kishte zënë gjumi e veç një po ruente.

Perr! Ulet zogla mbi një rrëshiq. Shtegtari e gjuen me një guralec e zogla s'luen vendi, por i dredhon pak sa. Pëfjû! E gjuen së dyti e zogla prap dredhon. Kap atëherë shtegtari një gur sa grushti e e gjuen me idhnin. Në vend që t'i binte zoglës, i rra rrëshiqit dhe e shkeu e u derdh voji.

"Çoni, burra", u tha shokëvet, "se na u-prish një rrëshiq". S'patën çka me mbledhë në të, por morën rrëshiqat e u-nisën.

"Hajt tash", i tha zogla langonit, "se të gjeta voj mjaft".

Shkoi langoni e u-shkrbye mirë e mirë n'at voj e i u-zbut lëkura e i ndriti qyaja.

"Kur të dësh", tha, "zogël, të vij për plak".

Merr zogla një thes dhe e shtie mbrendë langonin e shkon në Qafë të Shpellavet, aty ku kishte bërë me u-pjekë me dhelprën.

"Dhelprën!", thërret. "Hoja!"

"T'a pruna patânin, që më ke lypë për plak; por afrohu një herë".

Afrohet dhelpra e kujtohet se s'kishte patë e po thotë:

"I madh qenka plaku e si kodra-kodra e s'po mund t'afrohem fort ngjat."

Në këto fjalë zogla çel grykën e thesit e del langoni e i vëhet në shpinë dhelprës. Nga njëna, nga tjetri, deri sa dhelpra gjet një zgavërr në rrëzë të një lisi e, sa bëni të hynë mbrendë, e kapi langoni për bishti. Ajo ngreh e ky ngreh; i u-këput bishti e vetë shpëtoi.

Langoni i a çoi bishtin zoglës e i tha:

"Bishtin i a këputa e tash baje grunin ti vetëm, se s'të thotë më gjë".

21. LUTJA E MBRAMË E TIM ETI

Një zotni i vjetër e i mbajtur mirë kallxoi një herë këtë ngjarje të jetës së vet:

Prindët e mij ishin bujq të thjeshtë dhe punojshin një tokë të vogël në katund. Mbassi dola prej shkollës, u ndihmojshëm, mbas fuqisë sime, ndër punë, ashtu si i binte stina. E që më fort do të bëjshëm kështu, mbassi im at ishte i vjetër dhe im vllë para meje, që deri atëherë kishte qenë kryeshtylla e babës, tash një vjetër gjindesh n'ushtri. Në këtë kohë ndodh një ngjarje, e cila gjithëmonë ka për të më ndejtë para shpirtit.

Posa i kishem mbushë gjashtëmëdhjetë vjetët. Ishem tue mbledhë sanë në livadh. Moti ishte i bukur e kosa e rrashqelja punojshin zellshëm që prej agimit. Mbas një dite së nxehët prirej dielli përsëri nga prendimi, e mbassi unë e rrogatari e kishim mbarue punën në livadh, u-këthyem gëzueshëm kah shtëpija. Në rrugë të madhe, e cila prej katundit tonë të çonte në qytet, që ishte nja një orë larg, hasi me në im at, që mbante në krah një paqetë. "Po, nga po i a mba, babë?", e pyeta unë. "Kjo paqetë", m'u-përgjegj im at, "duhet të çohet që sonte në postë. Jot'âmë i ka bërë gati sot mbasdreke teshat, për të cilat pat shkruar yt vllë, e në mrrijshin sonte në postë, nesër mund t'i bijnë në dorë. Edhe një orë s'mbyllet posta; në mund u grafsha kambëvet, mrrij me kohë atje. Apo," vijoi rryeshëm im at, "mos po do ti t'a bëjsh këtë punë në vend tim?".

S'më pëlqeu aspak kjo punë, sepse ishem lodhshëm e dishrojshecm mâ fort pushim se një rrugë dy orësh. Përveç kësaj e kishem mendon me shkue në mbrâmë n'ushtrime të gjimnastikës, e më duhesh mâ parë edhe me u-lá e me u-ndërrua petkash. Në fillim desha të kundërshtojshem, sepse m'erdhi keq, që im át kërkoi prej meje një punë të tillë, tue pasë punue unë gjithë ditën e lume. Po mos të ndigjojshecm me shkue unë, pat me shkue ai vetë, sepse ishte burr i butë, i durueshëm e i vjetër. Porse m'u-duk si të më ndalonte një gjâsend mbrenda meje, që mos t'a diftoj çartakenden teme. Mbas një mendimi të shkurtë, sepse të gjitha ato mendime u-përshkuen si rrufeja nëpër kryet tem, thash unë: "Posi, babë; unë po e kryej kët punë".

I a dhash rrogatit kosën teme e baba m'a dha paqetën me këto fjalë: "Të falem nderit, Mirash; do të shkojshecm vetë, por nuk po ndihem krejt mirë sot".

Tue u-nisë, m'a qoku dorën e tha: "Të falem nderit, more bir, gjithëmonë më ke qenë bir i mirë". Me kaqë u-damë. Këto qenë të mbrâmet fjalë, që ndigjova prej gojës së tim eti; sepse mbassi e kreve urdhënin e tij e u-këtheva ngutshëm nga katundi, më duel rrogatari ynë përpara e më kumtoi me lotë ndër sÿ: "Yt át vdiq. I rá piká porsa u-dá prejteje tek mrrijti në shtëpi".

Që prej aso here kam pa shumë, po dita me ditë më del para shpirtit tim ajo ngjarje, dhe i falem nderit Perendis që s'i a refuzova lutjen e mbrâmë atit tim dhe që fjalët e mbrâmë të tija qenë: "Ti më ke qenë gjithëmonë një bir i mirë".

22. DETYRA E DJELMVET

- a) Bijt u a kanë detyrë prindëvet bindjen e ndigjesën;
- b) Do të rrijnë nën sundim të t'et deri sa të vdesi ky;
- c) S'mund të sjellin dorën më ta, as m'i rá ndesh fjalës;
- ç) Për çdo punë do të merren vesht me t'anë;
- d) Pa leje të t'et s'mund të shkojnë kund;
- dh) Pa leje të t'et s'mund të blejnë as s'mund të shesin gjâ, e as farë marrëdhânje s'mund të kenë me kënd;
- e) S'munden me hÿ dorëzânës, posë për aqë sa u bâjnë armët e brezit.
- f) S'munden m'e qitë t'anë në rrugë të madhe edhe pse â plakë fort;
- g) Djalit të parë i përket sundimi i shtëpis mbas vdekjes së t'et;
- gj) Vllai i parë do të pyetet për gjithëçka mbrenda e jashta shtëpije.

23. TË TRE MIQT

Nji njeri kishte tre miq. Dy të parët i donte; të tretit i rrinte ftofët, ndonse ky sillesh shumë më mirë me të. Nji ditë që thirrë para gjyqit për një padí që i kishin ngrehë pa pasë bënë asnjë faj.

"Cili prej jush", u tha ai të tre miqvet, "do të vijë me mua, që të më dali zot si dishmitar? Jam paditë si fajtuer e mbreti është idhnue fort me mua".

I pari ndër të tre miqt e tij i lypí të falun, tue i thënë se kishte disa punë të ngutshme për të krye e nuk mund të shkon te me të.

I dyti e përcolli deri te dera e gjyqit, por aty u-këthye me të shpejtë mbrapa porsa e pá gjyqtarin t'idhnuem. I treti, për të cilin të paditunit nuk i shkonte kurr mendja se do t'i gjindesh në ndihmë në ditë të ngushtë, hyni me të në gjyq dhe i duel aqë fort zot, tue dishmue se ishte i pafaj, sa gjyqtari e nxori menjherë të pafajshëm.

Edhe njeriu në kët shekull ka tre miq. Si sillen këta miq në fill të mortjes, kur Zoti e thërret njerin përpara fronit për të dhënë arsye e veprave të veta?

Gjâja, miku më i miri e më i para e nuk shkon me të. Prindët, t'afërmit e miqt e tij e përcjellin deri te vorri e këthehen mandej ndër shtëpitë e veta. I treti mik, të cilin shpesh e kishte harrue në jetë, është vepra e mirë që ka krye. Vetëm ky e përcjell deri te fronti i Perendís, i bëhet fjalë mirë e i nxjerr përdhím e hír.

24. VIGANI EGOIST

Çdo mbasdreke e kishin zakon fëmijët, kur dilshin prej shkollë, të hýjshin e të luejshin në lulishtë të viganit.

Ishte kjo një lulishtë e madhe dhe e bukur, mbulue me bër të njomë. Andej e këtej, shpërdá mbi bër, dukeshin lule porsí hyj e dynëdhete pjeshka që në prendverë ishin plot me lule të njoma, barëhugë, e që në vjeshtë i kishin gëmat plot me fryte. Zogjtë vijshin nëpër pemë e këndoishin kaqë ëmbël, sa nga ndonji herë fëmijët e lëjshin lojën për t'i ndie. "Oh! Sa të lumtur jeni na këtu", i thojshin shoqishojt.

Nji ditë prej ditësh po këthehet vigani. Ai kishte pasë shkue në Kornwall në pá mikun e vet Ogrin-in, e kishte ndejtë te ky shtëtë vjetë. Si kaluen këto shtëtë vjetë e s'kishte më çka t'i thonte, vendoi me u-këthye në kështjell të vet.

Kur mrrijti, ipá fëmijët tue luejtë në lulishtë.

"Çka po bëni këtu !" bërtiti plot idhnim. E fëmijët u-vûnë në t'ikun. "Kjo lulishtë është imja", tha vigani, "gjithëkush duhet t'a dijë, e veç unë mund të luej në të". E për t'u-sigurve më mirë, e rrethoi me një mûr të naltë e vûni nalt edhe një tabelë me këto fjalë: "S'është leja me hÿ në lulishtë".

Ishte përnjimend një vigan fort egoist. Fëmijët e shkretë nuk dijshin tash kurrsesi se ku të shkojshin për të luejtë. Provuen të luejshin në rrugë të madhe por kjo ishte plot pluhun e gurë, e fëmijëvet s'u bënësh me luejtë aty. Kur dilshin prej shkollë silleshin rreth atij muri tue shetitë e flitshin për at lulishtë të bukur që ishte mbrendë.

"Oh ! Sa të lumtun ishim na aty", thojshin.

Mandej duel prendvera e tanë ai vend u-mbush me lule e me zogj. Veç në lulishtë të viganit egoist ishte ende dimën. Zogjvet nuk u kishte anda të këndojsin tash që nuk ishin fëmijët, e pemët kishin harrue të bulojshin e të lulzojshin. Një herë veç një lule e vogël e qiti kryet jashta barit, por kur e pa tabelën, i erdhi kaqë keq për fëmijët, sa hÿni prap në dhë e shkoi të flënte. Të vetmit që ishin të kënaqun ishin bora e akulli. "Prendvera e ka harrue lulishtën", thojshin këta, "kështu tash jetojmë na gjithë vjetin !"

Bora e mbulonte barin si me një çarçaf të madh e të bardhë, e akulli i kishte ngjye pemët mbarë me ngjyrë t'argjandit. Mandej thirrën verin, e edhe ky erdhi. Ishte pështjellë krejt në gëzof e bërtitë gjithë ditën, përreth lulishtës e frÿnte në tymtarët e shtëpivët që ishin aty pari. "Këtu është më mirë të rrijmë", thonte ai, "e do t'ishte mirë t'a thërrasim edhe breshnin që të vijë me na pá". Kështu i a mrrijti edhe breshni. Për gjithë ditë nga trí orë, pa i a dâerrifte pullazin e shtëpis, deri sa i theu gati të gjitha tjegullat e mandej ngau menjherë në lulishtë. Ishte veshë krejt në ngjyrë hini e frymën e kishte si akulli.

"S'po mund të marr vesht, pse është tue vonue sivjet kaqë fort prendvera", thonte vigani egoist, që rrinte te dritorja, prej nga shikonte lulishtën e ngrime. "Shpresoj se shpejt do të ndërrojë moti".

Porse prendvera s'erdhi e as vera s'u-duk.

Vjeshta i falte secilës lulishtë pemë t'arta; vetëm lulishtën e viganit e kishte lënë pa gjâ. "Ai është tepër egoist", thonte vjeshta. Kështu mbet aty gjithëmonë dimën e frÿnte veriu; breshni e bora këcejshin nëpër pemë.

Një ditë vigani ishte shtrë në shtrat, kur qe po ndien një muzikë për bukurí. Kaqë fort e preku, saqë kujtoi se muziktarët e mbretit po kalojshin andej pari. Porse s'ishte tjetër veç një trumcak që i këndonte para dritores; por kaqë kohë kishte kalue pa ndie zogj tue këndue në lulishtë të vet, saqë zâni i trumcakut i tingëlloi në vesh porsí më e bukura muzikë e dheut. Mandej breshni s'këceu më mbi krye të tij, veriu s'frÿni më e

nji erë e kândëshme i hyni mbrendë prej dritores. "Unë kujtoj se i a mrrijti më në fund prendvera", tha vigani; e këceu prej shtratit e këqyri jashtë.

Çka pá ?

Pá diçka për t'u-bindë ! Prej një bërë në mûr kishin hÿ në lulishtë fëmijët, e po rrijshin mbi degë të pemëve. Në secilën pemë që mund të shifte rrinte një fëmijë i vogël. E pemët ishin aqë të lumtuna me pasë rishtas fëmijët, saqë ishin mbulue plot me lule e shtrojshin ambël degët e veta mbi koka të fëmijëve. Zogjtë fluturojshin përreth e pingrojshin plot mall e lulet qitshin sÿt jashta barit të blërt e qeshëshin. Ishte një pamje për bukuri.

Veç në një skâj të lulishtës ishte ende dimën. Ishte skâji më i largët i lulishtës, e atje rrinte një fëmijë i vogël. Ishte aqë i vogël saqë s'mund të mrrinte te degët e pemës, e prandej sillesh rreth trupit e qante me t'a këputë zemrën. E shkreta pemë ishte ende mbulue me borë e me akull, e veriu s'prante tue frÿ rreth saj. "Kacaviru, o fëmijë i vogël", i thonte pema, e i përkulte sa ku mundte degët e veta. Por fëmija ishte tepër i vogël.

E zemra e viganit u-shkri krejt kur shikoi jashtë. "Oh ! Sa egoist paskam qenë !" thonte. "Tash, po, e di pse s'donte të vinte prendvera. Unë due t'a vë at fëmijë të vogël mbi pemë, e mandej due t'i rrenoj muret, e lulishta ime do të jesi gjithëmonë si vend loje për fëmijë".

Kështu u-ul prej shkallësh, çeli dalëngadalë derën e hÿni në lulishtë. Por tek sa e panë fëmijët, kaqë fort u-tremben, saqë ikën menjherë e u-bâ prap dimën në lulishtë.

Veç fëmija i vogël s'luejti vendi, pse i kishte sÿt aqë mbushë me lotë saqë s'mujti me e pá viganin. E vigani i u-afërue si tinëz, e muer dalëngadalë në duer të veta e e vÿni mbi pemë. E menjherë u-mbulue pema me lule; erdhën zogjtë e kënduen, e fëmija i vogël i hapi të dy krahët e vet, e shtërngoi viganin për qafe dhe e puthi.

E kur fëmijët tjerë e panë se vigani nuk ishte më aqë i keq, u-këthyen prap në lulishtë e me ta u-këthye edhe prendvera.

"Mbas sodit kjo lulishtë është jueja, o fëmijë të dashun", tha vigani, e muer një sqepër të madh fort me të cilin e rrëxoi murin. E kur shkuen gjindja në treg në drakë, e panë viganin tue luejtë me fëmijë në lulishtë të vet, e lulishta ishte më e bukura e dheut.

Gjithë ditën luejshin fëmijët aty, e në mbrâmë shkojshin te vigani për t'i thënë lamtumirë.

"Por, ku është shoqi juej i vogël", tha ai, "ku është ai fëmijë që kam vÿ mbi pemë ?". Vigani e donte përmbi të tjerë, pse ai e kishte puthë si e puth fëmija babën.

"Nuk e dijmë", përgjegjën ata, "ai ka dalë e shkue".

"Ju do t'i thoni që të vijë nesër me sigurí".

Porse fëmijët i thanë se s'i a dijshin shtëpin e që kurr s'e kishin pá má parë. E viganit i hýni trishtim i madh.

Çdo mbasdreke, kur mbaronte shkolla, vijshin ata kalamáj në lulishtë e luejshin me viganin. Por ai i vogli, që donte viganin, nuk u-duk má.

Vigani i donte edhe fëmijët tjerë, porse kishte máll për at fëmijën e vogël, e shumë herë flitte për të. "Oh, ç'kishem dishrue t'a shifshem !" thonte shpesh herë.

Kaluen vjetë e vjetë, e viganin filloi të plakesh e të thihesh. S'ishte má i zoti të luente, e prandej mbështetesh më një karrigë të madhe prej nga vrente fëmijët e lulishtën. "Unë kam shumë lule të bukura", thonte, "por fëmijët janë lulet má të bukura që kam".

Një ditë dimni në mëngjes këqyrte prej dritorje tue veshë këpucët. Tash nuk e kishte má në mendim dimnin, pse e dinte se prendvera flënte e se prap do të çelshin lulet. Menjsherë, si i habitun, fërkoj sýt, e këqyri.

Çka pá ?

Ishte një send me të mrekullue. Në shkáj má të largët të lulishtës ishte një pemë mbulue krejt me lule të bardha për bukurí. Degët i kishte ari, e frytet argjandi ishin vjerrë në të, e nën të rrinte fëmija i njomë që ai aqë fort e donte.

Plot gëzim ulet viganin prej shkallësh e nget në lulishtë. Tue ngá shkel barin e i afrohet fëmijës. Por si i u-afrohe mirë, i këceu gjaku në krye e tha plot idhnim: "Kush ka guxue me të plague kësodore ?" Përse ndër shuplakë të duervet t'atij të vocërrí dukeshin shëjet e dy gozhdavet, e shëjet e dy gozhdavet dukeshin edhe ndër kambë të njoma .

"Kush ka guxue të të plagojë kësodore ?", bërtiti prap viganin, "më kallxo, e unë po marr një shpatë të madhe e po i a pres kryet !".

"Jo", përgjegji fëmija, "pse këto janë plagët e dashunís".

"Kush je ti", tha viganin, e një dhimbë e fortë i hýni në zemër, e u-ul në gjúj para fëmijës së vocërrí.

Fëmija báni buzën në gaz e tha: "Ti më ke lánë dikur që të luej në lulishtë tände, sot do të vijsh me mue në lulishtë teme, që ásh Parrízi".

E kur fëmijët tjerë shkuen të luejshin në lulishtë mbasdreke, e gjetën viganin të vdekun nën at pemë, mbulue krejt me lule të bardha.

25. DIELLI E HANA NË PASI

Çohet një ditë prej ditësh hana e shkon në pasí te dielli, mbreti i dritës. Shkëlqente me të pasë ande e, përveç do dhuratave të bukura, mblodh nëpër qiell edhe do tubza hýjsh e i a

çoi diellit. Si e kreu detyrën e vet, u-këthye prap në cakun e përparshëm.

Tash i përkithe diellit t'i a këthente pasin, por kishte rá ngusht e s'dinte ç'dhuratë t'i çonte: "Çka t'i çoj ? Çka t'i çoj"?

I rá në mend t'i çonte një parë petka të bukura të preme për shtat të saj. Thirr má të mirin hyll-rrobaqepës e i a diftoi dishirin; e hylli po e qet në rrugë për një punë, që veç ata hyj, që rrijshin përreth hânës tue u-përrallë me të, e kishin hetue.

"Po unë, more mbret", po i thotë hylli-rrobaqepës diellit, "si t'i a pres këto petka hânës, që s'm'a ka kurrnji ditë shtatin barabar, por sot frýhet e rrumbullakohet e nesër thithet, e mbas do ditësh krruset si drapni. Tash ti që sundon mbi né e di sa s'dijmë të gjithë na sbashku, a më mëson si t'i a pres këto petka ?".

"Lêne, lêne", përgjegjet dielli. E shkon fíll te hâna. Hâna mundohet me i bâ nderë e me i ardhë rreth mbretit të qiellit, por kur e shef me duer thatë, nis disi të vrâhet vetullash e i thotë trup në faqe:

"Kur kam ardhë me të pá, kam ardhë me një mijë të mira e përcjellun prej hyjvet má të bukur, që kam mujtë me bashkue rru-gës, e ti, lê që erdhe vetëm, po asnji send me thânë, s'je kujtue të më blesh !"

"Ashtu âsht;" i a pret dielli, "por jo krejt si thue ti. Tâné puna e dhuratës më ka bâ me e shtý ditë në tjetrën e mos të vî të të shof. Mendova, mori bijë, të të bie një parë petka dhe thirra má të mirin hyll-rrobaqepës të t'i presi, por kur ai më tha se tý po të ndërronte fytyra e shtati dita me ditë, e lash petkun e erdha njikështu si po më shef, veç mos me u-turpnue me tý. Nji fjalë po t'a thom: për në paç nevojë për dritë teme, merr në të sa të duhet për të hijeshue trupin tand, për tjetër, të mirë u-pafshim !". E u-çue e shkoi.

Hâna u-zbé prej idhnimit e qysh at ditë zû me e këqyrë diellin disi tërthuer.

26. GJUHA

Gjuha âsht një copë mish e një gjymtyrë e vûme prej Krijuesit në gojë të njeriut për t'i shprehë me fjalë mendimet e veta. Gjuha i shërben fort njeriut në të përtypun t'ushqimevet e për t'i kapërdi, pse mbledh prej gjitha anëvet të gojës çka njeriu shtje për të hangër, e sjell andej e këtej për t'a përtypë e mandej i ep teposhtë. Por puna má fisnike e gjuhës âsht sidomos për t'i shqiptue fjalët. Dijetarët e bindun, thonë se âsht një

mrekullí e madhe me e pá kët vegël, që ka gjanësin e dy gishtavet, nga përshkruen bukurit e panumërta të sipërfaqes së tokës, të hapsinës së qiellit e të thellsivet të detit: flet gjuhët e panjehuna të popujvet të botës; mundet t'i ngushllojë të mjeruemit, t'i nxisi luftarët; t'a fyejë shokun, t'a gënjejë, t'i a marri nderën e sa e sa tjera. Gjuha lëviz lehtësisht, rrëshqet si njalë, ther si heshtë; largon miq e bân anmiq, shkakton shpottí e gaz; përhap pakënaqësi, e me një fjalë a të sjellme, ther keqas e shpeshherë edhe mbyt. Thotë Luc Apuleu se Perendija u a ka dhënë gjuhën bagtivet si mjet për të shti në bark at sasi ushqimi që u nevojitet, ndërsa njeriut jo vetëm i a ka dhënë si bagtis, por që t'i shprehi me të mendimet më qartas.

Mjeku kur shkon me pá ndonji të sëmundë, para se t'a pyesi a të shikojë për sheje tjera i thotë të sëmundit: "Qite gjuhën" e prej ngjyrës a zmadhimit të kësaj, prej ngadalís a shpejtësis në të luejtun; prej të rreshkunit, a çka dij vetë sa e sa tjera shêje, ai di të dallojë çfarë sëmundje ka e nga i vjen sëmundja.

Prandej edhe na kur duem të njofim një njeri, nuk kemi pse mundohemi të bëjmë shumë hetime, mjaft t'a vëmë ré si e ka gjuhën; e me fjalë tjera, të njofim çka qet prej goje e me të shpejtë kemi për t'a njoftë.

Mbassi e pamë çka është gjuha, të shikojmë tash si dahet gjuha.

Gjuha dahet dy farësh: gjuhë e mirë e gjuhë e keqe. E rrethuen një herë Ezopin disa djelmosha e me kushdi çfarë mendimi e pyetën: "Çka është e mira ase e keqja?". Ezopi i u-përgjegj: "Asht gjuha".

Gjuha e mirë flet fjalë e mësimë të mira, e gjuha e keqe është, si thotë populli, gjuha e lashtë, flet keq, ase flet në mënyrë që e damton shokun nga ndera e pasunija. Me njat gjuhë që urojmë, shi me njatë shajmë, namim e mallkojmë...

Një herë i rá rasa një gjyqtari të gjykonte një njeri që kishte prozhmue shokun, e për t'i a mbushë mendën se i kishte sjellë një dam mjaft të madh shokut, i a vûni me detyrë që t'i zhdukte puplat e një pule tue i hjedhë prej një kumbonarje poshtë që t'i merrte era ato pupla; mandej të shkante te gjyqtari që t'i diftonte me dishmitarë se kishte veprue çka i kishte thënë.

Fajtori bëni me të shpejtë çka i tha gjyqtari e u-këthye që t'i diftonte se e kishte krye pendesën. Gjyqtari atëherë e detyroi që të dilte me i mbledhë ato pupla. Fajtori i çuditun përgjegji: "Zotni, nuk është e mundun; ato i ka marrë era e i ka shpërdá gjithandej e s'ka njeri që t'i mbledhi. Gjyqtari i a priti: "Mendo, pra, damin që i ke sjellë shokut me fjalë të tua; ato kanë marrë dhën e unë si do të të gjykoj tý?".

Tue genë pra se fort lehtas mund t'a damtojmë shokun me kët gjuhën tonë, arsyeja e lypën që të mundohemi me e ruejtë fort mirë, e mbassi Perendija na ka dhënë për roje të gjuhës, posë arsyes, edhe dy roje të mira, d.m.th. buzët e dhambët, mos të lëmë të na dali për goje fjalë që të na bëjnë të pendohemi.

27. GJINDJA E VOBEGËT

Nji mbrâmë Filipi qiti në dët barkën e vet të vogël me kariqa, tue shikue qiellin që kishte nisë të vrâhet. E shoqja me të tre fëmijët e vet e kishte përcjellë deri në breg. Ai i puthi të bijt e hÿni në barkë tue i thânë së shoqes: "Ndoshta s'do të shkrepni ndonji stuhí; Zoti e di se duhet t'u apim të hânë këtyne fëmijëve!". Mandej filloi të vozitte e mbas pak kohe u-suell prap nga e shoqja, e i tha: "O Rozë, mos të harrojsh... shko mandej e shife të mjerën Katë".

Nata erdhi menjherë. T'u api të hânë të bijvet, t'i çveshi, t'i vëjë të flëjnë; o Zot, sa punë për të bâ! Dhe ajo e vejë e shkretë e e sëmundë kush e di si pritte, me ata dy fëmijë në kolibën e vet. Ndërkaqë nisi me u-çue një erë; i shoqi gjindesh në dët.

Për ngut e mjera grue i kreu punët që kishte për të bâ, mbylli mandej derën e shtëpis e u-nis...

Porsa duel jashtë një erë e fortë gati sa s'e rrëxoi për tokë. Deti gjimonte fort, nëpër qiell përshkoheshin pa prâ vetimat; e kapi një herë frika, por mandej prap eci në terr me zemër të trishtueme.

"O Zojë, pajtorja e detit!". Lutesh e shkreta, e, tue u-matë, mrrijti në kolibën e Katës. Gjeti derën çelë e hÿni. Në një dritë të vogël që bante një kandil voji, pá njânin fëmijë që ishte kacavjerrë për shtrat të s'âmës e po e këqyrte.

"Katë, këqyr si të shikon yt bír! Do me të largue të keq". Kata nuk përgjegji.

"Mos flën?", tha me vete Roza dhe i a preku ballin. Ishte bâ gúr. "Çka po bân, moj njome e shkretë? Mos e ço nânën!", i tha atëherë e mjera grue tue u-dridhë, dhe e hoq foshnjen prej shtratit. Ky nisi të bërtitë e atëherë tjetri që po flente për tokë u-zgjue, e filloi edhe ai të qante.

"Rrini urtë", u thonte Roza tue i shtërngue për gjoks. "Rrini urtë se po e çoni nânën!".

E, tue folë, ndiente idhnin e fjalëvet të veta, një të preme zemre, sikur një që gënjen disa ferishte. Çka të bante? Të thërritë gjindë? Aty afër s'ishte kush; bumbullimat s'prâjshin, në dët stuhija ushtonte; në shtëpi të bijt ndoshta e thirrshin; e vdekuna s'kishte mâ nevojë për asgjâ. Por ata dy fëmijë duhesh t'i a largonte prej andej. Kryet e Rozës rrifte si çekiç.

Përnjherë i dha vetes zemër, vûni një rubë mbi fytyrën e së vdekunës, i mori të dy fëmijët ngrykë e doli tue u-lëshue në dorë të Zotit. Kur mrrijti në shtëpi të vet i vûni ata dy fëmijë në shtrat afër të vetëve e mujtí me dalë në derë për të pá stuhin, e i u-duk se kjo ishte tue prâ.

E pse kjo stuhí, kur peshkatari âsht në dët, e grueja e tij vuen në kët tokë e mundohet të bâjë mirë?

Kaluen orët: fëmijët të gjithë po flëjshin; Roza jo... Në

të zbardhun të dritës erdhi Filipi dhe e gjeti të shoqen çue. "A ke ndigjue se ç'natë?", tha ai. "Nuk e kam lëshue veten, pse do të mundohem për ty e për fëmijë, por krahët nuk më punojshin më".

E u-ul me ndejtë tue këqyrë tokën e tue mendue se ne e nesre s'do të kishin as bukë për të hangër.

"A!" tha mbas pak kohe, pse ndoshta kishte mendue se në botë ka edhe më të mjerë se ai? "e te Kata a ke qenë?".

"Po", i përgjegji Roza tue u-dridhë; "ka vdekë".

"Pse po të dridhet zâni?"

"Ata fëmijë të mjerë s'kanë tashti as nânë".

"Asht e vërtetë!", tha Filipi, tue e shikue gruen e vet ndër sý e tue e krue ballin: "Po! S'kanë nânë! Mos t'ishte... Por na kemi tre tonët... e s'kemi bukë... me gjithë këtë! A janë tonët fjetë? Eja Rozë me mue, eja të shkojmë e t'i marrim ata fëmijë të shkretë e t'i bijmë këtu!"

Roza ndieu një ngushllim; e mori për dore të shoqin, e çoi te shtretnit e fëmijëve e i tha:

"Këqyri! Tek i ke këtu!"

"Qofsh bekue, moj grue!", tha Filipi, "ti me zemër tände do t'a bájsh të Lumin që të mendojë për në".

Dhe i mbajtën të dy fëmijët, e u-bânë pesë me tre të tyne! Vepra të mira që bájne nga një herë gjindja e vobegët!

28. QENT E SH'BERNARDIT

Qent e Sh'Bernardit janë shtazë të mëdhaja, leshatake e të fuqishme fort, me turij të shkurtë e të gjânë e me veshë të mëdhaj, me veshtrim të pikatun e me besnikí të jashtëzakonshme. Atdheu i këtyne shtazëve fisnike është Streha e Sh'Bernardit në Svicër. Këtu në këtë qafë mali të mallëngjyeshme, gati në gjí të borës së përherëshme, dimni zgjatet deri në nândë muej, në të cilin bie termometri deri në 27 gradë Celsius nën pikën e të ngrimit, ndërsa në muejt më të nxehët të verës çdo mëngjes e çdo mbrâmje uji ngríhet akull dhe në të gjithë vjetin s'dij a janë dhetë ditë fare të këthiellta pá ré a mjegullë. Vetëm verës bijnë fiye të mëdhaja bore, se dimnit gati gjithëherë bie breshní bore e thatë, kokërrvogël e e brishtë, dhe aqë e imtë, saqë era e rras dhe e përshkon atë nëpër çdo plasë dere a dritorje.

Udhëtimi mbi këtë qafë mali të vjetër, vetëm verës me mot të mirë, është pa ndonji rrezik, se në dimën, kur hauset e humneret e shumta janë të mbulueme me borë, udhëtimi për shtegtarrë të huej është sa i mundshëm aqë edhe i rrezikshëm. Gati çdo vjetë e përpín ky mal flin e vet. Tash bie shtegtari në një

haus, tash e vorron ndonji ortek, tash e mbështjell mjegulla, saqë tret rrugë dhe vdes në shkretë prej së lodhuni e prej urije, tash e zë gjumi, prej të cilit nuk zgjohet më. Kush uçhëton nëpër ato naltësi në kohë të ftofët fort, ndien një dishirë e nevojë të madhe për gjumë. Të ftoftit, të lodhunit dhe njiformësija e krahinës e pijnë veprimin e trūvet. Mâ së pari ngrihet gjaku ndër ênë t'imita të skâjme të gjakut, mbasandej fillon me qarkullue mâ ngadalë në të gjithë trupin, deri sa të mëjë fare qarkullimi, mâ parë ndër gjymtyrë dhe së mbrâmi ndër trū. I kottulluem prej gjumit t'âmbël e të qetë, vdes rrezikziu.

Pa veprim theroriplotë të mungarëvet fisnikë, Qafa e Sh' Bernardit vetëm pak muej të vjetit do të mund të kalohesh. Qysh prej shekullit të tettë i janë kushtue këta shërbimit dhe shpëtimit të shtegtarëvet; i gostisin dhe i përbūjnë pa të holla. Ndërtesat e forta të gurit në votra të të cilave kurr nuk shuhet zjarmi, në nevojë mund të përbūjnë disa ginda vetësh. Streha është gjithashtu e pasun ndër ushqime. Por gjâja mâ e çuditshme është shërbimi i siguris, i përdorun çdo orë dhe i ndihmuem mjaft prej do qenve të permendun an'e kând botës. Çdo ditë dy shërbëtorë të Strehës shkojnë nëpër vende të rrezikshme të qafës së malit, njëni prej mâ së poshtmes kasolle të Strehës përpjetë nga Streha dhe tjetri teposhtë. Në kohë të borës së madhe e ortiqesh trefishohet numri dhe shumë mungarë bashkohen me "hulmtojsit", të cilët janë të përcjellun prej qensh dhe që kanë me vete tërplote, hūj, vigj dhe gjâna ushqimi këndellse. Çdo gjurmë e dyshimshme ndiqet papushim. Pa prâ tingëllojnë shōjet, qent vrehen gjurmë për gjurmë. Këta janë mësue se si t'i ndjekin gjurmat e njerëzvet dhe shpeshherë dita me ditë i përshkojnë deshtas të gjitha rrugët e humbneret e bjeshkës.

Të gjetmen ndonji të shtanguem, vrapojnë si zhgjeta në kuvend, tue i râ rrugës mâ të shkurtë, lehin rrepët dhe me siguri u përijnë mungarëvet te vendi, ku gjindet ai që është në rrezik. Kur hasin në ndonji ortek, me nuhatje të hollë kërkojnë pale a po diktojnë gjurmën e ndonji njeriu, dhe si të befi kjo rasë, menjherë i a fillojnë të përpushin, që t'a nxjerrin jashtë të mbuluemin, e për këtë gjâ u apin dorë mâ së miri këthetrat e forta dhe fuqija e madhe e shtatit të tyne. Po s'qenë të zotët vetë t'a shpëtojnë të shtanguemin, atëherë shpejtojnë e marrin ndihmë në kuvend. Shpeshherë kanë në qafë nga një shportë me gjâna fuqihânse apo nga një gastare me vënë dhe në shpinë mbulesa të leshta. Numri i të shpëtuemvet nga këta qen veshtrakë është i madh dhe i shenuem me ndërgegje ndër regjistrat e kuvendit. Qeni mâ i permendun i kësaj fare ka qenë Barry, një shtazë e palodhëshme e besnike, që për sa që gjallë u a shpëtoi jetën mâ shumë se dyzet vetëve. Zelli i tij ishte i jashtërendshëm. Porsa shifesh kund prej së largu ndonji e rame bore a mjegulle, s'e ndalte gjâ në kuvend. Tue kërkue e tue lehë papushim, i përshkonte çdo ças viset mâ të rrezikshme.

Vepra e tij më e përmallshme për dymëdhetë vjetë shërbimi në kuvend rrëfëhet kësodore:

Nji herë ky qen gjet në nji shpellë akulli nji fëmijë gjymës të shtanguem, që kishte tretë rrugë dhe që e kishte pushtue gjumi i vdekjes. Menjherë filloi t'a lëpinte dhe t'a ngrofte me gjuhë, deri sa e zgjoi; mbasandej me të përkëdheluna dijti t'a joshte, që t'i hypte më shpinë dhe të mbahesh për qafën e tij. Kështu u-këthye në kuvend tue brohoritë me barrën e vet.

29. MJER KUSH S'E NJEF FATIN

Kishte pasë qenë nji herë nji njeri i ngratë, që sa më fort të mundohesh, aqë më pak i kishte fryt puna.

"Hé ! I mjeri unë, i mjeri !", thonte, "Si paskam lé pa fat!"

Nji ditë prej ditësh merr vesht se në nji vend, diku larg, jetonte nji dijetar i famëshëm. "S'e lã", thotë me vete, "pa shkue t'a pyes, a do të ndesh ndonji herë në fat, apor jo". Shtërngohet për rrugë e niset. Ec, e ec, ndeshi në nji ujk.

"Ndesha e mirë, bre cubi i malit !", i thotë. "Mirë se vjen, more i biri i Adamit", i a pret ujku, pse aso kohe flitshin edhe shtazët.

"Si ke shkue ? A ke mujtë me gjuejtë gjã ?".

"Hé, mos pyet për mue", i a pret ujku. "Tash sa mot m'a ka ndrý Sh'Marku gojën: bie në tufë të berrevet e të dhivet e s'mund t'u báj kurrgjã. Këqyr nji herë se në çë mjerim kam vojte. E po ti nga je tue shkue kështu ?".

"Mue, lum miku, m'ásht pré fati e s'jam tue bá hajr, e prandej jam tue shkue te nji dijetar i famëshëm mos po më difton ndonji fjalë të mirë."

"Po të porosis", i thotë ujku, "mbassi qenke tue shkue se tue shkue te dijetari, a m'a pyet edhe për mue, a ka çka i báhëhet kësaj gojës sime ?"

"Po bre ! Mos kij kujdes, tash po e pyes e të diftoj kur të këthehem".

Vehët shtegtari prap për rrugë e mrrin në nji katund te nji mris i mirë; aty gjën plakun e katundit. "Mirë se të gjëj !". "Mirë se vjen !". "A je burrë !". "Të paçim, a je burrë, si po je ? Po nga kështu ?". "Deri te dijetari", po i thotë shtegtari. "Due t'a pyes, a më ka mbetë kund fat në kët jetë, se â tue më shkue moti si â mã zí".

"Po të porosis", po i thotë plaku, "mbassi po shkon te dijetari, a m'a pyet edhe për nji punë teme. Çka do me thënë, që për gjithë vjetë e kosis livadhin e e vë mullarë e për gjithë vjetë diçka m'a djeg ?".

"Mos kij kujdes", i a pret shtegtari, "se do t'a pyes e,

nga të këthehem do të të diftoj". Falet me të e vëhet prap për rrugë. Ec, e ec, e ec, kur qe në një shëj vendi ndesh në një mbretneshtë, që po i prënte ushtrisë, por nuk u-njifte se ishte grue. E ndalon mbretneshta shtegtarin dhe e pyet, se prej nga vinte e ku donte të shkonte.

"Kam dalë prej vendit tim", i a pret shtegtari, "prej mjerimit e jam tue shkue te një dijetar, për t'a pyetë, a më ka mbetë kund fat në këtë jetë, apor jo".

"Po të porosis, more djalë", i thotë mbretneshta, "mbassi po shkon se po shkon, a m'a pyet dijetarin edhe për një nevojë teme ? Zot, çka do me thënë", thueji, "që kurdoherë që bie në luftë, kurr s'fitor ? Shtyhem deri diku fort mirë, e pa pritë e pa kujtue m'epet e mbrapshta e më sharron gjithë ushtria".

"Tash po e pyes", i thotë djali, "e aspak kujdes mos báj. Nga të këthehem, do t'a bie përgjegjen". Edhe vëhet prap për rrugë. Mrrijti në breg të një lumi; aty gjën një peshk tue u-përplasë nëpër zall.

"Çka bân këtu ?", e pyet shtegtari.

"Tash sa mot", i a pret peshku, "Kaqë është nga më mundon dhimba e krës, sa s'i pashë tjetër shpëtim vetes, veç për të këcye jashta ujit për t'u-përplasë në zall".

"Mo' bre,", i a këthen shtegtari, po ti, si do të plasish në zall ? Këce n'ujë dhe një herë e qëndro si të mundesh deri sa të këthehem vetë. Jam tue shkue te një dijetar i famëshëm për një punë teme e do t'a pyes edhe për ty, se ndoshta di të më kallxojë ndonji bër".

I mbushet mendja peshkut dhe përshëndetën me njëni tjetrin; peshku këcen n'ujë e udhëtari vëhet për rrugë e s'ngjat shumë e mrrin tek e mbramja te dijetari.

"Mirë se të gjëj !"

"Mirë se vjen !". Falet me të e ulet e rri.

"Jam prej një katundi të largët", i thotë shtegtari, "e t'a kam mësy si njeri i mendshëm që je, për një nevojë teme, por të lutem mos më fsheh gjë !".

"Fol", i a pret dijetari, "e mos kij kujdes !".

Vëhet e i a difton fill e për pë jetën e vet e mandej e pyet edhe për ujkun, për plakun e katundit, për mbretneshtën e për peshkun.

Dijetari, mbassi mendohet mirë e mirë, sillet nga shtegtari e i thotë:

"Me tri fate që paske ti, as s'i ka pasë kush as s'ka për t'i pasë, por ç'dobí, se s'u a diltke vlerën e ke për t'i bân n'asgjá.

Ujkut m'i thuej që të hajë më të parin njeri që të hasi, pse aty e mbrapa ka për t'i ndejtë goja zhdry.

Plakut ke për t'i thënë: rëmoje tokën aty ku ke pasë vù mullarët, se aty do të gjeish shkakun; hiqe andej e bân me të çka të duesh.

Mbretneshtës thueji: çveshi teshat e burrnís e veshu si grue.

Je femën e si femën nuk je për luftë, por për punë shtëpije; martchu, e për burr merr mâ të parin njeri që të hasish ! Ai ka për t'i pri ushtrisë sate e s' do t'i kalojë luftë pa fitue.

Peshkut shkelja kryet me kambë e aty për aty do t'i pushojë dhimba e krës".

I falet nderës shtegtari dijetarit e gëzueshëm merr rrugën me u-këthye në vend të vet. Mrrijti te lumi e aty e gjën peshkun e i a difton fjalën e dijetarit. Porsa i a shkel kryet me kambë, i del peshkut për goje një gúr i çmueshëm e menjherë i pushon dhimba e krës".

"Merre", i thotë peshku shtegtarit, "kët gúr, se do të bëhesh i pasun me të".

"T'u rritët ndera !, i a pret shtegtari, "se s'kam nevojë. Dijetari më ka thënë se me tri fate, që kam unë, s'i ka kush". E vëhet për rrugë e mrrin te mbretnesha. Edhe asaj i a difton të gjitha fjalët e dijetarit. "Pale", thotë ajo me vete, "si ka mujtë ai me i rá në të, se unë jam grue e jo burr. Deri tash s'ka mujtë me më diktue njeri i gjallë; ai as më njëf, as s'ka folë me mue. Duket se përnjimend diçka dijtka !" edhe pa tjetër sillet nga shtegtari e i thotë:

"Fjalët e dijetarit janë tue m'u-dukë me vend, e due t'i ndigjoj, e tue qenë se je mâ i pari burrë, që jam tue pá, mbassi e ndieva kët fjalë, po të shtrij dorën e të paça fat për jetë e qofsh njëheri edhe prisi i ushtrisë sime".

"Të falem nderës !", i a pret shtegtari me të shpejtë, "unë s'kam nevojë për kurrgjá, pse dijetari më ka thënë se me tri fate, që kam unë, as s' ka pasë, as s'i ka, as s'ka për t'i pasë kush". E u-nis në punë të vet dhe gjet plakun e katundit.

"Po, a u-këtheve - a ?". "Po, u-këtheva". "Po, a tha gjá dijetari për mue ?". "Po, more, ka thënë edhe shumë". E hyn e i difton gjithëçka i kishte thënë.

Aty për aty merr plaku punëtorët e shkon dhe e rëmon tokën për nën mullarë: s'patën çelë as dy pllambë e qe se ndeshen në një kazan të mbyllun. E nxjerrin, e çelin, e çka me pá?! Kishte pasë qenë kazani plot me pare ari.

"Të qofshin falë !", i thotë plaku shtegtarit. "Merri të gjitha e u a pashë hajrin ! Se në saje të Zotit e tänden s'ka për të m'u-djegë mâ sana".

"Të falem nderës", i a pret shtegtari, "unë s'kam nevojë për pare e as për kurrgjá tjetër, se më ka thënë dijetari: me tri fate, që paske ti, kurrkush në botë s'i ka pasë, s'i ka, as s'ka për t'i pasë".

"Merri paret, more krahthatë", i thotë plaku, "po ç'e do fatin mâ të mirë ?".

"Oh, s'kam nevojë, s'kam nevojë", përgjegji shtegtari. E vçhet prap për rrugë.

"Ti paç veten në qafë !", i thotë plaku e s'e shikon mâ.

Së mbrani ndesh shtegtari n'ujk. Kishte qenë bâ asht e lëkurë e po e lodhte urija fort.

"A kam farë shprese ?", i thotë ujku. "Çka ka thënë dijetari për mue ?"

"Mirë, mirë !", i a pret shtegtari. "Ha të parin njeri që të ndeshish, ka thënë dijetari, e goja ka për të mbetë zhdry për gjithëmonë".

Ujku mbledh gjithë fuqin që i kishte mbetë, i afrohet shtegtarit si tue dashë me i u-falë nderës, e kur i a pá gjasën, i këceu në fyt dhe e shkeu për së gjalli; kështu e shoi urin, që e kishte mundue për sa mot.

30. NGACMIMI I MUSHKAJAVET

Ndërkaqë vetmija ime erdhi e u-shtue. Dy të bijt e rojtësit, që së pari vijshin nga një herë për të ndejtë me mue, qenë shkruë në shkollë e, tue u rá, prandej, me ndejtë pak në shtëpi, nuk vijshin më te unë. Nana e motra, të cilat, kur ishin fëmijët, ndaleshin edhe shpesh për të bisedue me mue, tash nuk dukeshin më veç sa për të më prù kafën e mandej largoheshin. Për nânën nuk më vinte gjithaqë keq, pse nuk diftohesh zemërdhimbëshme, por e bija, sado që disi e keqe në fytyrë, kishte do të këqyruna të këndëshme e fjalë që për mue e kishin at vlerën e vet. Kur kjo m'a binte kafën e thonte: "E kam pjekë vetë", më dukesh punë e madhe. Kur thonte: "E ka pjekë nana", më dukesh spirilâng.

Për arsye se më binte rrallë të takoheshem me njerëz, nisa të talleshem me do pubrrëca që vijshin në dritore teme; tue i ushqye mirë, ato shkuen e grishën një urdi shoqesh, dhe dritorja u-mbush me to. I a vëjshem mendën edhe një marimangë së bukur, që kishte ndë pëlhurën e vet në njânin mûr t'odës. Këtë e ushqeva me miza e mushkaja, e u-miqsue aqë, sa më vinte edhe në shtrat e në dorë e merrte prej gishtavet të mij prën e vet.

Të kishin qenë këto të vetmet kandrra, që vijshin me më pá! Ishim gjithënji në prendverë e mushkajat kishin nisë të shtoheshin, mund të thom, në një mënyrë të tmershme. Dimni pat qenë i butë e, mbassi fryni do erë në Mars, erdhi të nxehtit. S'ka si diftohet me gojë se si u-ndez ajri i atij strofulli ku unë rrijshe. Vendue shi nga Jugu, hën një pullaz plumbi, me dritore mbi pullaz të Sh'Markut, edhe ai prej plumbi, që vapën e vet m'a derdhte mbrendë krejt përmnershëm; mue më merresh fryma. Nuk më kishte rá kurr të provojshe një vapë që mund të ndrydhte gjithaqë. Gjithë këtij mundimi i shtoheshin mushkajat aqë me shumicë, sa edhe pse luejshe për së gjalli, unë ishom mbulue prej tyne, ashtu shtroja, tryeza, karriga, shtrati, muret, tavani, gjithëçkafja ishte mbulue e mbrenda ode ishin me mija,

që shkojshin e vijshin prej dritorje, me një të zukatun të fundit të ferrit. Të therunat e mushkajavet shkaktojnë dhimba, e, kur njeriut mos t'i dahan që në mëngjes e deri në mbrâmë, kur njeriut t'i bjerë me e vijue gjatë mërzin e kujdesit që të paksohet numri i tyne, pëson përnjimend shumë në shpirt e në trup.

Kur, tue vû ré një shplakë të tillë, i a njofta rëndimin e nuk mujta me nxjerrë që të më ndërrojshin burg, m'u-suell ndonji tundim që t'a mbytshe veten, e ndonji herë dreshta se po luejshem mendsh. Por falemi nderës Zotit, ishin trazime që nuk ngjatshin, e besimi më mbante gjithënji. Ai m'a mbushte mendën se njeriu do të pësojë, e do të pësojë me fuqi; më bante me ndie si njifarë kënaqësije ndër dhimba, gëzim se nuk po më nënshtrohte gjâ, se ngadhnjejshe mbi gjithëçka.

Unë thojshem sa mâ e mundëshme po më bâhet jeta, aqë mâ pak ka për të më rá me u-tmerue, kur, i rí sikurse jam, do t'a dij veten të gjykue me vdekje. Pa këto mendime paraprake ndoshta do të diftoheshe në vdekje burrë i ligësht. E mandej, a kam unë virtyte të tilla që të meritoj lumni ? E këto ku janë ?

Tue e shqyrtue veten me një shtërngesë të drejtë, nuk gjëjshem ndër vjetë, ndër të cilat jetova, veç rrypina kohe disi të pëlqyeshme: gjithë koha tjetër ishte plot me epshe të marra, me idhujtari, me virtyte krenare e të rrëjshme. Animirë përfundojshem unë, hiq keq, more i padëjë. Edhe për në të mbytshe njerzit e mushkajat me tërbim e padrejtësisht, njifi për vegla të drejtësis hyjnore, e rri pa zâ !.

31. MIKU

Në pikë të vapës sekretari i a behi më kál para kullës
s'Uc Lleshit e vikati prej së poshtmi:

"Zotni Toger ! O Zotni Toger !"

Uc Leshi doli në krye të shkallës tue përgjegjë:

"Ç'â zâni ?"

Mandej si e njofti njerin, mori me u-ulë tue i bzajtë mikut:

"Urdhëno !"

"Jo, jo, s'po rrij"; i a priti tjetri maje kalit, "por kemi marrë një urdhën prej Shkodre e erdha të t'a kallxoj. Ka ikë mbrâmë një gazetár prej andej, një asi shkollarësh që shkruajnë kundër qeveris e duket se është nisë me kapërcye kufinin kënde nga ana jonë. Qeverija e kërkon këtë njeri. Duhet, pra, të vësh roje gjithandej që mos t'a lëmë t'a kalojë kurrresi".

Uc Lleshi u-mendue pak, e mandej tha:

"More, a e dini mirë që s'ka dalë përtej deri tash ?"

"E si ka pasë t'a kapi kufinin në një natë ? Ai mbrâmë, thash, ka dalë prej Shkodre dhe ditën, pa e pasë kryet çeliku,

s'ka guxue sigurisht t'udhëtojë !"

"Atëherë veç në fluturoftë për ajr, se n'actë për tokë, i gjallë kufinin këtej pari s'po t'a kapërcen. Po ti ndalu e pije 'i kafe".

"S'mundem, Zotni Toger; më pret krahinari. Do të dalim edhe na t'a ndjekim t'ikunin. Lamtumirë !".

"Udhambarë; e m'i thuej krahinarit që mos të bajë aspak kujdes përsa i përket punës sime këtu".

E me dorë dftoi rrethin e kufinit t'afërm.

• •

Sa u-nis sekretari i krahinës Uci i tha Mirashit, të nipit:

"Shko shpejt e m'i mblidh gjindarmët e m'i ço këtu sa më parë. Tue kalue nga prozhami, lëshoi zâ Dodës edhe Nikollës e thueju t'a lënë punën e të ngasin te vetë. Hajt, shpejto !".

Djaloshi fluturoi e Uci i lypsi së shpejti uniformën, që e veshte vetëm kur thirresh në ndonji shërbim si ky; përndryshe hante at gjymës rroge në shtëpi si oficer rezervë e këqyrte punët e veta. U-vesh, mbathi opangat, ngjeshi armët e zdrypi poshtë n'oborr me pritë njerzit.

Burrë i shkurtë, me shpatulla të gjâna e të fuqishme, kambët pak si të lakueme, Uc Lleshi, me gjithë që flokët s'i kishte fort të thijnun, dftonte së paku pesëdhjetë vjetë të plota. Por vizat energjike të fytyrës së djegun prej diellit e sÿt si xixa dftojshin edhe se, për shpejti e guxim, nuk i a lënte dalë një të riu. Njeri me influencë n'at pjesë të Malcis ku banonte, kishte pasë prej qeveris grada e shpërblime për të përfshi forcën e madhe të tij, që përndryshe mund t'ishte e damshme, në maqinën e Shtetit. E nuk kishte qenë masë administrative e gabueme kjo për at kohë, pse qysh se Uci veshi uniformën, s'guxonte i aratisun t'u-ende n'ato ana edhe urdhënat e qeveris zbatcheshin më së miri. S'kishte nën komandë gjindarmë të rregullët, por njerëz besnikë, që i mblidhte në rasë të nevojës. Këta ishin gjindarmët e tij. Gjindë që shkojshin e vriteshin për të, pa kurrfarë shpërblimi, veç për nderim që kishin e për nderëna të vogla që atij i takonte me u bâ në qytet e në mal. Edhe at ditë, porsa u vojt lajmi, i a mrrijtën fluturim n'oborr të kullës, t'armatosun më së fortë.

Uci u a dftoi çashtjen gjithësesi e zbaroi tue thënë:

"E kemi do punë, burra. Do të na takojë ndoshta të rrijmë dy a tri netë pa fjetë. Duhet t'i hapim mirë sÿt e mos të lëmë as mizën të fluturojë".

Kurrkush më mirë se ai nuk i njifte shtigjet e ndryshme që të qesin në kufi, pse kishte pasë shpeshherë nevojë për to në rrasa të kritikshme të mëparëshme. Nga dy e dy i drejtoi njerzit

ndër vende ku i lypte nevoja e mbassi u-nisën të gjithë, u tha të bijvet, Dodës e Nikollës:

"Ngjeshni armët e eni me mue ! Ti Mirash, rri në shtëpi !
E u-ul me dy djelmt teposhtë.

Ecën pa folë. Doda e Nikolla, i pari shkurtalaq si i ati e i dyti me trup vigani, nuk guxoishin të çelshin gojë pa qenë të pyetur. Uci e kishte zakon, udhës të mendonte shumë e të flitte pak. Të bijt e dijsin që çdo mendim i t'et ishte për nderë e lumni të familjes.

"Kishte për të qenë shumë mirë për t'a hetue e për t'a zënë kët dreq shkollari. Kishem për t'a përcjellë unë vetë në Shkodër, për t'a dorëzue edhe me thënë qartas në qeveri se i ka ardhë koha që të më bëjnë kapiten. Në më daltë me e krye kët shërbim si duhet, kam të drejtë t'a çel gojën...".

Këto mendime e bënë Uc Lleshin në qejf. Punët i shkoishin gjithëmonë mbarë, prandej kur i ngulesh mendja në një send, ishte gati i sigurtë se, me pak durim e mjeshtëri, do t'i dilte në krye. Ishte njeri me orë. Vetëm një gjë nuk i kishte ecë deri n'at ditë, e kjo për të, ishte plagë e pambyllun që i a brente zemrën, ditë e natë. Vjetin para, shtëpija e Gjokë Vatës i kishte vrá të vllán, t'anë e Mirashit, e me gjithë t'orvatunin e të përpjekunit e tij e të mashkujvet të tjerë të shtëpis, ende s'kishte qenë i zoti t'i a merrte gjakun. Por s'ishte për t'u-çuditë: shtëpija e Gjokë Vatës, e annikut të përherëshëm t'Ucit n'at krabinë, ishte e fortë, edhe ajo me rreth të madh, e gjindët e saj nuk mund të vriteshin lehtësisht.

Kishin ecë m'a se një orë nëpër teposhte të malit, kur Uc Lleshi u-ndal e u tha të bijvet:

"Ju të dyve po ju vë në rojë këtu, te Shtegu i Barijvet. Jam i sigurtë se malcorët që e përcjellin at Shkodranin, do t'a këshillojnë që të dali nëpër kët grykë. Asht si më nján'anë e mendojnë se e gjëjnë të lirëshme. Ju po patët si, kapnie, n'ardhtë këtu pari; përndryshe, gjallë mos e lëni të kalojë...".

E Uci u-këthye vetëm. I u-ngjiti prap malit; në një shëj vendi ndërroi rrugë e vojt të kontrollojë një nga një rojet e vume nëpër shtigje, gjatë kufinit.

Kur mrrijti, lodhë e këputë, n'oborr të kullës së vet, po erresh.

Tue u-ngjité nalt, vendoi të hante shpejt e shpejt, të pushonte pak, të merrte Mirashin me vete e të dilte në rojë gjithë natën. Po t'a hetojshin kund t'aratisunin dhe, tue e ndjekë mjeshterisht, mund t'a futshin si në kurthë në ndonji shteg të zánun prej njerëzvet të tij. E aty t'a kapin me dorë.

Në çardak rrafi qërpikët i çuditun. Kishte pá dritë n'odën e miqvet e dy pushkë varë në krraba.

N'at ças doli grueja prej odës së zjarmit, e lajmueme nga zhurma e hapavet për ardhje të tij.

"Kush á n'odë të miqvet ?", e pyeti ai.

"Gjokë Vata...".

"Kush ?", e përsëriti pyetjen me zâ të plasun.

"Gjokë Vata me një Shkodranë".

Uci u-pré. Përqethje të forta i a mbuluen shtatin. Gjaksi i vllait në shtëpi të tij ? A ishte ândërr a zhgjândërr ?

Përmbloodh krejt forcat e vullnetit e u-shkund. Vari pushkën e vet brijë tjerave e u-mundue me u-këthiellë në fytyrë.

Hÿni. Miqt po rrijshin me Mirashin.

"Mbrâmja e mirë, burra, e mirë se ju ka prû Zotî".

Ata u-çuen më kambë. Uci u-muer ngrykë mâ parë me Gjokë Vatën, që ishte moshatâr i tij, por mâ i gjatë e me musteqe që i shkojshin dredha dredha deri në veshë e mandej me Shkodranin. Ky dukesh shumë i rí, ishte pak si i thithun e i zbetë në fytyrë, veshë alafranga.

Ndejtën. Uci qiti kutín e duhanit e u bâni cingare. Pyeti gjindët e vet:

"A u kení prû kafe ?".

"Kemi pí, kemi pí", thotë Gjokë Vata.

"Bini edhe nga një tjetër !", porositi Uci.

Për do kohë ngelën në heshtje.

Ucit i pikonte gjak plaga që e kishte të pambyllun në zemër. Gjaksin, që e kërkoi kot një vjetë rresht nëpër vetmit e bjeshkëvet për t'i rá pushkë lules së ballit, qe, e kishte përpara. E zakoni e detyronte t'a pritte e të bisedonte me të si me mâ të shtrëjtin dashamirë, mbassi i kishte rá mik në shtëpi ! Por idhnimin e përmbrendëshëm mbas pak kohe e kapërceu kureshta. Po pse, vall, Gjoka e bâni at hap të vështirë ? Tue shikue Shkodranin, Ucit diçka i shkoi nëpër mend si vetima, por s'desh t'a përtypte gjatë at mendim që e pezmatonte për së tepërmi. Dau t'i shtrohesh së keqes që e kishte takue, pa stërholime të kota mendje.

Mbassi, qysh në të hÿm, menjherë kishte vû ré se miqt mbajshin gjithënji të ngjeshun rrypat e fyshekëvet dhe armët e brezit, si u-pí kafja e dytë, u-suell prej tyne e u tha:

"Lironiu, burra !".

Gjokë Vata hoq revolverin me dorëz argjandi edhe rrypin e i a dha Mirashit. Ashtu bâni edhe Shkodrani.

Në rakí, të dy malcorët anmiq, biseduen mbi gjithëfarë punësh, tue u ndejtë larg, me hollësin e zakonshme të tyne, çashtjevet që mund t'i a prishëshin qejfin njânit ase tjetrit. Atij që i shifte të ndejun kundruell shoqishoqit, tue pí duhan e tue zbrazë gota rakije, kurr nuk mund t'i shkonte mendja që të nesërmen, po t'u-ndeshëshin kund, ata dy burra do t'i bijshin pushkë hekuri pa mëshirë njâni tjetrit. Shkodrani dukesh në kujdes; s'çelte gojë veçse t'i u-përgjegjte urimevet që i u-bajshin në pije. Uci e Gjoka kuvenduen mjaft, pa u-shikue gati kurr ndër sÿ.

Njatje vonë, mbassi kishin rrokullue një numër të madh gotash, Gjokë Vata çoi të veten e i u-suell Shkodranit:

"Për të mirë, Zotní, po të falem edhe unë me një gotë. Hi.

s'ke pse rri në mendim tash që je në besë t'Uc Lleshit".

"Priç të mirë, Gjokë Vata !" i a priti ai si tue u-zgjue prej gjumit. "Po më kande t'a ndigjoj kuvendin tuej, se sa për mendime më kan lodhë vetëm deri sa mujta me mrrijhtë te dera jote e në kët shtëpi".

Uc Lleshi kuptoi e uli kryet. S'kishte mâ pikë dyshimi; Shkodrani që i kishte prû Gjokë Vata në derë s'ishte tjetër veçse gazetari i aratisun, njeriu për të cilin ai kishte dyndë të gjithë njerzit e vet e zânë an' e kand shtigjet e kufinit. Mendime gjithëfarësh i a dogjën trût si flaka e rrufës.

"I mendshëm ky Gjoka, he shitoftu Zâna ! Mirë mjaft kishte mujtë t'a gjente mënyrën si t'a shpëtonte mikun Shkodranë edhe ndryshe. Por âsht i hollë ! E ka mendue se vêhesh në rrezik tue e ndjekë unë, jo vetëm si gjakës që e kam, por edhe si fajtuer përpara qeveris. E kishem marrë më qafë me gjâ e me shtëpi! Por i ka dalë punës para..."

Shqipnija ka zakone të çuditshme. Shtëpija e Uc Lleshit s'kishte njoftë kurr turp. Kushdo që e kishte mësy, kishte qenë i sigurtë se gëzonte mprojtje deri në shkatrrimin e plotë të saj. Nderi i shtëpis e zakonet e vendit rrijshin për Ucin përmbi çdo interesë, përmbi çdo urdhën qeverije e përmbi çdo ndiesi e arsye tjetër. Prandej fshâni e tha me vete: "E pat, kjo !" dhe tue u-sjellë prej Gjokës, përgjegji:

"Çka qoftë, lum Gjoka, e hajrit qoftë.... për kët mik, që as emnin s'po i a dij..."

"Shefqet Kadija", i a priti vetë Shkodrani, tue i a këputë fjalën për gjymës.

"Qofsh shëndosh !... Ndiç, si qesh tue thânë, çka qoftë e hajrit qoftë, për kët Zotni. Sa për mue, nuk do të kursehem me i a lá borxhin që na kanë lânë të parët për mikun. Mandej fundi, le të dali ku të dali !"

Mbas këtyne fjalëve u-shtrua sofa. Para se t'a kapte bukën në dorë, Gjokë Vata, mbassi kishte mrrijhtë t'a binte bisedën atje ku i duhesh, tha:

"Zoti t'a rritët oxhakun, Uc Lleshi !"

E tue e shikue për të parën herë drejt në sy, vijoi:

"Ky Zotni kurr mâ ngusht se sot nuk âsht gjetë në jetë të vet. Qeverija e kërkon, e po t'a zânë vaj halli i tij ! M'a ka mësy shtëpin e më ka ra në besë. Unë t'a kam prû që të m'a marrish në besë e të m'a qitish shëndosh andej kufinit, pse e dij mirë që, pa ndihmën tände, kufinin, në kët anën tonë, s'ka burrë që e kalon".

Uci më sa flitite Gjoka, e kishte vendue punën e vet. Përgjegji, tue e përpjekë edhe ai shikimin me atë të kundërshtarit.

"Unë për kët Zotni, do të bâj çka të më vijë për dore. Por nji herë po hamë e mandej do të mendojmë".

Hangrën.

Vonë mbas darke, i zoti i shtëpis u ngrit tue thânë:

"Burra, erdhi koha t'a bâjmë nji punë".

U-çuen të gjithë, ngjeshën armët, u-përfalën me grá e dolën. Gjokë Vata i a báni te dera e oborrit:

"T'ardhëshim për të mirë, Ue Lleshi. Unë po çáj kah shtëpija. S'á nevoja të vij me ju. Zoti të rritët jetën për çka i bân këtij Zotnije".

Uci i a këtheu:

"Qofsh me jetë e e mira të gjetët. Por ti vetëm nuk po shkon. Mirash, përcille !"

U-përqafuen të gjithë. Gjokë Vata humbi në terr, i përcjellun prej të birit t'atij që kishte vrá nji vjetë para.

Nata ishte e freskët, plot me hyj e pa hânë. Agimi s'do t'ishte larg.

Shkodrani shkoi nëpër errsi, i udhëhequn prej Ucit që i ndërronte hapat nëpër rrugë tânë gurë me siguri të çuditëshme. Mbas nji ore që po i bijshin teposhtes së malit, u-ndaluen ke nji shteg i ngushtë. Hynë në nji grykë, prej nga shifesh vetëm nji pjesë qielli i qindisun me ár të hyjvet. Diku, në nji vend, Uci lëshoi nji thirrje:

"Dodë ! Nikollë !"

Prej territ, nga fundi i grykës, erdhi përgjegja:

"Ç'á záni ?"

"Unë jam: Uci; po ju, me kê jeni ?"

"Vetëm jemi".

Dy djelnt, si u-afruen, hapën sýt tue pá Shkodranin, por nuk bânë zâ.

Ulën kryet e u-vûnë mbas t'at.

Kur dolën nga gryka, që ishte mjaft e gjatë, qielli po qartësohesh prej lindjes. Përpara tyne rridhte nji përrue, me vargje të gjata shelqesh nëpër brigje. Ndrëçimet e para t'agimit nisën me u-dridhë mbi ujë që gurgullonte.

Uci tha:

"Tashti je i shpëtuem, lum Zotnija. Përtej përronit áshnt toka e huej. Kam mendue se prej kësaj gryke do të dilshem kapitën e shumë drue që këtu mbrendë do të lá ndoshta edhe togerllekun. Por ani, s'ka gajle: pa besë e pa miq s'ka çka na duhet as jeta në këto malet tona. Udhambarë !"

"Paç të mbarë e Zoti të ruejtë, Ue Lleshi", tha gazetari, "Kët nderë s'kam për t'a harrue sa të jem".

U-përqafuen të gjithë, nji nga nji, me të.

Ai çveshi këpuçë e çarapë e e kapërcen përronin.

32. SHPELLA E POLIFEMIT

Tretë në detin e hapët ecte me shpejtsí anija e Uliksit, e nji dishír i madh për të dalë në tokë e shkrinte zemrën e Fatosit e të shokëvet të tij, pse tash sa kohë vuejshin për mungesë

ushqimi, e ishin të lodhun e të këputun gjymtyrësh prej udhëtimevet të gjata.

Por qe se në të zbardhun të një agimi të këthiellët, u duket lundërtarëvet bregu i pyllzuem i një ishulli me shkambij t'ashpër, por i bukur e me një limë të hapët e të sigurtë. Gjindeshin n'ishull të Katallâjvet, vigana me trup të bâshëm, e fort të përbindëshëm pse kishin një sÿ në báll.

Lanë anin në një vend të sigurtë të limanit. Uliksi zdrypën për të pá se çfarë njerzish banojshin n'at vend, njerëz t'egjër, apor mikpritës e bukëdhânës për shtegtarin e mjerë.

Dymëdhetë ndër shokë të vet mâ të mirë kishte zgjedhë Fatosi për t'a përcjellë, tue marrë me vete edhe një rrëshiq me vënë të mirë për t'i a dhurue asaj tryeze që do t'i pritte si miq. Si ecën pak buzës s'ujit e hÿnë në pÿll, u ra menjherë në sÿ një shpellë e madhe dhe e errët prej hijes së dafinavet. Gjindesh aty në vathë, një tufë dhësh, lanë nga bariu, i cili sigurisht jo fort larg prej atij vendi, kullotte grigjën e vet. Tek hÿnë Uliksi e shokët e tij në shpellë, mbetën krejt pa mend tue pá ênë plot me djathë, me gjalp e me qumësht e vathën mbushë me qingja e edha të dâm me rend, të mëdhajt, të mesmit e të vogllit ndër këthina të posaçme. E në një skâj shifeshin tue pluskue mbi hirrë ênët e stanit e kupat ku për ditë bariu milte dhënt e dhít e veta.

Shokët, tue i pá të gjitha ato të mira, i u-lutën fort Uliksit që të merrshin asi bylmeti e disa qingja e edha e të këtheheshin shpejt n'aní, por Fatosi nuk desh: donte të shifesh me barin e me i pasë dhuntít prej tij.

Lundërtarët shtegtarë, si ndezën zjarmin e bânë një flí në nderim të Zojzit, hangrën asi bylmeti, pinë qumësht, e priten aty në shpellë që t'u-këthente i zoti.

Ky mrríjti nga muzgu i mbrâmes bashkë me grigjën e vet e me një barrë drû të thaça në krah; por mâ mirë kurr mos t'a kishin pritë, kaqë u shtini tmerin vetëm pamja e tij. Kur e lëshoi barrën e rândë për tokë, u ndigjue një shungullimë aqë e madhe sa të gjithë të trembun, e me ta edhe Uliksi, u fshehën në fund të shpellës.

Shtini mandej mbrendë berret, la cjepët e desht n'oborr e ai vetë, si hÿni i mbrâmi, me një shkrep të madh e të rândë, e mbylli grykën e shpellës.

ANJI NATË E TMERSHME

Katallâni mandej qetësisht nisi t'i milte me kujdes dhënt e dhít, tue vû pastaj nën secilën qingjin a edhin për të pí gjí. Ngjizi gjymsën e qumshtit të cilin, kur u-bâ shtalpë, e qiti ndër shporta të vogla xunkthash për të kullue hirra, e gjymsën tjetër e shtini ndër ênë që ishin aty pranë për t'a pí për darkë.

Kur te e vona vojti të ndezte zjarmin, atëherë, në dritë të flakës, i pá miqt që kishte në shpellë, e pa u-shqetsue aspak

u tha: "Gjindë t'ardhun prej së largu, kush jeni ju ? E prej çfarë brigjesh jeni nisë për të dalë në këto vende të largta? Mos jeni tregtarë ? A por si kusarë êndenî nëpër dët për plaçkë ?" Kështu i pyeti Polifemi me një zâ të trashë që qe mât fort në gjasim të bumbullimës e që e ligështoi zemrën e madhe t'Ulksit e mât fort zemrat e vogla të shokëvet të tij. E vetëm Ulksi, u-gjet t'i përgjegjesh e i tha:

"Na jemi Grekë që po këthehemi nga Troja, ku vojtëm mbas Agamemnon Atritit, vuejtëm shumë, ramë ndër lufta dhe fituem emën të madh lumnije. Veç në të këthyem, Neptuni na i përplasi e na i theu anit për shkamb, aty ku toka jote sos e shtrihet në dët me një thep të madh. Gjithëçka patëm i humbëm e mezi mrrijta me u-kapë me këta shokë në kët breg. Por Zojzit i qofshim falë për jetë, që na prû te ky banimi yt. Zojzit që ndigjon lutjet e shtegtarit të mjerë, larg votrës së vet". Kështu i u-përgjegj me fjalë të matuna Fatosi.

Katallani i egër nuk ndieu kurrfarë dhimbe, por zgjati të dy krahët e tmershëm, kapi përnjiherë dy shokë t'Ulksit, i ngriti përprjetë, e pastaj i përplasi për tokë, e gjak e trû u a derdhi përreth. E ata dy trupa të dërmuem i shkeu, i bânî copë copë me ato duer të fuqishme, e mandej si një luâ i ûnshëm në mal, eshtnat e mishin e rropullit të gjitha i përpini.

Qajshin, tue dënësë, Ulksi e shokët e tij nga shifshin me sÿ kët kob të mjeruem, e Zojzit i luteshin që t'a ndeshkonte një të tillë mizori e t'i shpëtonte nga ky rrezik. Katallani, si e pat ngopë mirë barkun me mish njeriu e pî mjaft qumësht, u-shtrî gjânë e gjatë në mes të berrevet e rá në pikë të gjumit.

Ulksi desh me e nxjerrë shpatën e vet të prefët për t'i a rrasë në krahnuer, por mendoi se një vdekje e tmershme do t'i kishte gjetë edhe ata aty mbrendë, pse s'do të kishin qenë të zotët m'e luejtë vendi shkrepin e rândë që zënte grykën e shpellës.

Prandej, tue dënësë e tue qá, pritën që të dilte drita.

ORË TË TRISHTUEME

Tek zbardhi drita e qielli u-kuq, bariu la shtrojën e ngurtë, bâ me xunktha të grumbulluem në një skâj, ndezi zjarmin, moli dhënt, e i vûni mandej secilës nën gjí qingjin e vogël, pa u-sjellë aspak nga miqt e shkretë, të cilët, të strukun në fund të shpellës, rrijshin të tmeruem tue mendue se do t'u vinte rradha edhe atyne për të qenë të përpim prej atij mizori.

E njimend, porsa i kreu ato punë të përditëshme, zgjati prap krahët e kapi edhe dy shokë të tjerë t'Ulksit, e me mish njeriu u-ngi edhe at mëngjes. E si e ngopi mirë barkun, e nxuer grigjën prej shpellës e me të shpejtë i a vûni prap grykës, pa kurrfarë mudi, at shkrep të rândë.

Shokët e Ulksit qajshin mbrenda shpellës shokët që u kishin vdekë e të trishtuem drojshin se po ajo vdekje e tmershme

do t'i gjënte edhe ata. Por nuk trembesh Uliksi, i cili në mendje të vet, s'bluente tjetër veçse si mund t'u a merrte shpejt gjakun shokëvet e si mund të shpëtojshin. E një mendim, menjherë i a ndriti mendën.

Gjindesh në shpellë, lënë për tokë që të thahesh, dhe ende i njomë, një trung i madh ullini, që përbindshi i egër e kishte shkullë që të bënte me të një shtagë për t'u-mbështetë. Kaqë ishte i gjatë dhe i madh saçë në të pamund të merresh për një shtyllë anije, të një anije së madhe tregtare që me siguri çan tallazet e murme të detit.

Kët trung shkoi dhe e muer Uliksi, e preu tue e lënë të gjatë kund një gjashtë kambë, e mandej u a dha shokëvet që t'a pastrojshin e t'a lëmojshin.

Mbassi u-pastrue mirë, atëherë i bëni majen në një nën anë, e shtini në zjarr që të përcëllohesh e t'a forconte flaka dhe e fshehi në pleh, që gjindesh i grumbulluem në një skaj. Mandej qiti short ndër shokë që do të ngriheshin me të për t'i a ngulë Katallânit në shtëpinë e kuqun porsa t'a kishte zënë gjumi. E për fat shorti ra ndër katër shokët më të mirë, që edhe ai dishronte.

Nga muzgu i mbrames u-këthye bariu prej fushës, e kësaj here krejt grigjën e shtini në shpellë si të kishte ndonjë dyshim, a por pse kështu e kishte urdhënue Zojzi. E mandej u-ull që t'i milte dhënt e dhit e t'i mbarështronte si përherë. E si i kreu të gjitha punët, i muer prap Uliksit edhe dy shokë të tjerë e me mish të tyne u-ngi edhe at darkë.

Atëherë Uliksi i u-afro Katallânit, e tue i dhënë një kupë aso vëne që kishte prur me vete prej anije, i tha:

"Qe, o Katallâ; mbassi e ke ngopë barkun mirë me mish njeriu, pi tash këso vëne që të shofish se çfarë pije kishte n'udhëtim anija jonë".

E Katallâni muer kupën dhe e piu, e si i u-duk e mirë, kërkoi që t'i a mbushte edhe një herë.

"M'ep prap", i tha, "këso vëne të mirë dhe më difto emnin tând që të t'a shpërblej me një dhuratë kët të gostitun".

E Uliksi i a mbushi kupën plot e përplot me vënë edhe një herë, e prap edhe tri herë të tjera i dha të pinte e si e pa që filloi me i ra në krye, atëherë me dredhi i u-përgjegj kështu:

"Emnin tem do me dijtë? Mue më quejnë Kurrkush. Me kët emën më thërrasin im'âmë dhe im'at e të gjithë shokët e miqt. Te prindët, sigurisht, mbas dhuratës që më ke premtue, do të më këthejsh shëndosh".

E Katallâni mizuer, me egërsim i a priti:

"Si t'i há të gjithë shokët e tú përpara, tý, o Kurrkush, do të të há më të mbrámim. Qe se ç'dhuratë ke për të pasë prej meje".

Kështu tha e ra në kokërr të shpinës, kalamendë prej vëne, dhe e zûni një gjumë i rëndë.

ULIKSI VERBON POLIFEMIN

Atëherë Uliksi nxuer me vrik nga plehu hûnin që kishte fshehë, e vûni prap në zjarm që të kuqesh dhe u foli shokëvet që t'u epte pak zemër. Si u-përcëllue e u-kuq mirë, e hoq prej prushit e me katër shokët e vet shkoi aty ku përbindshi gjindesh shtri e në gjumë. Shokët i a ngulën hûnin e kuqun në gropë të sÿnit e Uliksi, tue rëndue mbi të, i a sillte rrotull si një turjelë që shpon ndonji dërrasë enije. Gjaku kullonte rrëkajë, vetulla, mlezat (kapakët e sÿnit) e minza (bebja e sÿnit) digjeshin e ndigjohesh në zgavër të sÿnit një kërcëllim i tmershëm sikur ushton një farkë atëherë kur farkëtari zhyt n'ujë të ftofët një sqepër a një spatë të kuqun prej zjarmit.

Të gjithë, të trembun, u-zmbrapën andej e këndej. Ai e hoq nga zgavra e sÿnit hûnin e lyem me gjak dhe e hodh larg e mandej thirri në ndihmë vllaznit katallâj që banojshin aty afër, ndër shpella t'atyne shkambijve të rrafun prej ere. Katallâjt nganë të gjithë te shpella e Polifemit mbas zânit të tij të tmershëm.

"Ç'të ka ngjâ, o Polifem ? Pse kështu na prish natën e kandshme e gjumin e âmbël ? Mos ka ardhë ndonji të t'a vjedhi grigjën ? A por me dredhî do që të të mbysi tÿ ?"

"Kurrkush", përgjegji Polifemi, prej fundit të shpellës.

"Mbassi s'âsht kurrkush", i a pritën Katallâjt, "atëherë e liga të vjen drejtëprej Zojzit e shpëtim nuk ke". E u-këthyen ndër shpella të veta. Uliksi, i cili të gjitha fjalët i kishte ndie, gëzohesh nga shifte se me një fjalë të vetme e kishte ëndë më së miri dredhîn e vet.

SI SHPËTON ULIKSI PREJ KATALLANIT

Katallâni, tue fshâ, prej dhimbavet të forta, me hamende vojti te dera e shpellës, luejti vendit shkrepin prej grykës, e u-ul të rrinte mu në të hÿme me krahë të shtrim, që të mund t'i kapte robët kur të dilshin bashkë me grigjën. Por Uliksi nuk e humbi veten, e zûni të mendonte se si t'a gjente mënyrën për të dalë.

Gjindeshin në grigjën të Katallânit disa desh të mëdhaj, të mbajtur mirë e me lesh shumë. Uliksi zgjodhi më të mëdhajt e i lidhi tre nga tre me degë xunkthash që përdoronte përbindshi për shtrat. Dashi i mesëm mbante nën bark një ndër shokë, e dy të tjerët për brinjë i ish in si mprojtje kundër Polifemit. Uliksi mori për vete dashim më të madh e më të bukur të grigjës, e u-fsheh nën bark të tij, tue u-kapë metë dyja duert.

Kur nisi t'agonte e qielli filloi të kuqesh, zûnë atëherë me dalë dhënt nga vatha për të shkue në kullosë, e Katallâni, me gjithë që ndiente dhimba të mëdhaja, të gjithë desht i preku një nga një në shpinë, e s'u-kujtue aspak se nën bark të tyre i ish in fshehë robët.

Uliksi, mbassiu-largue pak shpellës, kështu zûni t'a shpocitite Katallânin:

"O Polifem i pashpirt ! Në qoftë se ndokush të pyet se si u-verbave, diftoi se Uliksi, banues i Itakës dhe i biri i Laertit t'a humbi dritën e diellit".

Katallâni, porsa i ndigjoi këto fjalë, u-tërbue e me të shpejtë hoq prej malit një shkrep të madh dhe e hodh me turr n'at drejtim nga vinte zani. Shkrepi kaloi brinjë anës, e rá në dé t'ue shungullue, e t'ue e çue përpjetë ujin.

Uliksi, i gëzuem për së tepërmi, vojti e u-bashkue me shokë.

At ditë ndejtën t'ue ngranë e t'ue pí, e pushuen at natë nëpër dé t'ue hapët.

33. DURRSI

Durrsi qe një skele deti fort e rrahun edhe para se Korinthasit t'a ngrehshin, sikur na kallxon historija, në vjetin 628 p.Kr., mbi kodrinat që e rrethojnë, kolonin e vet që e quejtën Epidamnus.

Ky qytet nisi të lulzonte së pari si limá tregtije për të hým të gjánave industrorë të Grekëvet e për dalje të prodhimet t'Ilirëvet.

Má vonë Republika e Romës, si filloi t'a shtrinte sundimin e vet në kët anë të bregut tonë, ngrehi në Durrës një koloní të madhe, e kët vend e quejti Dyrracchium. Por Durrsi nën Romakët nuk qe një vend krejt i shtruem; qe një qytet i lirë e pat tagër me pré parë t'ue veta.

Prej bukuris së vendit e prej klimës së shëndoshët vijshin këtu për gjithë vjetë shumë pasanikë e familje bujare të Romës për të verue. Në Durrës banoi për do kohë edhe oratori i përmendun, Ciceroni, i cili kët qytet e quen "admirabilis urbs" e duket se n'at kohë ka pasë një popullsi shumë të madhe dhe ka qenë i përparuem e vend argtimesth; pse shkruente se do t'ishte i shtërnguem me u-largue prej zhurmës së tepërt që i a lodhte menden.

Në limá të hapët të Durrsit Pompeu mujti me i qëndrue furis së Cezarit e me i zmpapë ushtrít e rrepta t'ue tija.

Si skele deti me rándësi, afër brigjevet t'Italis, qe prandej edhe shteg i mirë për të kalue ndër viset e mbrendëshme të Ballkanit. Prej këndej niste motit udha e vjetër Egnatia "Via Egnatia" që ndërtoen Romakët në të dytin shekull p.Kr. për të çue ushtrít e veta nga Elbasani, Ohri e Manastiri deri në Selanik e prej Selanikut nëpër Rumelí deri në Bizanc.

Ky qytet u-rrenue në vjetin 341 mb.Kr. prej një tërmeti të fortë, por u-përtri prap me të shpejtë në madhni të përparëshme.

Mbas sundimit të Romës, Durrsi qe pushtue prej shumë popujve

tjerë. Me 1351 rá në dorë të mbretit të Napolit, të Karlit t'Anjou, e ndejti nën sundimin e kësaj shtëpije mbretnore deri me 1368. Mbasandej u-pushtue prej Republikës së Venedikut, e cila e mbajti deri në vjetin 1501, kur rá në dorë të Turqvet.

Në vjetin 1272 një tërmet i tmershëm e rrenoi krejt e s'mujti me u-ngjallë má në pasuní e bukurí të moçme.

Hapsín e madhnín e këtij qyteti e dishmojnë rrenimet e disa mureve romake e bizantine që gjinden nga Veri-Prendimi nja 400 metra larg kështjellit të sotshëm, i cili, ndreqë prej Venedikasvet, shifet ende përreth.

Në këto kohët e vona Durrsi ka nisë prap të përtrihet e ástht bá një ndër skelet má të rrahuna të bregut tonë e qendër e gjallë tregtije, pse gjindet i lidhun me rruga të mira me të gjitha qytetet e mbrendëshme.

34. KORÇA

Mrrijta natën e s'pata fatin t'a kundroj qysh larg prej atyne maleve, kur fillon e duket tue ecë njeriu me automobil; kështu me të parin shikim, nuk mujt të m'a përllante sýni gjithë at pamje të natyrës që e rrethon e e stolis.

Ata çka më tërhoq vrejttjen má tepër qe shija e pastërtís, që, porsí shëj dallues i Korçarit, pashë në veshë e në mbathë, nëpër rruga të qytetit e ndër banime edhe të vobektvet. E rrëfej të drejtën, kaqë më kënaqi kjo punë, sa m'u-bá, si t'ishem kund përjashta n'Europë e jo në Shqipni. Zakoni që secila familje t'a fshijë udhën e madhe gjânë e gjatë sa merr shtëpija, më rá në sý, m'u bá si të dojshin t'i bájshin konkurrencë njána tjetrës për të mbajtë pastërtín, për stolí odash, për vendosje të pëlqyeshme orendísh, për një frymë, jo gjithaqë të madhnueshme, por simetrike e të përkueshme.

Qyteti i Korçës, tue bá pak përjashtime, ka në vete një njisí: shtëpit e stili i tyne, rrugat e shestimi i tyne, disi bájnë një njisí, çfaqen me një karakteristikë njimend mesatare, por të pëlqyeshme.

Në Korçë, në çdo pikëpamje ndihet frymë qytetnimi. Kët punë Korçari, kryesisht duhet t'i a dijë të dalunit përjashta anë e kand në botë, e pasunivet, që deri tash para do vjetëve, prej gjithëkah çonte e derdhte në familjen e në qytetin e vet.

Përveç këtyne shkaqeve, që i apin lavdí qytetit të Korçës, m'u-duk se edhe natyra vetë, ashtu n'at mënyrë e stolisun e e vendosun, ka të bájë edhe shumë në shpirtin e në karakteristikën e atij qyteti.

Korçari nuk e ndien rreptésín e bumbullimavet, nuk e përgjon rrymën e përrojvet e të shenavet; atij nuk i a vrasin

sýnin as rrëmore, as humbnere, as thellina; anë e m'anë n'at fushë të rafshët e të lëmuet, sýni nuk ndesh ndër ferra as në kaçuba; as kamba ndër gurë e ndër balta; rreth e për qark naty-
ra e stolisun e e vendosun si një nuse, veshë e ngrehë për të ndejtë ashtu në nusí të vet përherë e pandërrueshme.

Sa do t'u-donte për t'i përshkrue rrethet e Korçës ! Ato katunde të bukura, të vendosuna andej e këndej fushës, me ato shtëpi të grumbullueme, si qyteza të vogla, stolija më e bukur e rrethit të Korçës, të bájne përshtypjen e një gjiri të kandëshëm nga pamja që lidhen e përpiqen me qytet, si të bájshin një hyllnajë me të. Mandej gjithë ai blerim në gjithë at naltësi ! Ajo temperaturë e paqët ! Ato rruga të gjána e të drejta, nëpër të cilat qyteti përpiqet larg e larg me banime, tue dhënë jetë e gjallëni ! Një natyrë, njëmend jo gjithaqë e fuqishme, por e ndejshme, e qetë.

Gati të njëjtën përshtypje më bëni mbrendë qyteti me ndërtesa. Jo shtëpi të mëdhaja, as të bukura fort; ashtu kishat, ashtu fabrikat, ashtu edhe ndërtesat tjera.

Mesatare të thuesh çdo gjá, por me vend, me rend e përpjesëtim, me njëfarë shije e simetrije.

35. LIQËNI I OHRIT

Dikur, desh Zoti, dhe u-kapëm në lak të Qafës së Thanës, pak gjá pa prendue dielli. Ç'pamje atëherë i u-shtrúe sývet tonë përpara ! Liqëni i Ohrit, që në të gjithë madhnin plumëçe të veten përfshihet prej së nalti me një të këqyrun sýni; malet përtej, të prarueme prej rrezevet të mbráme të diellit: Ohri në breg të Liqënit, n'anën e majtë tonën; Shën Naumi djathtas, e mandej në të dyja anët fusha, rudina, kodra, suka e në fund, larg, në një prospektivë të këthiellët, horizonti i hapët për një gjymës drite, të thuesh; kjo pamje më parashtrohesh prej atij laku të Qafës së Thanës sigurisht si njëna ndër më të bukurat e Shqipnis. Prej Elbasanit e në Qafë të Thanës e harrova të gjithë mërzin e rrugës para asaj mrekullije së paper-shkrueshme, asaj bukurije natyrore: saqë as s'e vuna ré rrugën që kishte bënë automobili prej majës së Qafës e deri mbi Lin - një fshat mu në buzë të Liqënit e njëshë rránzës së një gjuhe toke, ëndë, si në të lakuem, thellë mbrenda ujit. N'at fshat zëshesh peshku aqë i përmendun i Liqënit t'Ohrit - sidomos një lloj troftash së vogla e me pikla të kuqe, të quejtun "koran". E kështu tue shkue gati gjithëkund buzës së Liqënit e tue u-përshkue nëpër do fshate tjera, automobili u-ndal në Pogradec: vend bukurí për të verue, pse kishte edhe do ndërtesa mjaft të mira.

36. GJIU I VLONËS

Gjiu i Vlonës është shumë i bukur prej natyrës e mjaft i hapët. Kur shtegtari i afrohet Vlonës me avullore, shef përpara ishullin e vogël e të thatë të Sazanit, një shkamb në hymje të grykës, i naltë 331 metra, i gjatë më tepër se dy milë e gjymës e me një sipërfaqe 950 hektarësh. Nga ana e djathtë e këtij ishulli, pesë kilometra larg, gjindet Kepi i Glosës a Linguetta, ku fillon Gjuha e Dukatit a si e quejtën Turqit Gadishulli i Karaburunit, që shtrihet, në gjasim të një hunde, rreth gjiut nga Jugu me një varg malësh së thata e të pabanueshme. Nga ana e majtë, në një largësi shtatë kilometrash është Kepi i Treportit me bregun e Artës. Prej Kepit të Treportit e deri te skelja e Vlonës bregu është të thuesh krejt ranishtë, plot me kënetë e vende-vende me togje të vogla rëne e me xunktha. Këndej pari janë kryporet e afër Kepit gjindet katundi i bukur i Artës me një moçal të madh plot peshk, n'anë të Veriut.

Prej limanit nuk shifet qyteti i Vlonës që gjindet më mbrendë, kund një dy kilometra larg, në rrënzë të disa kodrave, por duket mirë skelja me pak ndërtesa.

Përball, shtegtarit i bijnë menjherë në sy një rresht kodrash, shpatet e të cilave blerojnë prej ullijvet të mbjellun qysh në kohë të sundimit të Venedikut.

Në maje të një kodre më të naltë çon kryet një kështjell i moçëm, e pak më poshtë shifen shtëpit e bardha të qytetit historik të Kaninës, ku lindi e u-rrit Donika, e shoqja e Skandërbeut. Më përtej janë naltësit e Ujit të Ftofët, Mali i Shashicës, në zë për kullosë, e të tjera kodra të blerta mbi të cilat duken fshatet: Rradhima, e përmendun për mjaltë, e Tragjasi. Gju mbaron në fushë të Dukatit, një fushë e hapët dhe e frytshme, por pak e punueme, që shtrihet nën Qafën e Shën Gjergjit. Këtu ngrihesh, ndër kohë të herëshme, qyteti i Orikut e Rikua, gërmadhat e të cilit shifen ende sot aty-këtu.

Në këtë skaj të gjiut gjindet Pasha Limani, i cili ka një sipërfaqe shtatë a tetë kilometrash katrore e është strehë e sigurtë për anë e avullore, sepse e mprojnë malet e nalta të Çikës nga erënat e Jugut. Motit, që një skele tregtije me rëndësi e quhesh Porto Raguseo a Porto Reale. Gjiu i Vlonës është më tepër se dhetë milë i gjatë, është i gjënë pesë milë e uji në shumë vende mrrin deri në 50 metra thellë.

Limani i Vlonës ka qenë fort i rrahun ndër kohët e herëshme. Rëndësinë e tij e kuptuen Romakët, Bizantinët, Normanët, Raguzasit e Venedikasit, të cilët për t'a pasë në dorë, për nevojët e veta ushtarake e tregtare, bënë lufta të padame. Vlona që shtegu më i afërm i ushtrivët të Romës për të kalue në Maqedonë, në Thesali, e për t'u shty deri në Bizanc. Në limanin e Orikut, Pål Emili ngarkoi ushtrinë e vet për n'Itali në vjetin 49 p.Kr., e pëmbrenda këtij gjiu u-shqymën anët luftarake të Jul Cezarit prej ksistit, të birit të Pompeut,

në kohë të luftës civile. Republika e Venedikut e mbajti Vlonën nën sundim të vet deri me 1690 e limanin e forcoi me kështjell. Sot kanë mbetë si kujtim t'asaj kohe vetëm ledhet e vjetra të kështjellit të Kaninës e afër skeles së Vlonës kanë qenë deri tashti vonë muret e kështjellit të vjetër.

37. APOLONIJA

I rrethuem prej një muri të gjënë e me pyrgje, ngrihesh krenueshëm ky qytet i madh me shtëpi të panumërta, me kështjellin e vet të madhnueshëm, me faltore hartistike, me theatrin e vet të përmendun e me pallatet e bukura të qytetasvet. Rreth theatrit naltoheshin ndërtesa të mëdhaja; një shtyllë e një faltore janë rruajtë edhe në ditë të sotshme; prej kësaj shtylle ka marrë emnin katundi Shtyllas në Jugun e Pojanit. Një faltore e dytë ishte në Jug-Lindje të Pojanit, afër kasollet të mjerueme të katundit Kryegjata. Afër kronit, jashta murevet të qytetit, ishte një gjimnaz, e një vend gjimnastike, i rrethuem prej shtëpish për stërvitjen trupore të djelmohavet të qytetit. Mos t'ishin përmendoret e gurta, që u-gjetën dhe gjinden në Pojan, nuk kishte për t'u-besue se një herë në këtë fushë vetmitare e të mbulueme me kënetë, ka qenë një jetesë aqë e kandëshme, një përparim aqë i madh e një kulturë aqë e naltë.

I madh ishte n'at kohë kujdesi për të vdekun: çdo vorr kishte përmendoren e vet, madhsija dhe cilsija e të cilit mvaresh nga gjendja pasunore e çdo njeriu; kështu b.f. shifen sot në Pojan gurë të vogjël vorresh pranë përmendoresh të madhnueshme në trajtë tempujsh e shëjtnoresh. Mbi këto përkujtoare vaji, të parët e Shqiptarëvet për amshojshin të dashunit e vet me spikama ase me trupore. Për shembull mbi një spikamë, e cila paraqet derën e një shtëpije së pasun shifet i gdhënnun një djalë i ri, tue u-dá nga nana e baba të veshun në zi e me lotë ndër faqe. Një tjetër përmendore paraqet një burrë e një grue: afër burrit gjindet e gdhënnun një vegël muzikore, e cila na dishmon se muzika ishte e përhapun n'anën prendimore të gadishullit të Ballkanit.

Punëtorët, këpucëtarët, zdrukthtarët, i kishin të gdhënnun mbi gurët e vorrevet të veta veglat e punës; grat i kishin veglat e stolisjes. Në një gur vorri gjindet i pikzuem pranë një porte një burrë, i cili i shtrin dorën grues së vet. Në krye të portës, majtas e djathtas, janë pikzuem veglat e shkriimit të burrit.

Një veçansí ndër këto përmendore t'Apolonis janë pllakat e pingulta, të cilat n'anën e përparme janë të mbulueme me stolisje të bukura e të punueme me një mjeshtëri të posaçme si b.f. me floçka, me shtëzë përrallash (për shembull gjysma shqipe e

gjymşa luâ), me kunora, me drandofille, etj. Këto farë stolisjesh deri sot nuk janë gjetë n'asnjë qytet tjetër të botës.

Nji grup tjetër përmendoresh të Shqipërisë së mëtejshme sajojnë ato përmendore, që në qytetin Apolonë paraqitshin hyjnit e mythologjisë së vjetër; nji grup tjetër paraqet argtimet popullore të banorëve, si për shëmbull vegla theatri e më vonë ranishtën me shpatatarët e me luftimet e tyre kundër shtazëve. Por nga shumica e këtyne përmendoreve argtimesh, nuk përfundon se banorët e Apolonë merreshin vetëm me gjëna landore. Apolonija që edhe shpirtnisht e përparime: aty gjindesh në kohën mbas Krishtit nji vend i përmendun studimesh, nji universitet, i cili ndiqesh prej djelmoshëve të Romës. Këtu në këtë "magna urbs et gravis" (qytet i madh e me rëndësi), Jul Cezari çoi për të bërë studimet, djalin e nipit të vet, perandorin e Romës, Oktavian Augustin, i cili mbas gjashtë muajsh, kur u-mbyt Cezari, u-nis prej këndeje për në Romë.

38. LIQENI I PRESPËS

Porsa të çfaqet pamja e liqenit të Prespës, si me magji të bërë për vete bukurija e natyrës së tij: bregore të vogla, luginë të gjelbrueme, vargje malesh maje maje edhe me rrëpina të frikëshme, të shef s'yni i habitun. Katundi Pustec zbardhon në buzë t'ujnavet, kurse gadishulli i bukur i gjiut të tij sikur të fton për të kallxue vjetërsin e vet të shumë vlefshme, kishën mijë vjeçare t'apostujvet Pjetër e Pål me gjithë afreskët shumë artistikë. Shpella, që struk kishëzën, është shumë madhështore edhe nën tmerin, që të shkakton të duket sikur të mbulon së nalti nji qiell i pafund prej shkambi.

Udhëtojmë gjatë rrugës Korçë-Manastir: për nji copë herë na zhduket pamja e liqenit e na rrëmben thellësija e madhe e luginës së Gllomboçit. Ecim për brinjë vneshtavet e që përsëri jemi në buzë të liqenit, te katundi Gllomboç. Asht ende mëngjes e dielli porsa ka dalë në horizont. Ndërkaqë përzihemi me peshkatarët që bëjnë me aqë shpirt treg për peshkun e zânun natën; kuajt janë gati; vetëm presin çmimin e prëm të peshkut për t'a çue ngarkesën në Korçë.

Nuk na durohet: hyjmë në lundër për nji shetitje në liqë. Barka lëviz qetsisht në thellësitë e ujnave, kurse përpara nesh horizonti zmadhohet e na derdh në s' madhështinë e liqenit: sa e bukur që duket ranishta! Fëmijët lakuriq zhyten n'ujë e shtrihen në ranishtë. Që edhe Zaveri i frikëshëm: duket nji gojë vigani i pangopun edhe duket sikur do të na përpjete prej aqë larg. Me anën e kësaj goje liqeni i Prespës nën Malin e Thatë përcjell ujnën e vet për në liqenin e Ohrit tue sajue burimet me ujë të ftofët të Shën Naumit. Në mes të liqenit

shofim si aní përrallore gadishullin e madh të Shën Merenës, që ruen në gjiun e vet dymëdhëtë kisha të vjetra, pemë të shumë llojshme edhe lendina të gjelbrueme. Përanësh, gjit e shumë të liqënit, si gjuhë e si gojë, futen në thellësit e tokës, kurse nga vargjet e Malit të Thatë, të Galicicës e t'Oros zgjatet mbrenda ujnavet si bisht i mufatun dhelpne, gadishulli i Bez-mishtit, si tavë e përmbysun gadishulli i Gllomboçit edhe si prefse thike ajo e Nivicës. Fusha e Resnës me qytetin e vet edhe katundet e faqes së Peristerit varg e varg të kapuna dorë për dorë na përshëndesin me mall mijë vjeçar. Mbrapa vargut t'Oros na fshehet liqëni i vogël me ishullin Hail, kryeqytet i njihershëm i mbretit Samuel. Përmbi të gjitha këto, sýni na tret nëpër shkambij të mëdhaj, nëpër gremina të frikëshme dhe shpesh e shpesh nëpër buzët e liqënit vrejme në trajtë harku shtresa gurore fare të bardha si gjerdana xhevahiri. U afrohe-mi brigjevet edhe nëpër shkambijt e tyne gjëjmë gomna të thella. Mâ tepër çudí: nëpër këto gomna të frikëshme, ku nuk mund të shkel kamba e njeriut pa rrezik të jetës, shofim të ngrehuna me mjeshtri të çuditshme, kush e di qysh kur e se si, kishëza. Për bríjë këtyne kishëzave gjinden gomna tjera, që janë përdorue dikur si vend banimi murgarësh.

Ndërsa sýni na i adhuron këto vjetërsí e këto afreskë artistikë shëjtnorësh, mendja pa dashë shfletëson të kaluemen historike të Prespës: në të dhattin e në të njimëdhettin she-kull mbreti Samuel, i vjehrrí i Gjon Vlladimirit, këtu e rriti kunorën e ngadhënjimevet të veta e po këtu u-shue hylli i tij. Sot na vetëm mbi gjurmat e historís po shkelim: fleta vetvetiu mbyllet e bashkë me të treten përgjithënji ngadhënjime e humbje luftash, pallate madhështore, vlera artistike shumë të çmueshme me grumbujt e pa masë të murgarëvet e të fetarëvet të tjerë. Tashti vendi na paraqitet me mbeturinat e kishavet, me misticiz-min fetar të shekujvet edhe me romanticizmin e pashoq të natyrës. E këthejmë drejtimin e lundrës për në tokë, por kurdoherë të përcjellun nga ledhatimi i pllumbavet, që na çfaqen pa pandehë fluturimthi prej çerdhevet dhe nga krenija e pácavet të bardhë, zotnuesit e ujnavet.

39. GOJDHANË MBI TOMORRIN

Ishte një herë një Zânë shumë e bukur e cila një ditë na u-takue me dy vllazën vigana, Tomorrin dhe Shpiragun. Sikurse ndodh shumë herë ndër gojdhâna dhe shpesh në të vërtetën, dy vllaznit ranë në dashuni të fortë në të; kjo dashuni i trazoi deri në fund zemrat e tyne, tue shkaktue një luftim t'egër vllá-vrasës. Tomorri tue pasë një shpatë të shkëlqyeshme, i rá vllait të vet në bríjë, dhe ky i fundit, tue genë i armatosun

me një topuz shumë të rëndë, i u-turr, tue i rá me furí. Zoti atëherë, i zemruem prej kësaj pamje dhe grindje së përgjakëshme, i këthen fajtorët në gur, tue i dënue me mbajtë ndër shekuj gjurmat e dukëshme të këtij luftimi të tmershëm. Kështu, vllai i madh Tomorri, i difton diellit brijët e veta të cop-tueme me plasa të pjerruna, dhe vllai i vogël Shpiraku, tregon hapsít e zeza të gropavet të veta. Mbassi shkaktarja e kësaj grindje së rreptë, Zana e bukur tërhjekse, nuk duhesh t'i shpë-tonte mënis së Zotit, ky e këtheu edhe këtë në një kodrinë gu-rore, mbi të cilën një ditë u-vúnë gurë mbi gurë dhe u-ndërtue një kështjell i madh: kështjell që sot sundon mbi qytetin e vogël të Beratit.

Kjo është shkurtimisht gojdhâna që tregojnë me një frikë të fsheshët pleqt e vendit, tue i diftue dy majet që ngrihen me madhëstí mbi luginën. Mandej tue e luejtë gishtin në drejtim të lumit Osum që e dán qysh me rrjedhën e vet t'argjandté qy-tetin e vogël, pleqt e vendit vijojejnë tue tregue se lumi që rrjedh qetsisht në luginën ndërmjet dy brigjevet të pyllzue, është i sajue prej lotëvet, që Zana e bukur është e dënue me të dardhi përgjithëmonë, si ndeshkim të fajit të vet.

Fantazija e flakët popullore e ka teprue tue krijue një gojdhânë e pshore dhe dramatike. Por është e vërtetë se kjo pamje ka një fushë aqë të gjânë sa të lë të çuditun dhe të mall-ngjyem. Veçanërisht Tomorri që naltësohet me majet e mbulueme me borë, ndërmjet një blerimi lisash dhe pishash, paraqitet i vrânët dhe kërcnues. Asht mali më i naltë i Shqipnis së Jugut, dhe sajón njëfarë altari të shëjtë fetar dhe kombtar pa dallim besimesh dhe fisesh. Mbi majen e tij naltësohet ndërtesa e thijtë e një teqje, e pasun dhe kjo prej një rradhe gojdhânash luftarake, dhe këtu mbliidhen me 15 Gusht shtegtarë të krishtenë dhe muhamedanë, të vllaznuem prej një fryme së vetme besimi dhe vllaznijs kombtare. Mund të shtohet që Tomorri ka qenë ndër shekuj e është edhe sot simboli i bashkimit etnik i rracës shqiptare; një embleme përfaqsuere dhe e pathyeshme, rreth së cilës populli shqiptar, trim dhe luftarak, ka kërkue pa dobi në të kaluemen për të mrrijtë at bashkim kombtar, që fatet e kundërta dhe pangopësijs e politikanëvet pa ndërgjegje, kishin pengue deri dje. Betimi për Tomorrin është për Shqiptarin një besë e pathyeshme, e lidhun në mprojtjen e Perendís. Tomorri është një besim, një zakon i shëjtë, që vllaznon njerzit përtej kundërshtimevet fetare e fisesh.

Përbáll ngrihet Berati, një ndër kryevendet e Shqipnis, që tërhjek më tepër fantazin e turistit. Berati me shtëpit e tija të vogla dhe të bardha e me dritore të shumta përhapet mbi shtatë kodrina dhe në gryka t'errta të greminavet të pjerruna. Berati njofti çase lavdijs ushtarake dhe artistike; njoftimet më të sigurta shquhen në mesjetën e vonëshme kur Skandërbeu dhe Venedikasit u kundërshtuen Turqvet, të cilët e pushtuen në vjetin 1440.

Bizanti dhe Republika Venedikase kanë lënë gjurmat e veta, të cilat edhe sot qëndrojnë në pikturat, si edhe elementat

arkitektonik të disa përmendoreve të tyne, dhe ndërtuen e mere-
metuen fortesën e madhe që sundon mbi qytetin prej një naltësie
gurore. Qytetëthi i kështjellit, i rrethuem me ledhe të trasha,
ndonse ka qenë i shkatërruem prej egërsisë së shekujvet, u ep
strehë 1500 frymëvet, si edhe disa kishave me një vleftë të
rëndësishme artistike. Një lagje e tănë, plot gjallëni dhe ngjy-
ra të ndryshme, mbështetet ke muret qindvjetore që na kujton
sulmin e madh t'armatavet turke, kurse në pjesën tjetër të ré,
mbi brigjet e Osumit, qëndron struktura e hollë dhe e hijshme
e një ure shtatë harqesh që thohet se është ndërtim venedikas.
Edhe këtu fantazija e popullit ka dashë t'a zbukurojë gojdhënë
e tij t'errët: në një gropë të rrethueme me hekura në mes t'urës
thohet se është vorrue një vajzë robneshë virgjin, që e lanë të
vdiste nga urija për të paqture zemrimet e Mumvet (zotavet të
rrëjshëm) që nuk do t'i lejojshin ndryshe njerzit për të shkelë
ujnat e lumit të shëjtë me kambët që mbajnë harqet e urës. Edhe
sot gjindet ndokush që ndër netë stuhije thotë se ndigjon gjâ-
mët e flis, e cila ndër shekuj rënkon vujtjet e veta.

40. BERATI

Prej mbramje mrrijtëm në Kosar ku edhe bûjtëm. Kët vend e
sajojnë disa kasolla të mbulueme me kashtë, një shtëpi e pasun,
e ndërtueme mirë dhe një shkollë e ndërtueme në maje të një ko-
dre, e cila, e hangun prej Devollit, lëshohet në një nënë anë thik
teposhtë nga lumi. Në na lanë t'a kalojshim natën n'at shkollë.
Drita, sado e marrtë e mbrâmes, na lënte të dallojshim prej
dritorevet shumë bukurí natyre përreth asaj kodre: N'anë të
Lindjes kodrat n'anën e andejshme të lumit, që dukeshin si
kambët e një shkalle që ngjitet madhnisht e të çon fill nga
Tomorri i madhnueshëm, aqë në zâ sidomos në kohë t'Ilirëvet,
që me majen e vet, Tomorricën, kapet në një naltësi 2400 me-
trash. Qielli i praruem andej nga Prendimi, e kodrinat e ulta
të qesin ndër mend detin e afërm, e për klimë t'âmbël, të flet
qetsija e natës e qiparisat e shpeshët që rriten ndër ato ana.
Nga Jugu shtrihet lugu i hapët i Osumit, rrethue prej malevet
të Veriut t'Epirit, majet e të cilave shifen të mbulueme me
borë. Nëpër blerime të një lugine, kund një njizet kilometra
larg nesh, sýni, tue e përshkue errësinën e natës dallon një
shëj të bardhë, një kunorë të ndritshme, një vegim nate në
bujtinë tonë.

Të nesërmen, që qe një ditë shumë e bukur, një ditë e kandë-
shme prendvere, kaluem me kuaj në një vá ujin e Devollit e

e mujtëm kështu të shtyheshim nga Berati, ku mrrijtëm njaty prej mesdite. Rruga lakon majtas përreth njasaj naltësije, që me mure të madhënueshme të veta përshëndet më së pari çdo shteggtar që të mrrijë në këtë qytet.

Brijë kështjellit shtrihet pjesa e moçme e qytetit, me oborre të rrethueme me mûr e me minare të shpeshta...

Lumi Osum e dán Beratin e vjetër që është n'anë të djathtë, prej Gorice, që është pjesa e ré. Ndër të dyja anët vëmë ré kodra, që ulen thik teposhtë deri në breg të lumit, veshë me shtëpi, fort afër njana me tjetrën, të tana të bardha, për sý, fort të pëlqyeshme, me dritore të panjehuna, që duken porsí sý që kënaqen me gjithë at bukurí natyre; ndërmjet shtëpivet tuba landësh gjithëfarësh, në mes të cilave dallojmë disa kisha orthodokse e má rrallë minare xhamísh.

Mbi shtëpi që naltohen fill njana mbas tjetrës n'anë të djathtë të bregut zotnon me një madhëni të pashoqe kështjelli i moçëm, që me mure të veta rrethon pjesën má të vjetër të qytetit. Kështjelli qe ndërteue në fillim të 13tit qindvjet, kohën e dhespotit t'Epirit, Mikel Komnenit, pse edhe gërmat e para t'emnit të tij gjinden t'amshueme ndër mure të tija. Kështjelli qe ndërteue për rojë të vendit e për t'u bâ báll ushtrivet anmike që kurdoherë mund të lëshoheshin për t'i pushtue ato vende aqë të bukura e të pasuna. Por kjo ndërtesë nuk u-krye atëherë rishtas, por u-ngreh tue u-bâ përmirësime në kështjell që gjindesh aty përparandej, pse historija e kështjellit kapet qysh prej kësaj kohe deri në má se një mijë e pesë qind vjetë para.

Qyteti i forcuem Antipatrea mbi Apsus (Osum) t'epërm, që përmendet prej Polybit në histori të së dytës luftë punike, nuk mund të jetë tjetër veç Berati i sotshëm, e kjo punë mund të vërtetohet edhe má fort tue lexue diftimet karakteristike që gjinden në Livius mbi qytetin Antipatrea. Të shumta qenë sulmet anmike, të cilave i u-desh këtij kështjelli t'u bante báll, sidomos në kohë të mesme. Ky kështjell i bëni báll lumnisht njaty nga gjyma e të 13tit shekull, për njimëdhetë vjetë rresht, kryetarit ushtarak Sullë, i cili qe çue prej Karlit. t'Anjou. Kur një qind vjetë má vonë u-afruen ushtrit e hânës së kuqe, i u-duel këtyne t'a pushtojshin "Kështjellin e bardhë" vetëm mbas sa e sa vjetësh luftimesh. Në këtë kohë qe ndërteue edhe pjesa e fundshme e qytetit, n'anë të djathtë të lumit.

Lambertz-i, një filolog, e që është marrë me çashtje shqip-tare difton mbi ndërtesë të Kështjellit të rí në kohën e Mikel Komnenit, një përrallë fort të bukur: fuqi të panjoftuna të natyrës e kundërshtojshin fort në ndërtesë të murevet. Muret e tremet e ndërteueme ditën, shkatërroheshin natën. Pra mbas këshillit të një punëtori, u-vendos të merresh një grue që të kishte një fëmijë për gjiu për t'a ndrý mbrendë. Kështu edhe qe bâ. Grueja, e cila së pari at punë e muer porsí një lojë, që dojshin të bâjshin punëtorët, muer vesht mandej se ata e kishin

përnjimend e së lypesh vdekja e saj për shpëtim të qytetit. Me lotë për faqe u lypën atëherë një nderë më të mbrâmen, që t'i lëshesh çelë në mur një dritore e vogël, nëpër të cilën mund t'a shujtonte fëmijën e vet. Dishiri i qe çue në vend asaj grueje e kështu mujt i kjo t'a mbante fëmijën e vet që u-rrit e u-bâ djalë i fortë. Edhe sot, kështu thotë përralla, muret pikojnë "qumësht" - që nuk është së mbrâmi tjetër veç njato pikla uji që lëshon lagështina e murevet e të cilat nga përshkohen nëpër gëlqere, dalin të bardhëmta! E kur ndo një grue prej Beratit nuk ka gjë me se t'a ushqejë fëmijën e vet, merr një copë bukë, lë të derdhet mbi të disa pika "qumështi", ha bukën e kështu sherohet prej lëngate...

Të pamit e qytetit të Beratit duket edhe më karakteristik sidomos nëpër Tomorr, i cili ndërmyet kodravet ngjitet madhënisht nga qielli. Asht për t'u-bindë nga shef njeriu gjith at mal, mbulue të shumtën e herës me borë, ku rrallë fort mund të shklasë kamba e bariut, e ndigjojmë mandej popullin tue rreshtue mbi të gjithëfarë përrallash. Deti, fushat e malet, që janë elementat më të parë që trajtojnë tokën shqiptare, alegorizohen, paraqiten në trajtë të njerëzvet a të hyjnivet që, si mendojnë disa në popull, zotnojnë mbi vullnet a mbi fate të njeriut.

Sikurse Olimpi i Helenëvet përmbledh në vetvete hyjnit e tyne, kështu mbahet edhe Tomorri si kryetar hyjnisht e quhet "Baba-Tomorri", emnin e të cilit e përdorojnë Shqiptarët e këtyne krahinave edhe ndër bë që bëjnë. Borën që mbulon majen e malit e mbajnë për pëlhurë me të cilën mbështillet "e bukura e dheut". Baba Tomorri e ka rrujtë shumë herë e me dobë qytetin e Beratit prej furijs anmike. Edhe sot, Shpiragu, një mal në Jug-Prendim të Beratit, i naltë 1207 metra, ka në ball shëjet e varrëvet që me një këmesë të veten i shkaktoi hyjnija e her-shme, kur u-matën në luftë në një trazim që patën ndërmyjetvedit, pse si njëni ashtu edhe tjetra donte t'a mbante qytetin për vete.

41. NJI KREMTIM N° ELBASAN

Çdo vjetë bëhet me 4 Qershuer, në Manastirin e Shën Gjon Vladimirit, një kremtim për kujtim të këtij Shëjti.

Ky manastir, i ndërmyem në majen e një kodrine së bukur, ndërmyjet ullishtavet shekullore dhe në bregun e djathtë të Kushës, degë e lumit Shkumbi, i kalon, për rëndësin e tij artistike, të gjitha manastiret e Shqipnis së mesme. Trupi i Shëjtit pushon nën Kishën, e cila ishte një tempull pagan, dhe simbas trí mbishkrimevet, në latinisht, greqisht dhe sllavisht, u-rindertue prej Karl Topis, zotni i plotfuqishëm i Durrsit dhe i Elbasanit i cili e përdoroi për hyjnderimin e krishtenë.

Gjon Vladimiri ishte princi i Krajës, një bashtinë n'afërsit e liqenit t'Ohrit. I hijshëm dhe guximtar, gëzonte një nderim ndër vasalët e tij. Ai u-dha mbas veprave të mira dhe u-bâ engjulli mprojtës i krahinës mbarë. Popullorësija dhe dashuniya me të cilën të gjithë e rrethojshin, ngjalli një smirë ndër fuqit e mëdhaja dhe në 1016 Gjon Vladimiri u-vrâ prej kurnatit të vet Vladislav, mbret' i Bullgarëve t'Ohrit. Trupi i tij u-vorros në Kishën e Shën Mris në Krajë. Mbas vdekjes së tij, populli i muer eshtnat e tij dhe i naltësoi në nderimet e altarit.

Në 1215 dhespoti i Epirit, Mikel Komneni, e shpërnguli trupin e Shëjtit, në vijim të një luftimi kundër Sllavëve, në Durrës dhe prej këndeje në manastirin ku gjindet sot. Kjo punë vërtetohet prej atyne dy shkrimeve që gjinden në derën e kishës.

Dy a tri ditë para datës së caktueme, Manastiri i Shën Gjonit është vend i një shtegtiye së vijueshme pa dallim feje dhe seksi, t'ardhun nga të gjitha anët e Shqipnis.

Përveç pjesës fetare, çfaqjet marrin një trajtë feste popullore me këngë dhe këcime që zgjasin deri n'orët e vona të natës. Këto çfaqje shoqnohen prej orkestrave të vogla popullore që çdo grup i thjeshtë kujdesohet t'i sjelli me vete.

Me përjashtimin e atyne që vijjnë apostafat për të qenë pranë në ceremonin, me shumicë janë edhe të sëmundit që e kalojnë natën ndërmjet ditëve 3 dhe 4 Qershuar nën harkun ku gjindet trupi i Shëjtit.

Në mëngjesin e 4 Qershorit, turma mbledhet përpara kishës tue pritë nxjerrjen e trupit. Në 11 fillon korteu i prim prej priftënvët, mbrapa të cilëve vjen trupi i Shëjtit i bajtun prej fisnikëve të vendit. Mbas plotësimit të qarkullimit rreth mureve të Kishës, ceremoni që zhvillohet në mes të një nderimi të devoçëm të popullit, procesjoni drejtohet përsëri nga Kisha.

Në vijimin e procesjonit, populli shtyhet, tue e mbajtë bindin e duhur, që t'a përkasin me rubat e veta trupin e Shëjtit, sepse është një bindje e përgjithëshme që kjo sjell fatbardhësi.

Vallet dhe këngët popullore vijojejnë mbas ceremonis deri n'agim.

42. GJIROKASTRA

Gjetëm në Gjirokastrë një çkelqim të çuditshëm dhe një ngjyrë të veçantë shumë, për të vënë re. Nuk kujtoj se mund të ketë ndonjë tjetër qytet në botë si Gjirokastra. Duket këtu-këtje sikur është Mbretrija e së Bukurës së Dheut - një mbretëri pakëz e lodhur, e cila ka parë ditë më të pëlqyera. Magjija më tërheqëse e Gjirokastrës ndodhet n'atë anë të qytetit që është larguar

nga tregu. Në gjithë këto të përpjeta qëndrojnë shtëpi me tri kate, dhjetë dritore gjatë ballit, qoshke dhe ballkone me strehë aq të gjëra sa duket sikundër janë hedhur jashtë murevet, dhe çdo shtëpi e madhe me kopësht është e rrethuar me muret e saja. Pallatet janë të pikturuara me zbukurime të tjera; numri i madh i shtyllave të ballkoneve të thella janë gdhendur me dorë, tavanet e ballkoneve janë të lara me flori dhe të pikturuara, siç janë edhe kubetë dhe parmakët, dhe njëzet vjet me radhë, gjithë këto bukurira janë lënë pa kujdes, koha ka hedhur përmbi 'to një ngjyrë vjetërije dhe pleqërije të shpejtuar. Kështu mund të bëni me mendjen tuaj një fytyrë të këtij qyteti me hije të çuditshme.

43. DITA E VERËS

Ç'është Dita e Verës ? Është dita në të cilën stërgjyshërit tanë, kur s'kish lindur edhe krishtërimi, kremtojin bashkë me Romakët dhe me Grekët e vjetër, perendit e lulevet, të shelgjevet. Kur çkrin dimëri, kur qaset vera e buzëqeshur, e hollë dhe e gjatë, si në pikturë të Botticelli-t, zemra e njeriut çkarkohet nga një barrë, shijon një qetësi, një lumtësi t'ëmbël. Në këtë gëzim, stërgjyshërit tanë ndjejnë një detyrë t'u falen perendivët që sillnin këto mirësira. Dhe ashtu leu festa hirëplote që e quajmë Dita e Verës.

Në pakë ditë, në Shqipëri, besnikët e funtmë të paganizmit, besnikë pa dashur dhe pa dijtur, do të rrethojnë me verore*degët e thënavet, të dëllinjave, të dafinave, të gjithë shelgjeve të nderuara. Do të këputin degë të gjelbëra dhe t'i vënë përmbi kryet e shtëpive.

Të mos i lëmë të humbasin këto festa të vjetra të racës sonë. Nuk i bëjnë dëm njeriut. Sjellin një gëzim të kulluar në shtëpi. Në një vënt ku jeta e të vegjëlvët është aq e trishtuar, djelmurija dhe vajzat kanë një rasë të rrallë për t'u-dëfryer. Për të mëdhenjtë, Dita e Verës ka një shije poetike të hollë e të rrallë.

*verore: gjalmë pëjsh të kuq e të bardhë që lidhin fëmijët në dorë ditën e parë të Marsit e kur vijnë dallëndyshat, i hjedhin mandej mbi degët e dafinave e të drandofillevet tue u këndue kangën:

Moj dallëndyshe
faqekuqe
Buzëbubuqe:
Sqep gjëlpërë,
Bisht gërshtë !

Na këtë gjalmë të gjërë,
Shpër-e në det
Sillna në shëndet.

44. GJAHU I MALSORËVET

Mark Shalë Gjati u-ngreh më kambë, e tha: Pa ndigjoni, o gjahtarë, rrethoni pyllin që keni përpara, qarkoni dendun, mos të na shpëtojë gjâ e gjallë pa e vrâ, zëni pritë gjithësecili prej jush e qëndroni njizet e pesë hapa larg njëri tjetrit, mos shtini mbi një se vritni shoqi-shoqin, por shtini drejtë: lëshoni qent e langojt në pyll të bijnë mbas erës, e të çojnë egërsit nga stofujt, dhe kur t'a ndigjoni zânin e buris së parë, asaj burije së madhe prej brini të kaut që do t'i bie unë, atëherë zbrazi pushkët të gjithë përnjiherë, e ndërsoni qent, bërtitni me zâ të trashë që të tremben egërsit e pyllit e të dalin jashtë, dhe në ç'anë t'i a mbajnë, epni zâ shoqi-shoqit tue i râ buris. Shkoni, pra, e zëni pritë, e mos lueni vendit fare, qëndroni si burra të fortë, gjueni si gjahtarë të mirë, armët mos i nxini !

Ty ty ty ! ty ty ty ! ty ty ty ! (bie burija e gjahut).

Ha ha ha ! ha ha ha ! ha ha ha ! (ndërsejnë qent).

Kam kum ! kam kum ! kam kum ! (lefin qent).

Taf tuf ! taf tuf ! taf tuf ! (kërset pushka).

Prite, o Kolë ! Prite, o Gjergj ! Prite, o Gjon !

Taf tuf ! taf tuf ! taf tuf ! (kërset pushka).

Ha ha ha ! ha ha ha ! ha ha ha ! (ndërsejnë qent).

Kam kum ! kam kum ! kam kum ! (lefin qent).

Ty ty ty ! ty ty ty ! ty ty ty ! (bie burija e gjahut)

Prite, o Mark, se po të vjen një thî i madh, që m'i ka dhâmbët një pllamë e një përçik nxjerrë jashtë nofullash. Vëne pushkën më sÿ, shenoje mirë ! Bjeri më lule të ballit ! A e vrave ? Të lumtë !

Ha ha ha ! ha ha ha ! ha ha ha ! (ndërsejnë qent).

Taf tuf ! taf tuf ! taf tuf ! (kërset pushka).

Ty ty ty ! ty ty ty ! ty ty ty ! (bie burija e gjahut).

Prite, o Ndreke, se të doli përpara një drê me një parë brijë të mëdhaj !

Taf ! i ra drênit n'ijë, dhe e depërtoi plumbi tej m'at anë: drêni râ në gjûj, dhe derdh lotë prej sÿsh ! Ah se ç'bâna unë (thotë gjahtari), mâ mirë mos t'a kishem vrâ at drê: shif, si i derdh lotët prej sÿsh, e qan porsî njeri !

Ha ha ! ha ha ! (ndërsejnë qent).

Kam kum ! kam kum ! (lefin qent).

Taf tuf ! Taf tuf ! (kërset pushka)

Ty ty ty ! ty ty ty ! (bie burija).

Bjeri atij kaprolli që po shkon pranë !

Taf ! e goditi me plumb.

Bjeri atij ujku që po shkon aty drejti !

Mos e vra ! (thotë tjetri) le t'i lëshojmë qent t'a shkyejnë e t'a bâjnë copa-copa.

Ha ha ha ! ha ha ha ! ndërsejnë qent e lëshohen tue lefë.

Kam kum ! kam kum ! e i hidhen më shpinë e e vënë poshtë, e

i a shkyejnë barkun, e t'a bâjnë copa-copa !

Mirë m'i a bâtë atij ujku që na ha dhënt !

Ha ha ha ! ha ha ha ! (ndërsejnë qent).

Kam kum ! kam kum ! (lefin qent).

Taf tuf ! taf tuf ! (kërset pushka).

Ty ty ty ! ty ty ty ! (bie burija).

Prite, o Mark, se e ke !

Bjери, o Gjergj, se po të vjen !

Vraje, o Gjon, se po të shkon pranë !

Taf tuf ! taf tuf ! (kërset pushka).

Bjери, o Filip, asaj dhije s'egër që po shkon n'at breg ma-
li ! Asht e trembun prej qensh ! Sheno mirë !

Taf ! e goditi me plumb n'ijë ! Dhija e egër, porsa e ndie
plumbin që e shpoi tej për tej, u-hodh që nga shkambi i naltë,
e ra poshtë në tokë pa frymë.

Të lumtë dora, o gjahtar i mirë !

Ha ha ha ! ha ha ha ! (ndërsejnë qent).

Kam kum ! kam kum ! (lefin qent).

Taf tuf ! taf tuf ! (kërset pushka).

Ty ty ty ! ty ty ty ! (bie burija).

Nje ku u-duk një harushë e murme ! Ishte e madhe sa një go-
mar, edhe ecte dalëngadalë mbi të katër kambët; porsa e panë
qent, e rrethuen për qark; atëherë harusha rá në bisht dhe u-çue
më kambë si njeri, hapte gojën një kutë gjânë, e pëlliste si
lopë, dhe pështýnte qent, e i lagte me pështýmë.

Bjери, o Gjergj, se e ke përpara ! Shenoje në krahnuer, se
po të rri më kambë si njeri !

Vraje se po të përqesh !

Mos e vritni ! (thotë Gjergji) se po vete unë vetë, e po e
zâ gjallë.

Mos, o Gjergj; se të kafshon me dhâmbë !

Pushoni ! Ju s'dini gjâ: harusha nuk kafshon me dhâmbë, por
të shtërngon me dy kambët e para, e të merr frymën; të pështýn
e të lag e të bân qull; sillet mandej e të bie me gurë; por
siell gurë për së mbrapshti, jo për së mbari; ngjitet edhe në
maje të drunit si njeri, por nëpër ato degë që janë shul
s'mund t'eci: unë s'e kam frikë harushën kurr, thotë Gjergji,
dhe vete përmbi harushën, e i fut një thikë në zemër, dhe ha-
rusha bie pa frymë për dhé.

Të lumtë, o Gjergj, (i thonë shokët) se qenke burrë me të
vërtetë...

Kam kum ! kam kum ! (lefin qent).

Prite, o Toskë, at skile, se e kanë vû përpara qent e po
t'a bijnë drejtë !

Taf ! i sillet me pushkë Toska, por i shkoi plumbi kot,
s'mujti me e goditë, sepse skilja bâni dredha e ndërroi udhën.

Ah, e mallkuemja ! (thotë Toska) se m'a la pushkën në fa-
qe pa e vrá !

Bjери ti, o Gegë, asaj skilje !

Taf ! i sillet Gega me pushkë skiles, e i a këputi bishtin
plumbi, por s'mujti me e vrá.

Ah, ajo dinake që vjedh natën, se më turpnoi pushkën ! (thotë Gega).

Prite ti, o Arbën, se po të shkon pranë !

Ah, në të të lasha të gjallë unë ty, Zoti m'a marrtë jetën ! (thotë Arbëni), dhe shtje me pushkë, taf ! dhe e goditi në krye.

Të lumtë, o Arbën, se na zbardhe faqen ! (i thonë shokët).

Kur venë gjahtarët t'a marrin atë atje ku dirgjesh mbi dhë, ajo u-ngreh përnjiherë më kambë, dhe iku me vrap, sepse bante sikur kishte ngordhë.

Bini, o gjahtarë, bini asaj skilje se u-turpnuem !

Taf tuf ! shtijnë me pushkë të gjithë gjahtarët, dhe e vrasin.

Prite se po të vjen !

Vraje at lepur se po të shkon pranë !

Mos e vritni ! mos e vritni ! le t'a zënë qent gjallë se e kanë vë përpara.

Porsa e pë me sy langoni, u-lëshue me vrap, dhe me dy tre hapa e zëni për qafe, dhe po e binte gjallë; por qent i a rrëmbyen prej goje dhe po e ndukshin me dhambë.

Rrëmbenja qenvet at lepur, (thonë gjahtarët) se po i a hanë mishin, mbasandej s'gjuejnë më.

Dhe ata e shkëputën lepurin prej dhambëvet të qenvet,

Ty ty ty !

Ty ty ty ! ty ty ty ! ty ty ty !

Ty ty ty !

Ty ty ty ! ty ty ty ! ty ty ty !

Kush i bie kësaj burije kështu ? pyesin gjahtarët.

Lëni pushkët ! lëni pushkët ! e mos gjueni më, o gjahtarë, urdhënon Mark Shalë Gjati, (i pari i gjahut) mjaft më se u-ngrys, e po na zë nata këtu në pyll. Mblidhë gjahun që keni vrë, dhe e bini n'at bythë lisi se nashti vijnë shërbtorët e e ngarkojnë.

45. PËRBUJTJA NDËR MALET E SHQIPNIS

Nga "Kanuni i Lekë Dukagjinit"

- Shtëpija e Shqiptarit është e Zotit e e mikut.
- Miku nuk mund të hýjë në shtëpi, pa bënë zënë n'oborr.
- Si të bënë zënë miku, i zoti i shtëpisë a kush i shtëpisë përgjegjet e i del përpara.
- Falet me mik, armët i a merr, e i prin në shtëpi.
- Armën i a var në krrabë, edhe e çon në krye të vendit ke votra.
- Përpushet zjarmi, lypen edhe drû. "Miku do drû".
- Mikut do t'i bëhet nderë: "Bukë e krypë e zemër".
- Buka e krypa e zemra, zjarmi e trangu e do firi për shtroje do të gjinden gati për mik në çdo kohë të natës e të ditës.

- Mikut të lodhun do t'i vihet rreth me të pritun me nderë.
- Mikut i lahen kambët.
- Për mik zemre duhet duhani, kafja e âmbël, rakija e bukë e mish.
- Mikut i lëshohet kryet e vendit si për nderë, si edhe po qe që të jetë mâ në të pâm e në shêj, si edhe mos të përzihet ndër njerzit e shtëpis.
- Po të hÿni miku në shtëpi, gjak me të pasë, do t'i thuesh: "Mirë se erdhe".
- Miku do të përcillet deri ku të lypi që të përcillet.
- Miku, edhe pse e zê kryet e vendit në shtëpi a kudo, kurr s'prin, por do t'i prish.
- Miku përcillet edhe me një fëmijë, po qe djalë a vajzë, gjithënjë si një burrë a grue.
- Si t'i prish mikut, çdo dhunë t'i bâjë kujt ky, lypet në ty.
- Kanuni urdhënon që të përcillet miku sa mos t'a gjëjë ndonji punë e ligë, sa edhe mos t'i bâjë ndonji dam me bukë tände.
- Po bâni ndonji punë të keqe miku në bukë tände, arsyeja lypet prej teje.
- I dhunuemi e i dantuemi s'âsht në detyrë t'a ndjekë atë që e dhunoi e që e dantoi, por i kërset në derë atij, që e mbajti në shtëpi e i dha bukë.
- Buka e lân damin.
- Kanu âsht pra, që t'i priset mikut, sepse zêhet se nuk di rrugë e nuk e di, a do të ndeshet në mik a n'anmik.
- Do t'i prish, pse je rojси i mikut, si me i a largue rrezikun, si edhe për t'a ndalue prej punës së keqe.

46. AKILI

Kallxohet se Akili, idhnue fort me Agamemnonin, mbretin e Akejvet, dau të shmangesh në shatorre të vet tue e lânë që të shkatrrohesh ushtriја greke, e cila, pa ndihmën e krahut të tij, kurrresi nuk mund t'u bânte ball sulmevet të rrepta të Hektorit e të Trojanëve. Agamemnoni i dërgon njerëz që t'i a mbushin mendën të dilte në lamë të luftës. Por Akilin s'e luate gjâ. Ai i u-përgjegj delegetënvët se jo vetëm që s'kishte për të dalë në lamë të luftës, madje të nesërmen kishte për të mbledhë të gjitha anit dhe Mirmidonët e vet që t'u-këthente n'atdhë; Grekët le të bâjnë si t'u mbushet mendja, e le t'a lëshojnë rrethimin e të këthehen të mundun e të turpnuem, a të mbarojnë në lamë të luftës, të përshkuem prej shgjetavet të Hektorit.

Me gjithë këт përgjegje t'ashpër, Akili nuk pat vështirësi të dilte e të flitte me ta porsi t'ishin miq mâ të dashun; t'i pamën për së largu, e lëshon qesten argjandi, me të cilën po kalonte kohën, ngrehet më kambë, e u a ep dorën të gjithëve tue

u thënë: "Ju falem ! Po gëzohem që po ju shof: unë me gjithë se jam idhnue me Akej, ju due me zemër". U prin në shatorre të vet, i bân të rrijnë mbi qylym kadifje e i urdhënon Patroklit, që të bjerë vënen mâ të mirë, pse ka disa miq të dashun në shatorre të vet. Mandej vën një kazan në zjarm e shtje mbrendë kofshët e majme të një delje e të një dhije ku ishte mâ e mira, tue e përzi me to edhe ushujin e një derri të majm. Mishin tjetër mandej e pjekin mbi një zjarm të madh, gatue prej Patroklit, e përkrypin me krypë të shugurueme, e vetë Akili çohet e u a dën miqvet përreth. U kushtohen hyjnit frytet mâ të para e mandej soset gjithëçka tue e kapërdi bukën e bardhë e mishin e njomë me mashtrapat shkumbuese të vënës gazmore.

Kur miqt marrin me u-nisë, me tugë në zemër, pse s'i a kishin dalë qëllimit, Ajaksi sillet prej Akilit e i thotë: "Nderoji së paku tagret e shëjta të përbujtjes, mendo se na ke pasë miq në banesë tände". Kaqë mjaftoi e Akili e dha fjalën se s'kishte për t'u-largue andej, por kishte për t'u këcye në shpinë Trojanëvet porsa të dukeshin andej. E njimend Akili e mbyti Hektorin, e Troja qe shtruve rrafsh për tokë.

47. SHKUMBINI

Shkumbini vërtetë nuk është aqë i madh sa Drini, sa Devolli e sa Vijosa, por sado që s'e ka madhësin e këtyneve, është, po, për t'u-quejtë për gjâ të madhe e ka një vleftë në vete nga puna e vendit, ku ndodhet e ku ecën.

Shkumbini është kufi i të dy lagjevet të mëdhaja të Shqipnis, dën Gegënis nga Toskëniya e me ujnât e tij ujit fusha pjellore, që me korrën e tyne mbahet një krahinë e madhe e Gegënis, Elbasani.

Sa kujtime të bukura, që sjell ndër mend ky lum plak me valët e tija, që kanë pá sa e sa ngjarje historike të vendit tonë ! Sa fort i rrëqethet e i kënaqet shpirti njeriut, kur shef këtë kufi madhështuer të dheut tonë e kur i shkon mendja, se nëpër këtë, si nëpër një pasqyrë të gjallë, është përshkue e është ëndë shumë herë fati, e mbara dhe e liga e dheut tonë ! Se sa herë ujnât e tij janë kapërcye nga ushtrít e të dy pjesëvet të vendit tonë, për t'i a dhënë dorën shoqja-shoqes në kohë të rrezikut a për t'u-dëfrye në kohë të gëzimit !

I bie ndër mend njeriut Gllafku, mbreti bujár i Ilirëvet, i cili rriti në shtëpi të vet Pirron, mbretin e Toskënis, e e ruejti për kaqë kohë nga anmiqt. Kur u-bâ ky dymëdhëtë vjeç, u-nis, thotë Plutarku, me fuqi të madhe ushtarësh, kapërceu kufin e Iliris e e vû në shkamb të t'et, në fron të Toskënis. Vjen ndër mend koha e martesës të së birit të Gllafkut, kur Pirroja shtatëmëdhëtë vjeç atëherë, u-ngrit me Toskët e vet e

hÿni n'Ilirí me nji shumicë krushqish të veshun atëherë me fustane si edhe sot, për t'u-gjetë në darsëm të shokut të vet, me të cilin ishte rritë bashkë. Shkon nëpër mend koha e Romakëvet, kur vendësit e të dy lagjevet, t'Iliris e t'Epirit, u angjitshin krahet shoqi-shoqit për t'i ndejtë kundër rrezikut të madh të këtyneve; shkon nëpër mend ajo kohë e zezë, kur t'ikunit nga qytetet e nga katundet e Epirit, të shkretuem e të rrenuem prej Pál Emilit, kapërcejshin kuffin e gjëjshin strehë ndër shkrepat e Iliris së thyeme prej fuqis së madhe të Romës.

Se sa herë ushtrit e Skandërbeut kanë kapërcye ujnat e shkumbinit, që të bashkohen për t'u dalë zot tokëvet t'Arianitit e të tjerë Princavet të Toskënis. Se sa herë ushtrit e Toskënis e kanë kalue Shkumbinin, që të bashkohen me Gegët e të luftojnë sëbashku nën urdhën të Divit të Krujës ! Sa kalori krushqish Toskë, të veshun me fustane e t'armatosun an'e kand e kanë kapërcye atëherë Shkumbinin, kur Arianiti nisi të bijën, Donikën, e e çoi në Krujë, për t'i vû kunorë me Skandërbën. Gegë e Toskë janë bashkue nëpër kët kuffi për t'i u-gjetë shoqi-shoqit si në kohë të rrezikut, ashtu edhe në ditë të gëzimit.

Shkumbini, pra, nuk e dën Gegënin nga Toskënija; ai, si kuffi i natyrshëm që është, i ka afrue e i ka bashkue këto dy lagje. Ura madhështore e tij me nji kambë në Gegëni e me tjetrën në Toskëni është nji urë bashkimi i të dy fisevet të mëdhaja të vendit tonë.

48. ATDHEU

Nji fjalë mâ e âmbël, mâ e kândëshme e mâ e nderueshme që goja e njerëzvet e shqipton në kët jetë e që me jone të tingullit të vet, na lê të kënaqun e zemrat na i ndez në trimni edhe na shtÿn t'a apim jetën për t's, është atdheu. Dashuni ja ndaj atdhën lën me njerin.

Çfarë detyrash ka ndaj atdhën nji atdhetar i mirë e i ndershëm ?

Atdhetari i mirë e i ndershëm është në detyrë t'a dojë atdhën e vet, e djersët e ballit t'i derdhi për dobí të tij; të përkujdeset për të ndritunit e tij; t'i rrijë më kambë çdo urdhëni të tij; t'i a ngjisi dorën të lânunvet e nevojëtarëvet; t'u rrijë të parëvet në ndigjesë; t'a këshillojë të ndërdushmin e të jetë krejt i atdheut e i kombit. Detyra e secilit atdhetar është t'u api krahe ndihmë, mbas fuqis, të gjithë njatyne që rrojnë në nji vend.

Çka mund të presim prej atdhetarit të mirë ?

Atdhetari i mirë duhet të jetë sundimtár i âmbël, gjyqtár i drejtë, bîr i ndigjueshëm, ushtár trim, prís zemrak, tatë i dashun, zotní i njerzishëm, rrogtár besnik, dashamirë i pa të keq e shoq i mirë.

Nuk mund të presi atdheu ndonji nderë prej asi djelmsh, të cilët e derdhn mundin më të, jo për të, por për fitim të vet, e nuk e këqyrin të mirën e atdheut e të mirën e përgjithëshme të Kombit, por të veten.

49. TË PARËT TONË

Prej Detit të Zi e në breg t'Adriatikut, prej Karpathëvet (ku janë kufijt e Polakëvet e të Hungarezëvet) e deri në Durrës, hapesh motit, qysh 3000 vjetë para Krishtit, një komb i madh, Ilirët. Ata janë të parët tonë. Moti brën gjithëcka; hapet në mes të bjeshkës një landë e madhe që thue nuk e luen gjâ; shpërthen murrlâni rreth saj, e rref era për gjithë anë, por landa nuk përkulet, nuk e ndien. Moti fillon me e dobsue, i thahen do gëma, i kalben; i bie copa-copa trupi, e një natë kur rândon bora, a frÿn murrlâni, landa ep një krizëm, që shungullon mali, e bie për tokë me i lanë vendin ndonji lande tjetër për t'u-rritë. Njikështu Ilirët, sado komb i madh që ishin, pak nga pak shkuen tue u-paksue, por nuk u-shuen krejt. Porsi një shkamb që e rref deti me tallaze, por s'e luen, porsi qët që i gjuen moti, por nuk i dërmon; gjaku ynë, sado që pat armiq shumë e mâ të mëdhaj se veten, fisin, gjuhën e vendit tonë e mbajti gjithëmonë brez mbas brëzi; ndonse shumë herë edhe nën urdhën të huej, Shqiptari qe gjithëmonë i lirë, porsi shqipja në mes të qiellit.

Në dy vllazni të mëdhaja dahesh atëherë kombi i Ilirëvet: Ilirët nga Lindja e diellit e Ilirët nga Prendimi. Nga Lindja përfshijshin çka është sot Rumeli, Bullgari, Rumanë e Hungarija lindore deri në breg të Detit të Zi. Në Tunë quheshin Thrakaj, e mbi Tunë dolën mâ vonë Dakajt.

Nga Prendimi gjatë detit Adriatik e ndër dhena tej detin deri te Tuna e madhe ishin vllazni e Ilirë-Panonëvet. Ilirët rrijshin në Shqipni t'epërme, në Mal të Zi, në Dalmaci, në Hercegovinë, në Bosnje, në Kroaci e n'Istri të sotshme; përmbi ta ndërmyjet Dravës, Savës, Alpevet dhe Tunës banojshin Panonët.

50. MBRETNIJA E ILIRËVET

Sado i fortë që të jetë një vend e sado trim një komb, po nuk qe bashkimi e dashuniya me shoqi-shojnë, kurrfarë qendre nuk ka. Njikështu edhe kombi i Ilirëvet, sa qe dá secili fis në vete, pa një të parë që me i ndigjue të tănë, nuk patën farë dobieje. I hÿnë sa herë mbrendë Maqedonis kur u-keqën, por fuqit e kësaj mblihdeshin të tana bashkë kundër këtyne që ishin

të dâm; e me gjithë trimní që diftojshin, shkuen poshtë shumë vllazní tona.

Kur u-mblodhën të gjithë nën Bardhylin, vllazní e Ardanëvet, dhe e njoftën për mbret e të parë, atëherë ngrehën një mbretní aqë të madhe, që përfshinte Hercegovinën e sotshme, një copë të madhe të Bosnjes, Malin e Zí e Shqipnín deri në Durrës. Atëherë edhe puna e luftës u eci mbarë; mësýnë Maqedonasit, thyen prísin e tyne Perdikën, që mbet në luftë me 4000 vetë, e e shtërnguen të gjithë at dhe me lá njëfarë page.

51. BESIMI I ILIRËVET

Ilirët e moçëm adhurojshin idhuj, por ndërtesa për lutje, a si me thánë tempuj, nuk ngrehën kurr. Luteshin nën pemë të mëdhaja e afër krojevet të ftofta, pse kujtojshin se në lëvizje të gjethit a në rrjedhë t'ujit mund të dihes çka kishte për të ndodhë. Por má fort se vende për lutje, ata kishin kuvende katundi për t'u-marrë vesht shoq me shoq për ndonji punë a pleqní; aty mblidheshin të gjithë burrat që ishin të zotët e vetes. Bâhesh një festë e madhe me gjithëfarë lojnash, e secili mundohesh t'a qitte për fushë fuqín e trimnín e vet, pse má i vlefshmi kishte faqen e bardhë. Nderimin má të madh e kishin njata që mbetshin në luftë, e kur u a bâjshin gjâmën, njehshin për-mallshëm trimnín e urtín e tyne.

Të vdekunit i shtijshin në dhé me shumë madhëni, ndërmjet tymit të kêmít e të gjakut të bagtivet që pritshin për ta. Ndrejshin vorre të mëdhaja, që me mija shifen edhe sot gjithëkund që nga Bosnja e deri në Toskëni.

Nderojshin natyrën e kujtojshin, bie fjala, se Uridua ishte mbretnesha e urtis; Fromba e frymës s'erënavet e të shtërgatavet e Skutona e shëndetit. Në secilën pemë, në secilën kaçubë, në secilin përrue kujtojshin se gjëjshin fshehtë punët e natyrës. Prej andej besojshin një mijë marrí, e ndër to edhe sot ka asish ndër né që kujtojnë ende se merr mësýsh ndonji send.

52. JETESA E ILIRËVET

Ilirët ishin njerëz të fuqishëm, të pafrigë, e me çka gjindet sot ndër vorre të vjetra, do të kenë qenë njerëz të rreptë. Mësue me hjekë keq, s'e merrshin në dorë as për të ftofët as për të nxehët; në borë e n'akull si nën vapë të

zhegut, pa një strehë ku t'a shtijshin kryet; pa hangër e pa pî, zbathtë e zdashë. Petkat e tyne atëherë ishin lëkura berresh a shtazësh s'egra, që gjuejshin vetë me trimni e rrezik të madh. Mâ vonë filluen të pritshin tirq e xhurdijs, ashtu edhe të mbathshin opanga e të vëjshin në krye qeleshe.

Tokën nuk dijsin t'a punojshin e pasunijs e tyne ishte gjâja e gjallë e armët, që i ati i a lënte brez mbas brezit, që t'a kishte ndër mend gjithëmonë trimnin e të parëvet; e kur pleqt u diftojshin me fjalë, u ndezesh zemra të rijvet në burrnî e në dishirë që t'u përgjajshin të parëvet. Puna mâ e ndershme për një burrë ishte gjahu e lufta; në to e gjëjshin jetesën e u zhvillohesh fuqija e mendja për t'i a zbardhtë faqen vetes e kombit të vet.

Grueja e atëherëshme, si Shqiptarja e mirë e sotshme, ishte punëtore e shtëpijs e dinte t'i rritte fëmijët me nderë. Burrri shkante me gjâ të gjallë në mal e dilte në luftë e grueja e mbarështronte shtëpin e e punonte tokën; mbillte, korrte, bân-te drû e ngarkue me to shkante tue i dhânë gjî një ase dy fëmijvet përnjiherë. Kur vinte koha që t'i falte Zoti fëmijë ndonjë grueje, dilte prej shtëpijs e merrte pyllin; e mbas do ditësh këthehesh me fëmijë ngrykë e thonte tue i ardhë turp se e kishte gjetë në pyll. Grât e Ilirëvet, ishin edhe trimnësha, aqë sa dilshin të luftojshin si burrat. Kallxojnë shkrimet se kur Oktavjani e rrethoi qytetin e Salonës, grât e Ilirëvet, veshë me të zeza, dolën natën për terr, e si t'ishin zâna, e mësÿnë aqë me hov ushtrin e Romakëvet, sa atyne burrave të mëdhaj i u-desh me hikë.

53. LEKA I MADH

Për krah me të parët tonë Ilirët, ishin Maqedonasit, komb i fortë e prej nga duel një hÿll që s'prendon kurr, kulshedra e luftës, Leka i Madh. Edhe në mos qofshin Maqedonasit kushrinî me në, trimnî e Lekës na përkasin disi, pse prej dheut tonë lypi e muer 5000 vetë, djelm të zgjedhun, për t'i mbajtë gjithëkund me vete, n'Azî a ku të lypeshin.

Leka qe i biri i Filipit të dytë, mbretit të Maqedonis. Qysh në fëminijë dukesh çfarë njeriu do të dilte, pse dishiri i tij mâ i madh ishte të ndiente ngjarje e këngë trimnije e kur levdohesh ndokush fort, thonte: "Edhe unë due të bâhem si ai".

Kur ndiente se i ati fitonte ndonjë luftë, si t'i vinte keq thonte: "E mue çka më lê baba që të fitoj?". Kënaqesh i ati tue pà gjithë kët zemër në djalë të vet. Një herë i tha: "Kërko, biró, mbretin tjetër për vete, se Maqedonija âsht tepër e vogël për ty".

Njizet vjeç hypi në kambë të t'et e përnjiherë filloi të

luftonte, pse disa vende, kur ndien se kishte vdekë Filipi, dëshën t'i dilshin dore mbretnis së Maqedonasvet. Në sa ishte tue bâ luftë me ta, doli fjala se Lekën e kishin vrâ: atëherë Theba dhe Athina u-ngrehën të dilshin në vete. Kur pa pritë i a behi Leka në Thebë dhe e rrethoi për gjithë anësh; e pse s'ndigjuen të bijshin në dorë, e mësÿni me furî të madhe dhe e shkatrroi krejt. Kjo shuplakë i bâni të dridheshin Grekët e nuk guxuen të çojshin krye mâ. Atëherë Leka mujt i a hÿ punës që kishte pasë ndër mend të bânte i ati.

Në Korinth u-emnue i pari i të gjithë ushtrís e në prendverë të vjetit 334 p.Kr. u-nis për n'Azí me 35.000 ushtarë ku ishin mâ trimat.

Me dy qind barkë e bajti andej Helespontit ushtrín e çka duhesh për luftë; e si mrrijti n'Azí, Leka, i pari i të gjithëve, këceu në tokë. Në breg të Granikut, që âsht një lum i vogël, ishin rreshtue Persjanët për t'i a ndalë rrugën, por Leka s'u-tremb, i sulmoi, i theu e i shpërdau, por për pak që tue mbetë mbrendë. Shkonte në maje të kalit tue luftue e tue korrë me shpatë krena Persjanësh e nuk ishte kujtue se kishte mbas shpine një anmik që kishte vojtë kundër tij e kishte çue krahun t'i binte me shpatë. Por për fat të bardhë të tij, i a mrrijti n'at ças Klitoni, një i parë i ushtrís së tij, e me shpatë i a këputi krahun atij anmiku, e shpëtoi Lekën. Mbas asaj lufte Azija e vogël rá e tånë në dorë të Lekës.

Në një qytet të Frigjís, që i thojshin Gordë, ishte një nye lidhë aqë mjeshtri, që kurrkush s'dinte t'a zgjidhte e njerzit thojshin se kush t'a zgjidhte ai do t'a fitonte Azín mbarë. Leka pa e këqyrë aqë hollë, nxuer shpatën dhe e këputi nenin.

Ndër këto lufta, Leka rá një herë i sëmundë fort, aqë sa mjekët nuk dijsin se nga t'i a mbajshin. Një ndër ta, që i thojshin emnit Filip, vendoi t'i epte një bar të fortë e të vështirë. Mu ndër ato fjalë i vjen Lekës një letër prej një gjenerali të vet, Parmenjonit, që i thonte të ruhesh prej Filipit mjek, se me gjasë kishte hangër pare prej Persjanëve e donte t'a helmonte. Mbreti i a dha at letër në dorë Filipit, e përnjiherë e piu barin. Leka u-shëndosh e mbas pak ditësh i prini ushtrís në lufta tjera.

Në vjetin 333 mbreti i Persís, Dariu III, kishte mbledhë një ushtrí të madhe, e i duel vetë përbáll Lekës. Ushtrít u-përpoqën afër Issit në Cilicí; Persjanët kishin ushtarë fort mâ shumë se Leka, por këtij nuk i u-tremb sÿni aspak; e me at hov që e kishte zakon, u rá Persjanëve e i theu krye-këput, e Dariu mezi iku, por robët i mbetën aty. Leka me një mik të vetin, që i thojshin Hefestjon, tue hÿ në shatorre ku ishte e âma e Dariut, kjo kujtoi për Hefestjonin se ishte Leka, mbassi ishte burrë i madh për shtat, por e pá gabimin e i erdhí

turp; dhe Leka i a priti: "Nuk ka gjá, moj nânë, se edhe ky áisht Lekë".

Dariu e pá veten ngusht e çoi lajmtarë te Leka për t'u-paj-tue me të e t'i thonte se po i a lëshonte gjymsën e mbretnis. Por Lekës nuk i pëlqeu kjo fjalë, pse e donte mbretnin mbarë. Atëherë Parmenjoni i tha: "E pra po t'ishem unë si ti, do t'a pranojshem". E Leka i a priti: "Edhe unë po t'ishem si ti".

Prej andej Leka kërkoi qytete bregut të Mesdheut e të gjitha i shtroi; e Tizin që desh t'i qëndronte mâ fort, e rrethoi shta-të muej rresht, deri sa mâ në fund i hýni mbrendë dhe e bâni rrafsh. Duel Palestinën tërthuer e hýni n'Egjypt ku vendësit e pritën me krahë hapët. Aty ngrehi një qytet, Aleksandrin, prej emnit të vet, që me të shpejtë u-bâ lulja e të gjitha qytetevet t'atij dheu.

Por Dariu nuk kishte ndejtë fjetë. Mbledh një ushtri të madhe sa s'thohet e zûni vend afër Ninives së moçme. Leka s'i a ngjati as ai, i kaloi me trimni të madhe dy ujnat e mëdhaj e të rreptë, Euflatin e Tigrin, e u-ndesh përbáll me Persjanë. Magedonasit tue e pá gjithë at mori ushtriye që kishte mbledhë anmiku, u-prenë, e të parët i thanë Lekës mos t'u binte përbáll, por fshehtazi e natën. Por Leka u përgjegji: "Jo, se s'kam dalë të vjedh luftë"; e rá me fjetë si mos t'ishte gjá. Të nesërmen Parmenjoni shkoi t'a zgjonte, e tue e gjete fjetë, si prej çudi-je i tha: "Qysh mund të flëjsh kështu si t'a kishe në dorë fi-timin e luftës?". E Leka tue geshë i a priti: "A s'e kemi në dorë fitimin qysh se s'ásht nevoja t'i vëhemi Dariut në shpinë tue ngá?". Zûni luftën dhe Persjanëvet i u-dha e mbrapshta. Në sa ikte mbreti i tyne Dariu, Leka muer Babilonin, Susën e Perse-polin, ku gjet visare të panjehuna. Mbasandej i u-vû mbrapa Dariut, por të shkretin e zûni rob një i parë i atyne vendeve; i a shtini kambët në drûj e e muer me vete nga ikte prej luftës. Leka e ndieu kët punë të keqe e i u-vû në shpinë trathtarit, por ai, që mos t'a hutonte gjá rrugës, e la mbrapa në një qerr Darin të plaguem. Pak para se t'i a mrrinte Leka, Dariu vdiq. Leka e qau at mbret të shkretë e i lëshoi sipër petkun e vet mâ të mirin, e e nisi në Persepol për t'a vorrue; e s'u-ndal pa e zânë trathtarin faqezí, të cilin e mbyti.

Në mbarim të prendverës, në vjetin 327, Leka mbledhi një ushtri 100.000 burrash që t'i hýnte mbrendë dheut të Hindis për t'a shti në dorë. Shumë mbretën i sundojshin ata dhena e shpesh bájshin fjalë shoq me shoq. Leka e kaloi lumin e madh Hindin, e në breg t'Idaspes (të një bishti të Hindit) ndeshi në një ushtri të madhe të Porit, mbretit t'asaj ane, që i kishte dalë përpara me 300 elefanta. U-ndez lufta gjithandej, e të dyja anët luftuen si burrat, por mâ në fund Hindasit u-thyen dhe hikën. Mbet në flakë të luftës, gati vetëm, Pori, që edhe pse i shtým në moshë luftonte si një djalë i rí në maje të një elefanti të bardhë.

Por në fund edhe atij i u-dësh me rá në dorë, e e çuen te Leka. Leka atëherë e pyeti: "Si të pëlqen me të pritë unë tý?".

"Si mbret" i a priti ai. Edhe Leka i a la prap në dorë mbret-nin e vet por nën pushtet të Maqedonis.

Leka donte të shtyhesh deri te bregu i Gangit, por ushtarët u-çuen e i thanë: "Deri këtu e má andej nuk shkojmë". Ishin lodhë tue luftue pa dá e u ishte çue máll për vend të vet. Mbassi e pá se s'i luate gjá, u-këthye të dilte deri në Susë. Aty i mbushi me dhurata ushtarët má pleq e i nisi në shtëpi.

Mendja e Lekës kurr s'zënte vend e gjithëmonë mendonte fi-time tjera. Por mundi i madh, që kishte hjekë n'ato lufta, e kishte lodhë fort, e i ishte prishë shëndeti. Në Babiloní e zû-në ethet, aqë të rrepta, sa u-pá se nuk kishte shpëtim. Në vje-tin 323 p.Kr., tue qenë tridhetë e trí vjeç, Leka i Madh vdiq, e me të mbaroi má i madhi luftár që ka pasë bota.

54. TEUTA

Por të gjithë mbretnit e Ilirëvet, që patën qenë para tij, i kaloi për madhëni e fuqi, Agroni që muer ishujt e Dalmacís, Lesinën, Lisën e Kurcullën. Ky me pesë mijë Ilirë e me një qind barkë sulmoi Etolat, i theu e i plaçkiti krejt, e çka i pëlqeu, muer e i ngarkoi barkët e veta e u-këthye në dhé të vet. Por fatziu, prej gëzimit se e mundi at komb të fortë e krenár, u-lëshue mbas heje e mbas pije tue ngrehë gosta e lojëna për ditë, e rá i sëmundë e vdiq. Mbas vdekjes së tij, në vend të birit, sundoi e shoqja Teuta, e aqë mirë, si të kishte qenë burrë. Por atëherë ishín kohë tjera.

Ilirët, që rrijshin bregut të detit, ishín dhânë mbas plaçke, e sa herë mujshin, dilshin e plaçkitshin barkët e Romakëvet që lundrojshin aty pari. Në kohë të Teutës puna e plaçkës pat shkue tek s'bân má. Romakët edhe pse atëherë nuk e kishin ende at madhëni që e fituen dalëngadalë, sa që të sundojshin gjithë dhén mbarë, gjithënjí ishín të fortë.

Republika e Romës, pra, çoi prej anës së vendit dy zotni te Teuta për t'i thânë që t'i shtërngonte Ilirët që mos t'u bâjshin dâm má. Teuta u përgjegji: "Prej meje kurrnji të keq s'do të keni, s'do të guxojë kush të ju mësyjë ballafaqë; por çka bâjnë njerzit në terr e nëpër ferra, nuk mund t'i përzihemi kujt". Lajmtarëvet të Romës nuk u pëlqeu kjo fjalë e i a prítën mbretneshës: "E pra na e kemi zakon t'u apim ndeshkim edhe atyne që bâjnë keq tinëz. E me ndihmë të Zotit s'do të shkojë shumë e do të t'a kallxojmë rrugën edhe tý". Prej këtyne fjalëve t'ashpra Teuta u-idhnue shumë: u vû prítën në rrugë atyne dy zotnive e i vrau. Kjo vrasje qe një punë për faqe të zezë, sepse lajmtari s'mund të ngarkohet kurr me faj.

Atëherë Romakët u-idhnuen e në vjetin 229 p.Kr. u ranë për tokë e për det Ilirëvet, i thyen, e Teuta e humbi shumicën e dhenavet të veta.

55. ROMAKËT NË SHQIPNI

Por ai që e kapërdini krejt mbretin që kishin në vete Ilirët, qe Genci, mbreti i tyne, që rrinte në Shkodër. Në vjetin 168, që do me thanë 61 vjetë mbas së parës luftë që patën me në, Romakët çuen një ushtri të madhe nën prisin Anic, i cili e rrethoi Shkodrën në të gjitha anët. Mbretit i u-desh t'i binte në dorë anikut pa qyshke; Anici u-nis për Romë me të e me të gjithë njerzit e shtëpis së vet, e Gencit i takoi të hynë n'at qytet lidhë me vargoj ari mbas qerres së ngadhënjyesit.

Aty e mbrapa Shqiptarët ndejtën nën shqipe të Romës. Të parët tonë jetojshin ndër male t'Iliris, e Romakët lëjshin disa ushtarë për rojë ndër qytete të Dalmacis së sotshme, të Bosnjes e në Shkodër, ku filluen të zëjshin vend edhe shtëpijakë nga Roma, pse Shkodra ishte edhe atëherë e madhënueshme sikuer selija e mbretënvet t'Iliris që pat qenë.

Ushtarët që mbajtën Romakët ndër disa qytete t'Iliris qenë për të mirë të vendit, pse menjherë pushuen grabitjet e punët e këqija. Rrugat që çelën, urat që ngrehën e vendi që shtruen sa të shkonte gjithëkush për urdhën t'autoritetevet, është e dijtun se do të thirrshin tregtarë prej të gjitha anëvet. Mësuen edhe t'a punojshin më mirë tokën; e parmenda që kemi sot, është parmendë romake. Fitim të madh i sollën vendit tue fillue me nxjerrë ar prej dheut.

Romakët i njifshin mirë të parët tonë, e prandej nuk u a prishëshin kurr qejfin po mos t'i shtërngonte puna, i lanë, pra, si patën qenë përpara në vetqeverimin e vendit në Hercegovinë të soçme, në Dalmaci të poshtëme e në Shqipni t'epërme, e u thanë "Illiricum".

Kur Romakët kishin nevojë për burra të fortë, vijshin te na, e i çojshin Ilirët ku ishte rreziku më i madh për mbretin të tyne. Prandej shofim ushtarë prej Ilirije shpërdá n'Angli të soçme, Gjermani e deri n'Afrikë. E jo veç për tokë, por edhe për det, Ilirët ishin ushtarë të përmendun; deri sa erdh koha e për shumë vjetë mbretinija e Romës qe në dorë t'Ilirëvet.

56. PIRROJA

Edhe n'Epir a Shqipni të poshtëme qe një mbret, të cilit i thojshin emnit Pirro a Burri.

Burri luftoi me Maqedonas e me Grekë, e i mundi e i ndoq fort, e shtini në dorë shumë katunde e qytete që ishin afër kufijvet të tij. Prej shpejtësisje nga mësynte e i thynte ushtrit e anmikut, ushtarët e Toskënis i a kishin vù emnin Shqipe. Por Pirroja u përgjegji një ditë: "Vërtetë ashtu është; por në qofsha vetë Shqipe, ju jeni krahët e mij me të cilët fluturoj për të thye ushtrit e anmikut". Prej asaj kohe duket se u mbet të gjitha fisevet tona emni Shqiptarë e dheut tonë Shqipni, dhe gjuhës sonë shqipe. Kjo ngjarje gjindet e shkrueme prej Plutarkut në jetë të Pirros.

Mbassi bëni këto trimni, Pirroja e shkapërceu detin me një ushtri të madhe e duel n'Itali, ku luftoi shumë me Romakë për t'i dalë zot popullit të një qyteti që i thojshin Taranto. Aty bëni shumë lufta e ndonse ndër të gjitha i mundi Romakët, porse këta luftuen me trimni aqë të madhe, sa Pirros i mbeti e vrame shumica e ushtrisë, e kur në luftë të fundit pa se i kishin mbetë të vrëm aqë shumë ushtarë tha: "Edhe një luftë në fitofsha kështu, unë jam i humbun".

Prandej shpejtoi e bëni paqë e lidhi miqsi me Romakë, e u-këthye me faqe të bardhë prej Italijs në dhë të vet; tue derdhë e tue e përhapë gjithandej emnin e zânin e trimnis së Shqiptarëvet.

57. SHESTIMI I PIRROS

Pirroja, mbreti i Epirit, e krahasonte veten me Lekën e Madh, dhe e mbante veten fis me Ajaksin e me Akilin. Tue dashë t'i përgjante Lekës së Madh, desh Pirroja prej Epirit, prej Greqis së Madhe e prej Siçilije me formue një shtet të madh që, tue zotnue rreth e rreth mbi dët, të mujtte me kohë të bënte për vete edhe Romën, Kartagjenën e Keltët. Mendim i madh njimend, si qe edhe projekti i Lekës së Madh, por një qind herë më i vështirë për t'u-krye nga ana e Prendimit, se nga ana e Lindjes s'atëhershme. Pirroja nuk kishte një shteg të siguruem me një ushtri të fortë, si e pat Leka Maqedonin e Greqin; Grekët e shtetet e vogla të tyne n'Itali ishin krejt ndryshe prej shtetevet të Lekës, e prej sosh Pirroja pak shpre-së mund të kishte për shtet të ri që donte të themelonte. Pirros s'kishte kush t'i a ruente tănësin e Epirit. Me një fjalë: i madh qe ndryshimi ndërmjet mendimit të Lekës e të Pirros, si-kurse i madh qe ndryshimi ndërmjet Prendimit e Lindjes. Më pa-

rë do të kishte mujtë Leka të forconte një monarki ushtarake me kryeqytet në Babiloní se Pirroja në Taranto a në Sirakuzë, pse Republikat greke, tue pasë qenë gjithëherë n'agoní, ishin kundër këso pune. Mirë i pat njoftë këto republika Filipi i Maqedonis, e prandej nuk desh kurr t'i bashkonte me shtet të vet. Nga ana e Lindjes popujt ishin mësue me dhespotizëm, e prandej për ta ishte gjithënjë për t'i sundue një ase një tjetër. Samnitët mund t'i shtronte Pirroja, por s'mund t'i bënte kurr si fe-lahët e Egjyptit, as katundarët e Romës s'mund t'i bënte bujq të pasanikëvet të Greqís. N'e krahasojshim fuqin e Pirros e të Lekës, besëlidhunit e njánit e të tjetrit e fuqin e anmikut të njánit e të tjetrit, të gjitha këto i ka pasë shumë më të mira Leka se Pirroja. Leka i vë themel një sistemi të rí shtetnuer, ndërsa shestimi i Pirros është veç një epizod historik; shestimi i Lekës ngjat edhe mbas vdekjes së tij, ndërsa Pirroja edhe për së gjalli e pá shestimin e vet tue u-shkatrrue.

Pirroja që një prís ushtrie mendehollë, por Leka që edhe më i mendshmi burrë shteti i kohës së vet. Trimi u a hýni veç atyne punëve, të cilave e dinte se mund t'u dilte në shkáj, kur-se një aventurjer nis edhe aso punësh, të cilat s'mund të kryhen. Kjo është arsyeja, për të cilën ndonjë historjak e ka quejtë Pirron aventurjer. Me gjithë këtë gjithëkush e do Pirron, pse që një trim besnik, e pse ai që i pari nga ana e Lindjes, që u-ndesh trimnisht me Romakë.

58. SOLONI E KRESI

Soloni ishte një ndër më t'urtit, që përmenden në Greqí të moçme. Një herë tue bërë rrugë nëpër Azi të Vogël, i takoi të dilte nga Sarda, një qytet i moçëm ku mbretonte Kresi, që ka lënë një zë për gjá e begatí të madhe që pat. Kresi e thirri Solonin, e i a kallxoi të gjithë gján e vet e mandej e pyeti: "A ke pá kund mbi tokë një më të lumtun se mue?". I shkante mendja atij se po i thonte Soloni se "nuk ka në botë njeri më të lumtun se ty, që ke të gjitha këto të mira", prandej e pyeti.

Soloni u-mendue një herë, e mbasandej tha: "Më të lumtun se të gjithë kam pá një plak, që jetoí shumë me shëndet, pa e lënë kamba e dora; pat djelm shumë e njánin më të mirë se tjetrin; i martoi të gjithë, pá edhe nipat e stërnipat; sa jetoí nuk pat kurrnjí të keq në zemër, e kur vdiq i la mbrapa të gjithë".

Kresi u-çudit, e disi edhe u-idhnue, tue pá se Soloni e bënte më të lumtun at plak se atë, që kishte të gjithë at gjá. Por tha me vete, "ndoshta do të më mbajë për të dytin", dhe e pyeti prap: "E mbas tij, a ke pá ndokënd tjetër?".

"Mbas tij", i a priti Soloni, "kam pá dy vllazën të fortë e trima si zâna, që kishin një nânë dhe e dojshin fort. Një ditë, që ishte një festë e madhe, gjithëkush e çonte nânën e vet me qerr n'at vend ku luteshin; këtyne dy vllazënve i u-vonuen qét; e çka bânë ? Hÿnë vetë nën zgjedhë e e çuen nânën ku ishin nânat tjera. Atje të gjithë burrat i levduen këta dy vllazën, e u-çuditën prej fuqís që kishin; e grát u-mblodhën rreth s'âmës së tyne e i thojshin: "E lumja ti, moj zojë fatmadhe, që paske kési farë djelmsh, kaqë trima e të fortë, e që të duen e të nderojnë kaqë fort: por Zot, i paç !". Atëherë e âma i çoi duert nga qielli e i u-lut Zotit t'u epte të bijvet çka âsht mâ mirë mbi tokë; por kur i vdiqën të dy të bijt n'at ças, e kuptoi se mâ e mira e të gjithave âsht vdekja me nderë. Qytetarët i nderuen fort ata djelm e u bânë trupore, që mos t'u humbte emni kurr".

Kresi s'duroi mâ gjatë e bërtiti: "E po mue, me të gjitha këto të mira e këto begatí, s'po më kujtonke për të lumtun ?".

"Jeta e njeriut" i tha Soloni, "âsht shtatëdhjetë vjetë, a mâ shumë a mâ pak; kësaj jete çdo orë e çdo ditë s'i gjason njâna tjetrës; një njeri që e shef sot të lumtun, nesër mund të bâhet mâ i mjeri i të gjithëve; edhe të lumtun nuk i bân veç pasuniya, se shumë të pasun janë agë të mjerë sa u a kanë smirë të vorfënvët. Prandej, pa e pá si mbaron jeta jote, s'mund të të thom në se je i lumtun".

Kresit s'i pëlqeu kjo fjalë, edhe s'i vûni vesh mâ t'urtit. Por nuk ngjati shumë, e fjalët e Solonit i duelën të gjitha. Kresi kishte dy djelm, i madhi ishte shurdhë e i pagojë, i vogli ishte i mendshëm e trim. Mbas nja dhetë ditësh, tue gjuejtë thí t'egjër, i u-vrá djali i vogël, e Kresi mbet me një djalë shurdhë e të pagojë. Nuk shkoi shumë kohë e duel Kyri, mbreti i madh i Persís, e bâní luftë me Kresin, e mundi, e zû gjallë e urdhënoi të bâhesh një turrë me drû, për t'a vû Kresin mbi at turrë e për t'i dhânë zjarm nën të. Kur e pá Kresi se po digjesh e, përveç se po humbte të gjithë gjân e vet e mbretin, por po epte edhe shpirtin me tmer, tha trí herë me zâ të naltë: "Solon ! Solon ! Solon !" Kyri e pyet: "Çka âsht ky Solon që po thërret ?", e Kresi i a kallxoi të gjitha fjalët që i kishte thânë Soloni. Kyrit i pëlqyen ato fjalë e i erdhi keq për të shkretin; prandej urdhënoi t'a ulshin prej asaj turre drûsh, ku e kishte rrethue flaka, e i a fali jetën.

59. MENEN AGRIPPA

Një herë vogjlíja e Romës së moçme ishte kundër paris, pse i dukesh se pariya ishte tue i a bâ pa rrugë. Prandej, gjithë-çka ishte popull i ulët u-danë në një krah e dojshin t'i ndërtojshin shtëpit e veta në Mal të Shëjtë afër Romës. Kjo dasí

kishte mujtë t'a shkatrronte Romën; prandej parijsa çoi e muer Menen Agrippën, që e donte vogjlisa, për t'a zbutë. Meneni nuk u-kursye, shkoi e i tha vogjlis kështu: "Nji herë gjymtyrët e trupit u-çuen të tana kundër stomakut. Na punojmë, thojshin, e ky ha në shpinë tonë, pa bërë kurrfarë pune; sot e mbrapa s'do t'i apim të hajë, t'a fitojë vetë, në dashtë. Stomaku, pse nuk pat çka të hante, u-rrudh; por edhe gjymtyrët tjera u-këputën. Kur e panë se gjithë fuqija u kishte pasë ardhë nga stomaku, u-penduen të mjerat, e prap filluen t'i epshin me hangër stomakut".

Vogjlisa e muer vesht se ku vritte fjala, e u-pajtuën me shoqi-shoqin; mbassi edhe parijsa diçka u lëshoi për t'u ardhë te rruga.

Pa dashunë me shoqi-shoqin, pa bashkim, nuk ka qendër nji shtëpi, e më pak nji popull. Kush e do të mirën e vendit të vet do të mundohet të shkojë mirë me shokë. E ka dhënë Zoti të shkojë i padijshmi mbas të dijshtimit a mbas atij që di më tepër, i vogli mbas të madhit, e i madhi t'i a këqyri të voglit.

60. 28 NËNDOR

28 Nëntor 1912 ! Ditë vjeshte. Qielli i mbuluar me re të rënda, plot shi. Në mëngjes, retë sitin një shi të hollë e të dendur që depërton gjer në kockat e kurrizit. Tregtoret janë mbyllur; festa duket ndër syt' e njerëzvet të mbledhur këtu e atje; të gjithë bisedojnë rëndësinë e ditës dhe të mirat që premtton ngjarja e madhe e çpalljes së lirisë.

Minutat kalojnë tepër ngadalë: të gjithë e presin me padurim orën e mbledhjes. Koha e hapjes së kuvëndit është caktuar më 3 $\frac{1}{2}$, por të dërguarit e popullit nisën që më 3 t'i zënë fronat radhuar rreth sofrës së gjatë në salën e jashtëme të shtëpisë së Xhemil Beut. Njëri pas tjetrit hyjnë shumë burra t'ardhur për këtë ditë nga gjithë viset e tokës shqiptare. Geg' e Toskë, Muhamedanë e të Krishterë, delegatë të Kosovës e të Çamërisë, të Bregut-të-Detit e të Shkodrës jetike, të Korçës së bukur e të Malsis së Gjakovës. Të gjitha krahinat janë përfaqësuar.

Më 3 $\frac{1}{2}$ hapet mbledhja. Sala është plot. Në krye të sofrës rri Ismajl Qemali. Kurr s'është dukur më i ri. Fytyra e tij e ëmbël fiton me të parë, zemrat dhe nderimin e atyre q'e qarqojnë. Mjekra e bardhë si dëbora i stolis faqet plot shëndet. Syt' e kulluar trathëtojnë me shkëlqimin e tyre, gëzimin e fellë q'i ndien zemra në këtë çast të madh për historin' e kombit.

Afër tij është Don Kaçorri. Gjithëmonë buzëqeshur, syt' e tij shumë të lëvizshëm kërkojnë miqt ndër të gjitha këndet e salës për t'u thënë atë "n'jatjeta" për të cilën i ndjeri kish

një theksim të veçantë. Aty pranë gjindet dhe Luigj Gurakuqi, i cili në këtë çështje është, me të vërtetë, "dora e djathtë e Plakut".

Midis gjithë të tjerëve që kanë një emër më shumë a më pak të famshëm, tërheq vërejtjen fytyra e Isa Buletinit. Në fytyrë e në shtat Isa "Begi" përmbledh vetijat e Shqiptarit dhe jo më pak në jetën e tij shpirtërore. Të pamët luftari, gjithëmonë i vrejtur, kurr s'i qesh buza pa shkak të rëndë. I gjatë dhe i hollë, trupi është lidhur me dej të hekurt. Ndëgjon shumë dhe flet pak; s'përzihet në fjalën e tjetrit dhe, kur flet, s'ngutet. Ay s'qe njeriu i fjalës, por i punimit a, më mirë, i pushkës. Mund të thohet për Isa Buletinin vargjet që i a ka kushtuar At Fishta Marash Ucit:

Arm't i kjen ktij baba e nana;
Bab' tagani e nan' breshana;
Vlla e motër dy pistolet;
Dy gjarpnusha prej Stambollet.

Por askush nuk mund t'a shikojë Isa Begun pa vënë ré edhe plakun që rri mb'at'anë të sofrës. Është Bab Dud Karbunara, delegat i Beratit. Mjekra e tij e gjatë dhe e rrallë e tregon, midis të tjerëve, si një fytyrë të huaj. Me një shami të kuqe i fshin, fshehurazi, lotët që i rrjedhin kundër vullnetit të tij. Qysh mos të qajë i mjeri plak? Zemra e tij s'mund t'a përfshijë gjithë gëzimin e kësaj dite. Tërë jetën e tij e kish pritur këtë çast, për të cilin kish predikuar pa dishpërim dhe tani e sheh me sy! "Të falem, o Zot!" thotë Bab Duda. "Për këtë ditë i lutesha Zotit të m'a zgjaste jetën. Tani e pashë: mund t'i mbyll sytë"...

Kish kaluar ora 3½ kur u-ngrit Ismajl Qemali, dhe, ngadalë, me kthjelltësi, tregoi qëllimin e mbledhjes. Përshkrimi i vuajtjevet të shuma të popullit shqiptar nën zgjedhë, sajonin pjesën e parë të fjalës së kryetarit. Pastaj foli për shtetet e tjera të Ballkanit, qysh u-liruan dhe qysh rrojnë e përparojnë. Këto fituan miqësin' e Shtetevet të mëdha dhe e rritën fuqin' e tyre aqë sa i çpallën luftë Turqisë dhe po e mundin. Po ata s'duan të pushtojnë vetëm viset që janë të tyre. Lakmimi i tyre është pamasë dhe përfshin gjithë trashëgimin e Turqisë në Ballkan, pra, dhe Shqipërinë. Veriga q'e mbajti lidhur Shqipërinë me mbretërin' e Sulltanëvet më shumë se 400 vjetë, sot është e këputur. Kombi Shqiptar, që ka dërguar këtu kaqë përfaqësonjës të ndershëm, a mund të durojë kurr të hyjë nën një skllavëri të re, më të keqe se të parën?

"Kurr" e "kurrnjëherë" është përgjegjja e shpejtë që del nga goja e të gjithë burravevet.

Dhe Ismajl Qemali mbaron duke thënë këto:

"Populli Shqiptar na zgjodhi e na dërgoi në këtë mbledhje që të këshillohem për shpëtimin e atdheut. Shpëtimi është një i vetëm: liria. Prandaj, duke u-mbështetur mbi të drejtat e

shenjta dhe mbi dëshirën e vullnetin e patundur të gjithë popullit, na, përfaqësonjësit e tij, e çpallim Shqipërinë shtet më vehte, të lirë e të pamvarur!"... Të gjithë janë në këmbë. Një "Rroftë Shqipërija" e "Rrnoftë Shqipnija", që del prej të gjithë krahërorvet i mbulon fjalët e fundit t'Ismajl Qemalit. Urimet përsëriten e më s'marrin fund. Një flamur u-çfaq n'at çast në mes t'odës. Një tjetër flamur i rrëfëhet, në dritore, popullit q'ishte mbledhur n'oborr të shtëpisë. Gëzimi ish përshkrojtur nëpër të gjitha fytyrat. Shumë qanin. Qysh mund t'i mbanin lotët duke parë një skenë të tillë: Shqiptarë prej të gjitha visevet, që kurr s'janë parë njëri me tjetrin; njerëz të cilët gjer dje, duke patur fe dhe fis të ndryshëm, shikoheshin si të huaj dhe sot..... Sot, pas qindra vjetësh, e kuptojnë përsëri se janë vëllezër që s'mund të kenë veç një qëllim: Të bashkuar të mprojnë nderin e asaj nëne q'i ka bashkuar sot rreth saj, rreth flamurit të kuq me shqipen e zezë...

I tërë qyteti kremton. Të gjithë e shikojnë me shpresë kohën e pastajme dhe telegrafi i lajmon botës lindjen e një Shteti të ri.

61. DITA E FLAMURIT

E duam flamurin e kuq me shkabën e zezë me dy krerë, se është flamuri ynë, se nën të do të rrojmë të lirë, të nderuar dhe kryelartë në mes të kombevet të qytetëruara t'Europës.

E nderojmë flamurin e kuq me shkabën e zezë me dy krerë, se është flamuri i kurorëzuar me nderë e me lavdi i kryeushtarit dhe luanit të shkëlqyer që çuditë botën me trimërit' e tija dyke thyer njëzet e pesë vjetë me radhë njërin pas tjetrit ushtëritë më të forta t'asaj kohe, të kryësuar prej Sulltanëvet më të mëdha të Turqisë. Kur Europa dridhej nga mizoritë Otomane, dragoni shqiptar që s'dinte ç'është frika, me një grusht trimash të zgjedhur, vërvitej mbi armikun si rrufe që tundte malet dhe shkëmbinjt dhe u jipte arratinë kulçedravet aziatike me atë shpatën e tij të rëndë që vetë-tinte dhe tmeronte, nën atë flamur të kuq me shkabën e zezë me dy krerë.

E ngremë lart flamurin e math' të Skënderbeut, se ay që e mbajti i thirri tërë botës me trumbetë ç'është i zoti të bëjë Shqipëtarë kur bashkon trimërinë me besën, me nderin dhe dashurinë e vendit të vet. Papa, kryetari i Krishtërit në Perëndim, Republika e Venedikut, mbretërosha e deteve, dhe të gjithë mbretit dhe princërit e Europës në kohën e Skënderbeut e përshëndoshën flamurin tonë me bekime, pagëzime dhe lavdërimë. E qajtim kur u-unj për katërqint e pesëdhjetë vjetë, se Shqipërija u-shua nga lista e shtetevet të lira dhe varfërija,

mjerimi dhe robërija e shtypën dhe e vogëluan në sy të botës. Por kur u-ngrit dhe valoi përsëri në Vlorë dhe u-përshëndet në Durrës me gjëmine topash prej anijeve të fuqivet europjane, kockat e shenjtëruara të Skënderbeut u-drithëruan në varr dhe na, kur e pamë si n'ëndërr, derdhëm lotë mallëngjimi, gazi, shprese dhe kryelartësi kombtare.

E kujtojmë këtë ditë historike dhe e kremtojmë, se mësuam ç'domethënë flamur i huaj, shpatë, kamçik dhe zjarr armiku: fshatra të djegura, ara të shkretuara; pleq, gra, fëmijë të therur pa mëshirë, a t'arratisur në shpella e përrenj, të çveshur e të zbathur, pa bukë, të rrahur prej së ftoftit, të çjerur prej urisë, shtrydhur prej smundjeve, me syrin e errur prej helmit dhe deshpërimit. Nga goja e kësaj ushtrie dëshmorësh të pafajshëm të barbarisë dhe pashpirtësisë s'armiqvet të pabesë në Shqipërinë e shkretuar dhe nga zemra e të gjithë Shqiptarëve të merguar e të shpërndarë si zoqt e korbit në vise të huaja ngrihet sot një lutje e nxehë, e mëshirëshme, e mallëngjyer përpara fronit të Perendisë:

O Zot i math, i drejtë dhe i dhëmpshëruar, shpëto-e popullin dhe vendin tonë të mjerë; ndër-o-e përsëri me liri nën flamurin tonë, flamurin e Skënderbeut, flamurin e kuq me shkabën e zezë me dy krerë.

62. ALMISE TOKE

Në daçim që të na kënaqin arat e kopshtet me drithna, me pemë e barishte, duhet t'a punojmë tokën me mjeshtëri e me kujdes të madh. Deri prozmet e livadhet e lypin mjeshtërin e dorës së bujkut. Po çka kishte për të qenë për në sikur mos të kishim me çka t'a thyejshim tokën, që nga një herë bëhet si gur, por veç me gishta e me thoj? Veç mundit që s't'a merr mendja e veç kohës që do t'u-humbte, kurrkush nuk do të mundte t'i dilte m'anë. Por njeriu, për t'a punue tokën e për t'a fitue bukën me djersë të ballit, ka dijtë t'i bájë vetë edhe almiset, që i duhen për t'a lehtësue mundin.

Prandej shofim se bujqit e përdorjnë vangën që e thyen tokën thik e e sjell; shatin, që e grimcon; rrashqelin për t'i rrafshue vllajt, e trinën për t'i trinue a për t'i rrafshue arat. Por puna vetë edhe hollimi i a ka çelë mendën njeriut që të hartojë një almise tjetër në vend të vangës, ku puna e saj kishte për të qenë tepër e gjatë dhe e kushtueshme. Kjo almise është parmenda e plori. Por duhet t'i a mbushim mendën vetes se me parmendat, si i kanë pasë të parët tonë, e si edhe sot i kanë disa, nuk bëhet punë për dobí. Një pluer i mirë jo veç do të ketë umin e thikën të mira, por edhe do të ketë një vesh për t'a sjellë tokën, që shkon tue u-thye. Do të ketë edhe peshojën për t'aulë e për t'a çue umin, si e lypën puna, pa pasë nevojë

t'u shâhet dorzavet.

Veç me këso almishesh toka punohet thellë si në një vend në një tjetër, e zagnat bâhen të drejta e pa pështjellime.

63. BUKA

I kënaqet zemra mikut nga i shef miqt tue hangër me të bukën e dalun prej toke e prej mundit të tij.

Ju e dini se sa mûnd, sa shqetsime, sa vuejtje përmbahen në një copë bukë. Qët e mëdhaj që e trinuen tokën, bujku që e hodhi farën në vjeshtë, krandëthit e parë që i qëndruen lagështinës s'errët e korrsit që i përkulin gjithë ditën qafat e zeshkta.

E mandej duhet të lidhen dorzat, të çohen në lamë, të fshihen që të shkoqen kokrrat prej kallxash.

E duhet të pritët që të frýjë pak erë për të dá me shoshë kokrrat e mira prej hjedhës, e mandej duhet të bluhët, t'i hiqen krundet, të sitët, të nxehët uji për t'a ngjeshë bukën e për t'a nxé furrën me drû; të gjitha këto punë duhen bâ me durim e dashuní para se t'a shofim kët bukë që i ati u a dán fëmijëvet e miku miqvet e përbujtsi shtegtarëvet të huej.

Bujqit për t'a thye tokën e për t'a hjedhë farën, korrsit, mullísit e furrëtarët, të gjithë kanë derdhë djersë në vapën e madhe e n'afshin e zjarmit para se gruni i verdhë i farës të shndërrohet në bukën e erandëshme të tryezës sonë.

64. TË GJETUNIT E AMERIKËS

Kristofor Kolombi leu në Gjenovë në vjetin 1446. Fëmijë katërmëdhëtë vjeç i a nisi t'i shetitte dhenat, e i kërkoi gati të tâna ato që ishin aty pari. Fjalët që ndigjoheshin për do dhena, që kishin gjetë në mes të detit Portugezët, i a ndezën edhe mâ fort kët dishír. I kishte hý në trû, e s'i a hiqte gjá, se toka ásht e rrumbullakët si një lamsh; e prandej, ndërsa Portugezët shkojshin në dhé të Hindís tue marrë rrugën nga lindja e diellit, Kolombit i ishte mbushë mendja se mund të mrrínesh atje edhe anës tjetër nga Prendimi. Për t'i dalë në skâj mâ mirë kësaj pune vojti në Portugal, për të pyetë e për të nxânë. Disa sende që vënte ré shumë herë e forcojshin mâ fort n'at mendim, nganjihërë deti qitte në breg do drûj të punuem mjeshtrisht e do kallama që nuk gjindeshin kurrkund n'Europë; pra thonte me vete "do të jetë ndonji dhé

prej nga vijjnë këto gjâna".

Por edhe atij i a pritte mendja se edhe po të mrrifesh në dhé të Hindís n'at anë që donte vetë, shkonte puna gjatë e i duheshin barkë, ushtarë, ushqim e të holla shumë.

I ati s'ishte i zotí t'i vlente gjâ, pse ishte i vorfën. U-suell, pra, e lypí ndihmë prej qytetit të vet, Gjencovës, por s'i vûni kush vesh asaj fjale, pse e mbajshin si një njeri që flitëte ândërëra. Pesë vjetë u-suell i shkreti Kolomb, tue i u-lutë të mëdhajvet për gjithë anë për t'i u-bâ ndihmë, e së mbrâmi Izabela, mbretnesha e Spanjës, i a ngjiti dorën, i dha çka lypete për ndihmë, e sa vende të zbulonte, i a la t'i sundonte ai vetë.

Me 3 Gusht të vjetit 1492 Kolombi prej skeles s'Andaluzës, Palos, me trí barkë të mëdhaja e një qind e njëzet detarë u-nis për dét, si t'a bânte Zoti. Ujnat që kurrkush s'i kishte rrafë kurr i u-hapën përpara sÿvet; në të tâna anët dét pa kurrnjí shêj toke për së largu. Udhëtuen, udhëtuen shumë ditë, e tokë nuk shifesh kurrkund; detarët filluen të ligështoheshin tue thâne se Kolombi kishte dashë t'i merrte në qafë, t'i humbte pa kurrfarë shêji; e mrrijtën edhe t'i kërcnoheshin se do t'a hidhshin në dét po mos t'u-këthente. Veç Kolombi s'e humbi shpresën kurr, e pa u-mërzitë prej të shamevet, i merrte me të mirë e mundohesh t'u epte zemër njerëzvet të vet, të cilët mâ në fund venduen të durojshin edhe trí ditë.

Ato trí ditë shkuen, por tokë s'shifesh as prej së largu. Spanjolët, tue pá se prisi i tyne gjithënji nuk lodhesh, e s'hiqte kurr dorë, s'bânë zâ. Me 7 të Tetorit i u-bâ se po i afrohesh një ishulli, por nuk qe gjâ. N'e nesre një tubë zogjsh, që s'ishin pá kurr, u silleshin barkëvet e fluturojshin nëpër shulica; ajri dukesh disi mâ i freskët e një erë si bimësh epte shpresë se toka nuk ishte larg. Njikëto shêje pra, e mâ fort paqa e gëzimi i Kolombit u a hoqën frikën; detarë e ushtarë morën zemër mâ fort se përpara.

Me 11 të Tetorit në mëngjes detarët shofin nëpër ujë një kallam të njomë që dukesh se ishte këputë diku aty afër; mbasandej do peshq që nuk largoheshin prej bregut, e do gëma pemësh që i kishin kokrrat ende. Secilit i rritesh shpresa: Kolombi lëshon pënin në dét e takon në fund. Ishte në muzg të natës. Mbledh gjithë njerzit e vet për të thâne uratën e mbrâmes, si e kishte zakon për gjithë ditë; e mbassi mbaruen, u thotë se me ndihmë të Zotit nuk u kishte shkue kot gjithë ai mundim; sa mâ parë do të prekshin në tokë, e kush t'a shifte mâ i pari tokën, do të kishte një petk kadifje si dhuratë.

U-err: kurrkush s'flënte: secili ngulte sÿt nga shkante barka. Kolombi kishte hypë në mâ të naltin vend , në pupe; e dÿ orë para mesnate pà për së largu një dritë që ecte: i a tregoi një zyrtari e të dÿ thirrën një shoq tjetër, por para se të mrrinte ai, drita humbi. Dÿ herë u-duk e prap humbi. U-pranë e i u-përqeth shtati, kur qe prej barkës që printe, shungullon një zà: "Tokë, tokë !" Të gjithëve u-shpëtuen lotë prej gëzimi e kush e kishte mundue mâ fort Kolombin, i bie në gjÿj e i lypën të falun.

E njëmend kur agoi drita, u duel para sÿsh një ishull me pyje e me livadhe të pashoqe, e rrezet e diellit shëndritshin ara e pemë që s'u kishte pà kurr sÿni.

Me vegla muzikore e me flamÿr që e hapte era, me brohorí e gëzim si ai që ka krye një punë të madhe, ata shtegtarë fatbardhë e lëshuen hekurin në tokë të ré. Me flamÿr të Spanjës majtas e me shpatë në të djathtën, Kolombi del i pari në breg e puth tokën; detarët të gjithë bijnë në gjÿj për t'i u-falë nderës të madhit Zot, që i qiti n'at dhé (12 Tetuer 1492).

Vendësit u-grumbulluen te zalli, si fëmijët, kur del nëpër katund një send që s'e kanë pà kurr; me duer e me gishta dukesh se i mbajshin për njerëz që kishin rá nga qielli. Edhe Spanjolët u-çuditën tue i pà ata njerëz pa petka në shtat, me një bojë të rémtë e me mercela t'artë në veshë e në hundë. Kolombi i a ngjiti emnin atij ishulli "San Salvador" që do me thënë "i Shëlbuesi", për t'i a dijtë për nderë të naltit Zot që i qiti n'at dhé.

Spanjolët u falën atyne njerëzve xixa, gastare gjithëfarë ngjyrash, gjylopâna e sende vezullojse; e prej tyne morën shumë copa ár. E mbassi e panë se Spanjolëvet u pëlqente fort ari, vendësit u kallxuen me gisht vendin e Jugut. U-nis Kolombi n'at krah e gjet ishullin e Kubës. Edhe ata gjindë u-mreku-lluen tue i pà këta njerëz të huej e barkët e tyne; e kur këta u kallxuen do leskra ari, vendësit u bânë me shëj për të shkue nga lindja e diellit, e thojshin "Haiti, Haiti". Europjanët u-nisën përnjëmend n'at anë e mrrijtën n'ishullin e Haitit, që sot i thonë San Domingo. Edhe aty çaklat e Europës u-ndërruen me ár t'Amerikës.

Por Kolombi kishte plasë t'i çante fjalë mbretneshës së Spanjës për dhena që kishte gjetë. E para se t'u-niste me një barkë që kishte mbetë në zall, bâní si një qytet e i a ngjiti emnin Natividad, e la mbrendë tridhetë e tetë vetë prej së vetësh; i porcsiti të rrijshin urtë dhe t'ishin të njerzishëm me gjithëkënd. Nga ana tjetër për t'u shtí frikën atyne të vendit për Europjanë që lënte aty, i rreshtoi njerzit e vet, e u bâní shëj me i zbrazë armët. Krizma e pushkëvet dhe e topa- vet u shtiní tmerin atyne të shkretëve, e kaqë u hÿni frika

sa të gjithë ranë me fytyrë përdhé.

Me 4 të Kallnorit të vjetit 1493 Kolombi u-nis të këthehesh n'Europë. Udhës e zûni një furtunë e madhe sa nuk besoi se do të shpëtonte; por më fort se për jetë të vet, kishte idhënim se s'po mrrinte n'Europë askush për të kallxue për ato vende që kishte gjetë, prandaj i shkroi lajmet e veta në një lëkurë e i ndrÿni në një vozgë të lyeme mirë me peshkve dhe e qiti në dët; shpresa e tij ishte se dikur valët e detit do t'a qitshin në breg at vozgë n'Europë, për t'u-dijtë ato punë. Por desh Zoti e shpëtuen prej aso furtune, e me 15 Mars prap hÿni në limâ të Palos prej nga kishte qenë nisë. Vendi e priti shumë mirë me kumbonë e me gëzim të një populli të panjehun që duel në breg, e kur duel kishte vÿ para sendet më të çuditshme e më të kush-tueshme, që kishte sjellë prej dheut të rí.

65. DIJA

"Njeriu, aqë sa di, mundet". Të vërtetën e kësaj fjale të Bakonit e forcon edhe puna, që ndër disa gjuhë, me një fjalë të vetme shprehet mendimi "me mujtë" edhe mendimi "me dijtë", pse fuqija shkon mbas dijes; por fort e më fort na e dishmojnë punët e mëdhaja e të mrekullueshme, që njeriu, sidomos ndër kohët e vona, mrrijti të përkryente nëpër fuqí të dijes e të hollimit të mendës.

Nëpër dije sÿni i njeriut depërtoi kaltërtín e thellueshme të kupës së pamatun të tërthores s'Empirit, e caktoi ravët e shtigjet e shkëlqyeshme të hânave e të diellave e t'atye kometave zharitse, në shllungë të kripit të të cilave dridhet, trandet e felgron edhe sot padija. Nëpër dije njeriu u-dorgj me kambë të sigurtë ndër ato angrrat shungulluese të dheut, e ngadhënjyes e theu hovin e tallazet të pellgut të pafund e skâj; shkepi si ajo shqipja e pafrigueshme, fluturim nga qielli, e u-përshkue nëpër ré e vise iperbore, thue se përnjimend po do Zojzit t'i a nxjerri dore rrufët bumbulluese, dhe vend për të zânë n'ato rudinat e kandëshme e përherë të blerta t'Olympit. Jo, po, barqet e herëshme, ndodhjet jetike, përmendoret e vjetra, si edhe ajo historia e krejt njetij vargu të gjatë kavaljetesh, nëpër veriga të të cilit përshkrue është jeta e fisevet dhe e kombevet të fisit të njeriut, na dishmojnë, se burri i urtë është i fuqishëm; e se burri i dijshtëm është i fortë dhe i zoti.

E pse një popull nuk është tjetër veç se njeriu i shumzuem në vetvete, kështu në dritë e në diell shifet, se populli i fortë e i fuqishëm është vetëm ai, në të cilin çmohet dhe lavrohet dija; e se, sikurse pa forcë një trup i gjallë s'mbahet në kambë, ashtu edhe një popull i pa dije s'qëndron as mbahet si Shtet në vete.

66. BASHKIMI BËN FORCËN

Qe një natë e këthiellët. S'yni ynë tret në hapsinë e pamatun të qiellit tue vrejtë miljarda hyjsh që xixillojnë porsì xhevahire të shkapërderdhuna për zbukurimin e kupës së qiellit.

N'at heshtim ngulim s'yt si të ngrim, pse mendja jonë humb si para një misteri. Por astronomi me tejdyrën e vet, e ndjek udhëtimin e tyne, i mat largësitë që kanë njëni prej tjetrit, u a llogarit peshën e përfundon se ajo mori trupash qiellorë nuk ëndet n'at hapsinë të pamatun ashtu kot e si miza pa krye, por ndjek një ligjë të caktueme. Secili hýll, simbas përpjesëtimit të peshës e të largësisë prej tjerëve, ka at ndikesën e vet mbi ta ase është i ndikuem prej tjerëve aqë mjeshtriisht sa na lë pa mend ai rregullim i çuditshëm, ajo bukuri e pashoqe, shkaktue prej lidhnijs e bashkimi.

T'a ulim shikimin tonë mbi natyrën xeherore. Edhe këtu, edhe pse është natyrë e pa jetë, e vdekun, gjithënjë shofim se bashkimi bën forcën. Malet madhështore që me maje të pamrríjshme na duken se e përkasin qiellin; mermerët shumë ngjyrash, xehet e çmueshme, të lánqta e të ngurta e gjithëçka përfshin mbretinija xeherore, a s'janë bashkimi i atomevet, të cilat sajojnë malin, arin, argjandin, vojin e gurit, thëngjillin, etj. ? Shkëndija e vogël që shpërthen me takimin e telavet t'elektrikut, është gjá e pa farë rándësijs; por rrufeja që shkrep në një ditë stuhije e që ka fuqí të djegi e të shkrumbojë njerëz, bagti, banesa, s'është tjetër veç bashkimi i shumë energjive elektrike. Po rét, shiu, përrojet, lumejt e detnat e pafund, a s'janë bashkimi i shumë pikave uji. E po banesat tona, a s'janë bashkimi i shumë gurëve, i shumë tullave, i rânës, i gëlqeres, etj. Ç'na thonë pallatet e bukura, urat e shtrueme, rrugat e punueme, fabrikat e pamëshme ? Të gjitha një záni na diftojnë se bashkimi bën forcën.

Prej mbretinís xeherore mund t'i shtríjmë vrejtimet tona në mbretinín bimore e tue i kalue një mbas një të gjitha bimët prej fíjes së barit e deri në má të trashin lis, shofim se bashkimi bën forcën. T'a pyesim botanikun çka është ai lis aqë i trashë, të cilin shumë burra sëbashku s'mund t'a përfshíjnë me krahë të vet e na thotë se është bashkimi i shumë fijeve të holla, të cilat kohë mbas kohe, t'ushqyeme prej toke, e trashën dhe e forcuen aqë fort. E po me fije kanpi e líní, a nuk bájme na tërkuzat e litarë aqë të fortë sa të ngrisim e të tërheqim çfarëdo peshe ? Shkurt, të gjitha sendet e kësaj bote janë të lidhuna njëna me tjetrën për të dhánë jetë, rregullim e harmoní.

Të gjithë frymorët e paarsyeshëm vetvetiu ndjekin - n'at mënyrën e vet - një rregull bashkimi e, mjaft me vrejtë peshqit n'ujë, zogjt n'ajr e deri egërsít ndër pyje e kemi për të gjetë mësimet të panjehuna bashkimi.

67. NGJARJE NGA JETA E EZOPIT

Ezopi qe mâ i madhi përralltar i kohëvet të vjetra, madje baba i të gjithë përralltarëve të herëshëm e të tashëm. Të vjetrit e mbajshin për punë të madhe; mjaft me thënë se Sokrati, me çka thotë Platoni, mundohesh në burg me vû në vjersha disa përralla të tija. Me gjithë këtë jeta e këtij njeriu, i pajisun me kuptim e hollësi mendje, humbet në mister. Mbas gjase jetoi në mes VII e VI shekull p.Kr. Duket se qe prej Azis së Vogël, e rob në Samo i njanit që mbahesh filozof. Thohet se mâ vonë udhëtoi në Babiloni, n'Egjypt e në Greqi. Banorët e Delfit, të cilët ai i kishte pasë zemrue me një përrallë të veten, e mbytën rreth vjetit 650 p.Kr.

E para ngjarje që kalixohet për Ezopin është ngjarja e fiqvet. Në kopësht, ku punonte Ezopi kur qe rob, dy prej shokëve të tij i ranë pré një fiku. Kur u-këthye zotnija, e paditën Ezopin se kinse ai i kishte përllá të tënë ata fiq. Kishin kapë thuprat në dorë gati për t'a ndeshkue... Por Ezopi, tue u-lutë mâ fort me duer se me gojë (ende s'e kishte pasë nderën e Djanës*) nxori që t'a pritshin pak. Ngau në gjellëtore, u-këthye me një kusí me ujë të nxehët e aty, ndër sý të gjithëve, e piu. I shtini mandej gishtat në fyt e, mbassi Ezopi ishte me të vërtetë esull, vuell ujin e kulluet e të pastër sikur e kishte pí. E ndërkaqë i bante shêj me gisht zotnis që edhe dy paditsit t'i detyronte me e bâ at provë. Prova u-bâ e, në mes të gazit të gjithëve kët herë dolën ujë e fiq. Kështu thuprat i hangri kush i kishte meritue.

Mâ vonë Ezopi i qe shitë një tregtari robësh. E i u-desh me bâ rrugë me të. Çdo rob për udhëtim e kishte barrën e vet; por Ezopi, jo; kalangerçi i gjorë qe kursye. Kjo punë nuk i u-duk e drejtë Ezopit, dronte edhe smirën e robëve të tjerë, e nuk e pranoi. I thanë atëherë t'a zgjidhte ai vetë barrën. E ai, mbassi i këqyri mirë thasët, ênët, ngarkesat, koshat e të gjitha sendet tjera, zgjodhi për vete një kosh të madh me bukë që kishte qenë caktue për dy robë vigana. Shpërtheu gazi gjithëkah. Udhëtimi u-fillue. Mbas dy orësh u-bâ pushimi i parë, e hangrën cillën; e barra e Ezopit zbriti në një të tretë. Në mesditë rá në gjymës. Në mbrâmë, kur robët tjerë ishin këputë prej udhëtimit e prej barrësh, qe gungaçi ynë në krye të vargut, i shkathët, me kosh zbrazët.

* Ndera e Djanës: Një ditë Ezopi u diftoi udhën do shtegtarëve; duket se ishin priftën të Djanës, e n'ândërr i u-duk Fati dhe i a zgjidhi gjuhën.

Darka e gjuhëvet është tepër e njoftun për t'a kallxue. Xsanti kishte thirrë gojtarët e të dijsmit e Samo-s e i urdhënoi Ezopit të blente për këtë rasë çka të gjindesh më e mirë në treg. Gungaçi u bëni gati një darkë, ku të tana hët ishën bā me gjuhë, gjuhë me çdo salcë, por vetëm gjuhë. I thirrur prej zotnis për të dhënë arsye, mujt i lehtë Ezopi me u provue atyne zotnive se s'ka gjā në botë më të mirë se gjuhën. Gjuha është çelsi i çdo dije, vegla e së vërtetës dhe e arsyes, neni i jetës shoqërore....

Të nesërmen në mbramë qenë thirrë po ata miq, e këtë herë Ezopi kishte urdhën me blé çka të gjente më të keqe në treg. Por prap darka qe fund e maje gjuhë. E a thue nuk është gjuha gurra e çdo shpifje, arsyeja e çdo gabimi, nāna e kundërshtimevet, e poterës, e gjyqevet, shkak i çdo lufte ?

Ndoshta ka ndodh kot, por e vërteta është se filozofi Ksant ndër dhjetë herë, nāndë herë shifesh në tryezë. I pëlqente shumë të hante, por më fort të pinte. Madje një herë, nëpër tymtajë të vënës, i u-rrit mendja se mund të kishte etje aqë të madhe, sa të luente me kusht se të nesërmen do t'a pinte detin.

Vūni kusht përnjimend shtëpin dhe të tana pasunjt tjera. Kur i doli pija n'e nesre, filozofi e kuptoi se e kishte keq punën. Kishte mbetë i gjori në breg t'atij deti, që do t'a pinte, tue i pritë ata, me të cilët kishte vū kusht. Kur qe vjen Ezopi që e shpëtoi, dhe i thotë:

- Ksant, bān zemër. Kur të vijnë ata, do t'u thuesh kështu: unë u-lidha, po, me e pī detin, por jo lumejt, që derdhen mbrendë. M'i ndalni, pra, lumejt e unë detin po e pij.

Asht e lehtë të kuptohet se si zāni i gungaçit shpejt doli prej shtëpis së Ksantit e muer të tane dhën e Samo-s. Sa për të shkue kohën, hūni një herë Ezopi në një kantjer ku ndreqeshin anī e barkë. Punëtorët që i a dijsin natyrën, u-grumbulluen dhe filluen t'a ngacmojshin. Ezopi u përgjegji:

"Punëtorë të dashun, dikur s'ka qenë veç haus e ujë. Por Zojzi, i cili donte që t'ishte edhe një element tjetër, dheu, i tha tokës t'a përpinte detin tri herësh. E menjherë toka të parën herë liroi malet. Kur toka thithi prap, dolën fushat. E tash n'i u-mbushët mendja tokës për të ngrehë edhe një herë, punëtorë të dashun, ju keni për të mbetë në zāll".

68. PËRRALLAT E EZOPIT

1) Ujku i ngopun

Nji ujk, ngi e bâ lodër, pá nji dele shtri për tokë. E kuptoi se ajo ishte rrëxue nga frika e tij: i u-afrue, e siguroi tue i premtue se do t'a lënte të shkonte, veç t'i thonte tri sende pa dredhi. E delja atëherë i tha:

- Pikësëpari: mâ mirë se kurr gjâ kishem dishrue mos me të pasë takue. E dyta: e mbassi kjo nuk mujti me qenë, kishem dashë me të pasë takue të verbët. E treta: ju marrët pushka të gjithë jú ujq, që, pa pasë anji dam prej nesh, na bâni luftë gjithëmonë.

Ujku i ngopun tue e pá se delja foli pa dredhi, e la të shkojë.

2) Trimnija e atij që ka frikë

Nji ditë lepujt bâné mbledhje e u-ankuen ndërmjet tyne për nji jetë aqë të keqe, aqë me krye në gërshânë që bâjshin; a thue nuk kanë anmiq njerzit, qent, shqipet e të gjitha shtázët? "Mâ mirë të mbarojmë nji herë e për gjithëmonë, se të jetojmë me kët disprim". Si e morën kët vendim, të gjithë lepujt sëbashku u-lëshuen nga njëkënetë për t'u-hjedhë mbrendë që t'u-mbytshin. Por bretkocat që rrijshin në veshtrim rreth kënetës, porsa e ndigjuen fërshëllimën e lepujvet, kërcyen n'ujë. Atëherë, ndër lepujt, ai mâ i mendshmi tha:

- Trimnohi, shokë! Ka kafshë që kanë frikë edhe mâ fort se na.

3) Gryksija e detit

Nji bariu, që kullotte bregut të detit griggjën e vet, tue pá qetsín e madhe t'ujit, i u-mbush mendja me lundrue, e u-bâ tregtar. Shiti delet, bleu nji barkë, e ngarkoi me hurma e ndëni velat. Por shpejt shpërtheu nji stuhí aqë e madhe sa barka qe tue u-kapërdí. Bariu atëherë hodhi në det gjithëçka e, fale-minderës Zotit, që u-këthye në breg ai shëndosh e barka zbrazët. Shumë kohë mâ vonë bariu ynë u-gjet prap te bregu. Nji shoq i tij kaloi andej pari e s'pushonte tue lavdue bukurin e qetsín e detit. E bariu tha:

- Kishem me thânë se detit i kânde prap hurma. Qe, pse rri urtë.

4) Bariu i dhivet e dhít e egra

Nji bari që kishte qitë dhít e veta në kullosë, u-kujtue se ishin përzie me to edhe do dhít tjera t'egra. Kur erdhi mbrámja, i shtini të gjitha në vathë. N'e nesre shpërtheu një stuhí; e, mbassi s'mujti me i çue në kullosë, i grazhdoi mbrendë. Dhivet të veta nuk u dha veç një grusht elb, sa mos të ngordhshin; por me të tjerat u-diftue i gjënë, gjoja për t'i mësue mos të hikshin. Duel moti i mirë e bariu i nxuer jashtë të tana, e dhít e egra tue ngá u-nisën nga mali. "Ah, faqezeza !" u bërtitte mbrapa bariu, "a po hikni-a ? E ju kam ruejtë e ju kam bâ nderë edhe tepër...". Ato sollën kryet e i përgjegjën: "Postafat nuk duhet të të besojmë. Kur ti na more mâ me të mirë né, që kishim ardhë dje, se tufën e moçme, sigurisht se po të vñjshin nesër dhít tjera, do të na lëjshe mbas dore né për to".

5) Majmuni rrênacak

Kush udhëton për dét merr me vete shpeshherë një qen të vogël a një majmun sa për të kalue kohën gjatë udhëtimit. Një njeri, që po udhëtonte për dét, kishte me vete një majmun. Kur mrrijti në Semon, kep n'Atikë të Greqís, u-çue një stuhí; anija u-kapërdí, e të tânë shpëtuen në not, me gjithë majmun. Por ndërsa majmuni po bânte not, e pa një delfin dhe e kujtoi për njeri; erdhi e i hýni nën të, e ngriti dhe e bajti deri në breg. Kishin mrrijte në Piré, që është limâni i Athinës, kur delfini e pyeti majmunin në se ishte nga Athina. "Po, sigurisht" përgjegji majmuni. E shtoi se n'Athinë kishte prindë e gjiní. Delfini atëherë e pyeti në se e njifte Pirén. E majmuni, tue kujtue se Pireu ishte një njerí, tha se po, se madje Pirén e kishte mik fort. Rrêna qe aqë e madhe sa delfinit i u-ndý, e hodhi n'ujë e majmuni u-mbyt mbrendë.

6) Grueja e pijanecit

Një grue e kishte burrin pijanec. Që t'i a hiqte at ves, qe çka mendoi. Priti që burri, i dejun me vënë, të binte në gjumë aqë sa mos të ndiente kurrgjâ; e ngarkoi në shpinë, e çoi ndër vorreza, e uli aty e shkoi. Kur i u-duk se i kishte dalë pija, grueja u-këthye e traklloi në derë të vorrezavet. "Kush kërsët" pyeti pijaneci. "Jam ajo që u sjell me hangër të vdekunvet", përgjegji grueja. "Me hangër ? Pse me hangër ! A di çka bân ? Më sill me pí ! Ti e di se kam trishtim kur thue me hangër e me pí jo !". "E zeza unë !" vajtoi grueja; "as kjo lojë s'bâni dobí. Burri im edhe për së vdekuni do të dejet".

7) Herkuli e Minerva

Herkulit një herë i u-desh të kalonte nëpër një rrugë të ngushtë, kur i shkuen shtë e pa diçka për tokë, sa një mollë, e desh t'a shkelte. Ai send u-zmadhë dy herë aqë. Herkuli e shkeli më me fuqi, e i ra me shkop. Sendi u-frÿ edhe më tepër, u-ba aqë i madh, sa të zënte rrugën. Kreshniku e lëshoi shkopin e mbet shtang me gojë hapët, kur qe i u-duk Minerva e i tha:

- Ndal, vlla ! Ai send që je tue pa është grindja. Po mos t'a përkasish mbetet sa është. Po t'a ngacmojsh, a e shef si rritet ?

8) Korbi e luftari

Një njeri, jo fort trim, u-nis për luftë. Tue ba rrugë, ndigjoi korbat që krrokën, e menjherë i uli armët e nuk luejti. Mandej i kapi armët dhe u-provë t'ecte. Por mbassi korbat krrokën prap, luftari nuk eci më e tha me zë të qartë:

- Krrokni sa të doni, por sa për mish tem do të ju ngeli skjepi mbyllë.

9) Burri me grue grindavece

Njëni kishte një grue, që u ishte ba e mërzitshme gjithë njerëzvet të shtëpisë. I hyni atëherë të shoqit dishiri të ditës në se ishte ashtu edhe me shërbëtorë të gjinis së vet; e gjet një arsye për t'i a mbushë mendën të shkante. Kur, mbas disa ditësh, grueja u-këthye, i shoqi e pyeti se si e kishin pritë.

- Rojtarët e qevet - përgjegji ajo - e barijt më shikuen me mërzi.

- Mojt grue, kur të kanë pasë mërzi ata që dalin me bagti tue ague drita e këthehen mbassi t'erret nata, merre me mend si do të ketë qenë për ata që kanë ndejtë me ty gjithë ditën !

10) Mjeku optimist

Një i sëmundë, kur e pyeti mjeku si po ishte, i përgjegji se ishte djersë shumë.

- Mirë fort - tha mjeku.

Një tjetër herë që e pyeti, i përgjegji se kishte pasë të dridhuna e të ftofët.

- Edhe kjo është mirë - i tha mjeku.

Kur shkoi mjeku t'a shifte të tretën herë, - më ka shkue bark - i tha i sëmundi. - Edhe më mirë - i a priti mjeku dhe u-nis. Erdhi atëherë një që e kishte fis dhe e pyeti të sëmundin

si ishte.

- Shiko - i përgjegji i sëmundi, - kaqë po bâhem mâ mirë për ditë, sa po shkoj me bâ vegsha".

11) Hermeti* e gdhensi

Hermeti, i shtëm nga kureshtja për të dijtë se ç'thonte bota për të, muer trajtë njeriu e hyni në punorën e një gdhensi. I shkuen shtë e pa në një nën anë një trupore të Zojzit dhe e pyeti: "Sa bân?". E gdhensi i përgjegji: "Një drahmë". Hermeti bâni buzën në gaz dhe e pyeti: "E truporja e Erës sa?". "Mâ tepër". Kur pa atëherë një trupore që përfaqsonte atë vetë, Hermeti mendoi me vete: "Mbassi unë jam hem lajmtari i Zojzit, hem hy i tregtis, sigurisht njerzit do të m'apin rëndësi. Pyeti pra për çmim. E gdhensi i përgjegji: "N'i blejsh dy truporet tjera, Hermetin po t'a ap falë".

12) Gomari i nderuem

Njëni ngarkoi truporen e një hyjniqe mbi një gomâr e u-nis për në qytet. Udhëtarët që e takojshin, i bâjshin nderim trupores e gomari kujtonte se po nderojshin atë; u-frÿ me kreni, e i a filloi të garritte e s'donte të hecete para. Por i zoti, që e njifte mirë gomarin e vet, i a nxori gjumin me shtagë.
- Eh i çmendun. Edhe kjo tash: me adhurue njerzit gomarin!

13) Me u-ruejtë prej mizavet t'ûnshme

Një dhëlpën rá në një gropë aqë të ngushtë e të thellë, sa jo vetëm që s'mund të dilte, por as me lëvizë nuk mujtte. Një mori mizash i u-grumbulluen sipri e nuk i hiqeshin. Një iriq, që e qiti rruga andej pari, pat dhimbsuní për dhëlpnën e i tha: "A do që të t'i largoj këto miza?". "Jo". "E pse?". "Pse këto janë ngi tashmâ e s'pijnë gjak veç ndonji pikë. Po të largohen, vinë tjera që janë ûnshëm e s'm'a lânë pikën".

14) Letra e mbyllun

Një gomâr e një qen po udhëtojshin bashkë. E qe se panë në tokë një letër të mbyllun. Gomari e kapi, i theu vulat dhe e lexoi me zâ të naltë që t'a ndigjonte edhe qeni. Flitesh për kullosa, për sanë, elb, kashtë... Qeni tue ndigjue këso sendesh,

* Hermeti, emën i dytë i Merkurit, i biri i Zojzit dhe i Majës, lajmtar i Perendivet, Perendija i gojtaris e i tregtis.

u-mërzit e i tha gomarit:

"Shok, shiko mâ poshtë, në mos ka ndonji fjalë për eshtna e për mish".

Gomari e këqyri krejt letrën, por nuk gjet çka dishronte qeni. E qeni atëherë i tha:

"Mund t'a hudhish at letër; nuk thánka gjâ".

69. SHPENDI

Drejtori i shkollës së mesme më njoftoi se autoritetet e nalta arsimore kishin pasë mirësin të m'a pritshin bursën. Ky shllim i lindun qetsisht në rradaken e pasun të burokratit hijerândë sëbashku me kaçurrelat e tymit të cingares së tij, shkrepri me tërbim murrani mbi kryet tem të shkretë. Në fillim mbeta shtang pa mujtë të shprehem në kurrnji farë mënyre kundra kësaj mase. Prandej lypa fatin tem dhe bashkë me të nisa at vajtim të këndirun që âsht i vetmi ngushllim i të humbunvet të kësaj bote.

Mbas disa ditësh, të kalueme në kët errësi. mjerimi, dikush pat idën e ndritun të më këshillonte që mos të qëndrojshe më në qytet, por të drejtoheshe nga ato male, në prehën të të cilave sÿt e mij puthën për të parën herë rrezet e diellit.

"Si ? ti djalë malesh me u-disprue; mos bre burrë !", shkojshin tue më thánë këta dashamirët e mij të qytetit, që nuk mrrrijshin me kuptue në qetsin e vet se sa i zÿ ishte mjerimi im. Sa gojâmbël dijnë me qenë qytetarët e butë me fytyra t'ajuna e me gjymtyrë të plogta !

Nji ditë të lume Korriku u-nisa për të shkue nga katundi i vendlindjes sime. Tjera herë kur vëheshem m'e bâ kët udhëtim, shifshem tue ecë përpara meje, në sÿt e mendjes sime, vegimin mâ të mrekullueshëm të kunorës së malevet që rrethon arat e vogla të katundit linduer; mbytun në nji pellg dritash e fek-simesh të çuditshme. At ditë, vegimi i vjetër u-fik përnjiheri me shpresën që deri n'at kohë më kishte kolovitë nga ato dishire e qëllime, të cilat plotësojnë dhe e bâjnë jetën mâ bujare. As largimi nga qyteti nuk më bâni t'i shijoj përmallimet e moçme që më falshin ngjarjet kësodore. Nuk u thash lamtumirë as mësuesvet, as drejtorit e as shokëvet. Shumë vonë u-kujtova se duhet t'ishem përshëndetë së paku me shokun mâ t'afërm, Lipin; ndonji tjetër nuk e ndieu aqë thellë sa ai fatkeqsín teme. I ngrati nuk mujti as me më ngushllue nga përshtypja që i bâni vendimi i autoriteteteve t'epra arsimore. Muer pjesë tue heshtë pranë meje si ndonji qen i mirë besnik. Vetëm Metit, shërbtorit të shkollës, i thash lamtumirë, e ai m'a shtërngoi dorën e buzë-qeshi me mue si zakonisht. A thue nuk e di se çka më ka gjetë ?

Kur dola për dere, bâna sikur nuk i pashë shokët që lëjshin shkollën ku kishin shkue për të marrë diftesat. Shumica nuk më vrejten as mue tue qenë se numrat që këcejshin përpara sÿvet të tyne e kishin thithë krejt kureshtën.

Nji shikim të vjedhun i hodha tregtizës së sendeve shkollore, me dritore të mëdhaja plot libra, fletore, letra, lapsa e pënda të bukura. Kalova shpejt nga frika se mos të më ndalonte shitsi për të m'i kërkue ata pesë lekët e fletorevet që bleva aty kahmot. Gjithë qyteti m'u-paraqit si nji vegim andrruer fluturak: vargu i tregtovevet me njerëz që si bletët hÿjnë e dalin prej dyervevet të tyne; katundarët që vënë prej rrethevet (kishte takue ditë tregu) me kuaj e gomarë të ngarkuem plot drÿ, bostan, fiq e gjithënduer barishtesh së freskta; katundcat e reja me shllunga flokësh të zez te veshët (disa prej tyne duken si kuklla të brishta !) e me petka ngjyrash të forta, të cilat n'âmshtin e qytetit të madh sjellin këngën e heshtun të gjakut të tyne të kërtinezët. Nji nga nji i kalova të gjitha rrugat, në të cilat u-përshkova për ditë si student i zellshëm me libra në dorë. Mandej këto erdhën tue u-ngushtue deri sa mâ në fund u-gjeta në nji udhë plot pluhun të bardhë, mbi të cilën rrëshqitshin fluturimthi automobilat mbushë me njerëz. Afër disa gardhiqeve rruga ime u-dá nga udha e madhe dhe në shtigjet e ngushta, që kalojshin brinjë skájit t'aravet të misrit, fillova me marrë frymë mâ lirisht dhe m'e ndie mâ qartas mizorin e fatit tim.

Katër ditë të gjata u-deshën për të më çue deri te shtëpija. Të katërtën ditë, ndërta po kalojshem nëpër nji ahishtë me hije të dënduna, i a nisi nji shí i butë shoqnie me erë: tue u-përkulë, landët viganore lëshuen rënkime të thella e më kujtuen tmerin që shpërthen në dimën kur kjo natyrë e butë egërsohet. Kodra e ahishtës zbret deri në breg të lumit që e ka burimin ndër malet përmbi katund tem. Uji i pastër, tue u-rrëxue nëpër shkambij me gulfa shkumborë të bardhë, për çudi nuk çoi në trup tem at përqethje freskije me të cilën zakonisht më ftonte në vjetët e kalueme për t'i akullue gjymtyrët e lodhuna nga zhegu. Dukesh sikur gjithë ajo rrymë kalonte andej pari vetëm për të hÿ pjesësisht në vijën që rrotullon mullinin në të cilin bluejnë dy katundet fqij.

Katundi im, me shtëpi të zeza, të dame me nga dy ase trí ara misri, e me nji shkrep të bardhë që zbret pingul mbi nji përrue të thatë, m'u-çfaq i qetë ashtu si gjithëmonë. Njofta nji nga shkrepat me fytyra të ngërdheshuna. Vizimet e shkrepit që naltohet mbi nji kand të katundit, pothuej mu mbi shtëpin teme, bënë me lëvizë plogtas në çipet mâ t'errta të vetëdijes premtimin fëmijënuer t'atij guri me nji mijë fytyra të ndryshme. (Po e ndiej përsëri freskin e vjetër të netëvet që ndejta sogje e pafajshme e dredhivet të mistershme të dritës e të ngjyravet mbi shkrepin tem, në fëminin e humbun kahmot).

Në shtëpi nuk mund t'androj mâ si në vjetin e kaluem. Ndërtesa e errët dhe e zezë do të jesi ashtu për gjithëmonë. As n'ândërr nuk mungullon mâ ideali im: shtëpija e bardhë si

bora, me dritore të mëdhaja për të reshë dhe në trollin e narun të stërgjyshavet të mij bekimet e mohueme t'ajrit e të dritës, rrethue me ara të vogla në të cilat toka e lodhun nga rrajët e misrit mijëvjeçar gufon në ngadhnjimin e kallxavet të grunit; aty mbrendë zojë familje tue mbarështruve rrangët shtëpijake me urti, Dila - malli më i flakët që njofta në jetë. Se sa mija herësh e ândrrova mbretneshë në çerdhën teme të paqët, mbretneshë të shrobueme nga tiranija e prindëvet të pagdhenun, nga shtëpija e mbrapësht që nuk lejon me shpërthye plotësisht lulen e rinis së saj e nga ato zakone të shtrembta jete, të cilat rânduën e bënë të plogët çdo lëvizje të trupit të mbuluem me zhele të tutlueme e të ndyta.

E tash, unë shlirimtari i ndezun i rrethit tim të salvuem nga fati i vështirë i motevet, do t'a krrus shpinën nën peshën e robnis së banesës sime t'errët, me arat e vogla të misrit që me mija vjetësh u-përtri në kët dhë.

70. DEDALIJA E KATALLANI

Njifarë Dedalije, i cili kurr nuk i hante dy bukë në një vend, ndeshi një ditë në një njeri, që ishte shtri buzë një mali me shpinë përdhë e po i mbante kambët përpjetë.

"Pse rri ashtu, or ti?", i thotë Dedalija.

"Po mbáj malin, or mik; pse drue se më bie sipri", përgjegji ai.

"Jo, o burrë, mos kij frikë", i a këthen ky, "se malin t'a mbáj vetë, por eja mbas meje".

T'i ndigjuemen ato fjalë, ai s'bâni as një as dy, por u-vû mbas tij e vijuen rrugën të dy sëbashku.

Nuk pat kalue shumë kohë e që, se ndeshin në një njeri tjetër, i cili ishte shtri, si ai i pari, me shpinë përdhë në mes të një fushe e kishte çue përpjetë kambët e duert.

"Pse rri ashtu, or fisnik?", i thotë Dedalija.

"Po, a s'e shef se jam tue mbajtë kupën e qiellit, pse drue se po më zë?", përgjegji ai.

"Hec, or ti, mbas meje, se qiellin t'a mbáj vetë", i a pret Dedalija, e pa tjetër edhe ky e merr mbrapa.

Tue udhëtue të tre sëbashku vend në vend, një ditë prej ditësh i zûni nata në mes të një shpati. Shiko këndej, shiko andej, kur u bie në sy nëpër ahishtë një ditë buzë një shkambi. U-drejtuen rrugë e pa rrugë e, si u-afruen, i bzanë:

"A do miq, or i Zoti i shtëpis?",

"Urdhëno, urdhëno", u-përgjegji dikush prej fundit të shpellës.

Të hÿmen mbrendë, një plakë e madhe u ndejti gati e e mbylli derën e i a vûni shulin; ata u-ulën buzë votrës, por kur

u epet me i a lëshue sÿt shpellës, shofin një njeri t'egër me një sÿ në ball, që ishte tue mjelë delet bashkë me të shoqen. U-pinë të tre, por çka të bájshin mbassi shpella ishte shkrep i gjallë e derën e kishte hekuri. Matu e shmatu fshehtas me shoqi-shoqin sajuen me u-shtë se s'po i kujtohen rrezikut e filluen me hapë gojën herë njëni herë tjetri, si t'ishin këputë prej gjumit. Mbas një copë here e bënë zemrën gur e i thonë katallânit, mos të merrte mërzi për ta, se ishin të lodhun e nuk dojshin me shtë gjâ në gojë, e u-shtrinë pranë votrës e nisën me gërhitë, si t'ishin në mâ të mirin gjumë. Katallâni mbassi hangri darkë me t'âmën e me të shoqen në një skutë të shpellës, tue i vojtë mendja, se përnjimend miqt ishin në pikë të gjumit, merr e i thotë s'âmës:

"Nako, a e shef se sonte kemi pasë dy për tre, por nesër mbrâma nga një për shoq, ê ?"

"Mos báj kujdes, të pastë Naku, por shtoi Zot !", i përgjegji e âma e ndejtën edhe pakëz, mbassi u-çue sofa, e u-shtrinë për të fjetë.

Dedalija ishte tue përgjue e tue mendue, se qysh me i shpëtue atij rreziku; e si e pá, se katallânin me t'âmën e me të shoqen, i kishte pasë kapë pika e gjumit, merr e u thotë shokëvet të vet:

"Vëni mend e mos lueni për së gjalli deri sa të ju báj me dijtë unë", e u-çue ngadalë tue fërkue sÿt kinse ishte përgjumshëm, i a ngjiti dorën një helli të madh hekuri, që ishte mbështetë aty pari, e filloi me shpuzitë me të zjarmin.

Pá se katallâni nuk po e ndiente, e la hellin të kuqesh mirë, kapi tre desh e i ropi si vetima e u a shtini mishin në një gropë. U dha atëherë shokëvet nga një lëkurë dashi e u tha t'a veshëshin e të përzihëshin me dele, e edhe ai vetë e vëni lëkurën, e hellin e kuqun i a rras katallânit e përzihet me dele. Bërtiti katallâni në kupë të qiellit.

"Ndeze, bre Nako, pishën, se dikush më vërboi !".

Ndezën pishën dhe e kërkuen disa heresh vend për vend shpellën, por s'mujtën me diktue gjâ; e atëherë, mbassi dera e hekurit ishte mbyllë, pritën të dilte drita, pse e muerën me mend se doemos miqt do t'ishin diku fshehë ndër dhën.

Porsa agoi drita, katallâni shkoi me hamendje e zûni vend te praku i derës e i tha së shoqes me i rreshtë delet se donte t'i qitte prej vathës një nga një. Secilën e prekte një herë në shpinë e mandej e lënte të kalonte për dera, por pa i mbarrue së prekunit të gjitha, Dedalija me shokë mujti me i dalë pa u-kujtue, e menjherë i çveshën lëkurat, e i bzanë:

"O, u-pjekshim me hajr, o njeri i egër !" e vëhen në t'ikun në pikë të vrapit.

Katallâni u-vû atëherë me t'âmën e me të shoqen me i zânë deri në buzë të një uji, që s'kishin leje t'a kalojshin, e mbassi e pá se shpëtuen u tha:

"O, në qofsh burrë, or Dedali, eja nesër mbrâma !".

"Në mos nesër mbrâma, më prit një natë tjetër !", i përgjigji Dedalija.

KALI I KATALLANIT

Puna e Dedalis mori dhën, por dy shokët e tij kishin marrë inat me të, pse i kishte pasë çue në rrezik me e lânë kryet, prandej mendojshin se si t'i bâjshin rreng për t'a lëshue në dorë të katallânit. Mbassi biseduen mirë e mirë me shoqi-shoqin, u rá në mend se katallâni kishte një kalë mos me i a pá kund shoqin; i a shtinë prandej në vesh mbretit, se, po të donte Dedalija, ishte i vetmi, që mund t'i a merrte. Mbreti e thirri atëherë Dedalín e i tha:

"Të lutem, or Dedalí, të shkojsh e të m'i a marrish kalin njeriut t'egër !".

"Po mirë, për hatër të Madhënis sate, edhe po t'a lá kryet aqë më bán", thotë Dedalija, "porse çka, më lypet një shát e një sqepár ku të jenë mâ të mirët".

Mbreti i a përgatiti menjihërë çka i lypi Dedalija, e ky pa tjetër u-drejtue për rrugë.

Si mrríjti te shpella e katallânit, çeli një vrimë të madhe në drejtim të vendit ku ishte lidhë kali dhe shtríni dorën t'a kapte, por ai tringlloi me patkoj e piskati me të madhe:

"A ku je, njeri i egër, se më mori njeriu i butë !"

Báni braf më kambë katallâni e këqyri andej e këndej; por tue qenë se Dedalija i kishte pasë vû një shkrep grykës së vrimës e ishte strukë, tue mos i rá gjâ në sý, i shkoi mendja se e kishte pasë rrëjtë kali, e t'a rrafi me një shtagë të madhe, tue i thânë:

"Rueju e mos gabo të më rrëjsh mâ, se t'a ndreq samarin !" e shkoi fíll të binte me fjetë.

Sa e pa se katallânin e mori gjumi, Dedalija e luejti vendit shkrepin, shtríni dorën dhe e kapi kalin për flokësh, por ai bërtiti si të parën herë.

"A ku je, njeri i egër, se më mori njeriu i butë !"

U-çue ngadalë katallâni dhe e vrojti an'e kand shpellën, por s'diktoi gjâ, pse Dedalija i kishte vû shkrepin grykës së vrimës përmbrënda e ishte fshehë si herën e parë, prandej i u-afrue kalit e t'i rá trí herë me shtagë në shpinë, tue i thânë:

"T'a dijsh, se po m'a trazove mâ gjumin për sa ândrra që shef, të bâj që t'i dhimbesh gurit e drûnit !", e shkoi fíll të binte me fjetë.

Menjihërë Dedalija, porsa e kotulloi gjumi katallânin, e luejti shkrepin prej vrimës e i u-suell kalit:

"Pse do të marrish më qafë veten dhe mue, lum kali ? Ti s'e di se unë t'a due të mirën: eja mbas meje, se do të çoj te mbreti, ku, në vend t'ujit e të sânes, do të keshë vënë e elb sa të duesh".

Kali tue u-gjetë ngushtë, mbassi fundi i fundit nuk dishronte veç të hante e të pinte mirë, i u-lëshue në dorë Dedalis e muerën rrugën.

Mbas pak kohe që këta ishin tue udhëtue, i u-bâ katallânit se diçka kërsiti e u-çue shpejt më kambë, por shiko andej, shiko kënde, nuk e shef kalin kërkund, e tue u-kujtue se përnjëmend do t'i a kishte vjedhë Dedalija, i u-vû në shpinë deri në buzë t'ujit, që s'kishte leje t'a kalonte, e aty u-ndal e i bzâni:

"O të lumtë, or Dedali, por, a vjen mik nesër mbrâma?"

"O në mos nesër mbrâma, më prit një natë tjetër, more!", i përgjegji Dedalija, e pa vonesë shkoi e i a dorëzoi kalin mbretit, i cili u-gëzue shumë e i dha si shpërblim gjâ e mall mjaft.

UNAZA E VJEDHUN

Kur e panë të dy shokët smirëzez se Dedalija shpëtoi edhe at shteg, i thanë mbretit se njeriu i egër kishte një unazë që s'e kishte kund shoqen në faqen e dheut. Mbreti porsa e ndieu at fjalë, i urdhënoi Dedalis të shkonte e t'a merrte. Ky, mbas urdhënit të mbretit, u-nis të shkonte t'i a merrte unazën njeriut t'egër, e aty nga mesnata hyni mbrendë në shpellë nëpër vrimë, prej nga e kishte nxjerrë kalin. Shikon rreth e rrotull; e shef katallânin në kokërr të gjumit buzë votrës. I afrohet fshehtazi e i a hjek me turr unazën prej gishtit, por katallâni e kapi e t'a shtroi; e Dedalija tue mos dijtë se çka të bante, e kap unazën që e kishte shtërngue në grusht, e e hjedh në gojë. Katallâni s'i ep punës përtej, por si e kishte ndër duer, merr dhe e vë në vargoj dhe e lë ashtu vjerrë. Si doli drita, njeriu i egër merr e i thotë s'âmës:

"Njikët gjoje do t'a pjekish mirë e mirë në furrë për darkë, e grueja le të shkojë e të kullosi delet se unë due të dal për gjah".

Si kaloi pak dita, plaka i a shtëni zjarmin furrës, e si e kuqi mirë e mirë e hoq prushin e shpüzën, e uli Dedalin dhe e vûni në qeth për t'a shti në furrë; por ky, sa e afronte te gryka e furrës, drejtohesh më kambë, kështu që gryka nuk e përfshinte. Provoi plaka ashtu dy a tri herë tue i u-kërcnue, por kot, e atëherë Dedalija merr e i thotë:

"Po pse hjek keq me mue, nan-o; unë pa e pá, s'e marr me mend se si hËhet në furrë; hyp ti një herë në qeth që të shof si rrihet".

Plaka pa tjetër shtrihet mbi qeth e Dedalija i rri gati e t'a fut në furrë; i vë kapakun dhe niset e i çon mbretit unazën, i cili gëzohet për së tepërmi. Kur mrrijtën te shpella në muzg, katallâni dhe e shoqja e s'e gjetën nânën, mbassi darka ishte gati, u-shkoi mendja se ajo do të kishte shkue te ndonji shoqe për të bËjtë, e s'i ranë veshit për at punë e

shtruen sofrën, por menjherë kujtohen se Dedalija u kishte pasë hikë e u kishte pasë shti në furrë e pjekë nânën, prandej i u-lidh buka e s'mujtën me shti gjâ në gojë at natë.

*

* *

Por të dy shokët e Dedalis që nuk lëjshin gjâ pa trillue për të mujtë me e shporrë atë këso jete, i thanë mbretit se nuk gjindesh në botë njeri mâ i hijshëm e mâ i bashëm se njeriu i egër, e kështu, mbas mendes së tyne, Dedalija do të sharronte me doemos.

Mbreti prej dishirit që t'a shifte me sÿ katallanin, çon e e thërret Dedalin e i thotë:

"Mbassi, lum Dedalija, më ke çue në vend çdo dishir temin, në qofsh burrë, shko e m'a bie edhe njerin e egër !"

Dedalija vuni gishtin në tamth për pak kohë, e:

"Mbassi e ke vÿ shpresën në mue", i thotë mbretit, "unë do të vete, por due që të m'apish një qerr të mirë me një pëndë buej të fortë; një spatë, një sqepër e do gozhda".

I qeshi fytyra mbretit dhe i përgatiti gjithëçka i lypi Dedalija, e ky, i veshun si malcore, hypi në qerr e u-nis e shkoi.

Si mrrijti në një pyll kundruell me shpellë të njeriut t'egër, zdrypi prej qerrit e nisi të pritte landë. T'a ndiemen krizmën e spatës, katallani lëshoi zâ:

"Kush je ti, more ?"

"O, jam një malcore tue çâ dërrasa, se na ka vdekë Dedalija, more", i përgjegji ai.

"Çka ! po, a ka vdekë ?", i a pret njeriu i egër. "Prit, bre burrneshë, se po vÿj e po të ndihmoj, se veç një Zot e di se çka më ka bâ ai faqezî".

Menjherë i a mrrijti edhe ai e u-vunë të dy me çâ dërrasa, e si patën çâ sa i duheshin, i mbërthyen mirë e mirë me gozhda, e vÿ në qerr, i thotë malcorja katallanit:

A po hÿn një herë mbrendë për t'a provue, pale a mund t'a shpërthejsh; se kam frikë mos të na dali lugat Dedalija, e atëherë vaj halli për shumë këndin".

Katallani hÿni mbrendë n'arkë; ajo i dha çelës, por tue marrë e tue dhënë ai me gjithë fuqí, e shpërtheu.

"Si t'i a bâjmë tash, lum miku ?", i thotë malcorja.

"M'a lê mue", i përgjegji katallani, e shkoi fill te shpella e muer do dërrasa të trasha, i vuni mbi qerr, i mbërthyen me do gozhda që pruni me vete e i a vÿnë edhe drynin.

"Hÿntash edhe një herë", i tha malcorja, "pale a mund t'a shpërthejsh".

Katallani hÿni prap mbrendë, e u-shtri n'arkë e mbasandej si i dha çelës malcorja, merr e ep për të dalë, por s'mundet kurrsesi, e:

"Çele, oj burrneshë", i thotë, "se s'ka burrë që mund t'a shpërthejë".

"A, a s'mund t'a shpërthejsh-a?".

"Ngadalë, pra, se unë jam Dedalija". E, eja oçë, t'u bân qevet e e çon tue bërtitë e tue çuditë dhën deri te mbreti, i cili mbassi e pá se ç'përbindsh ishte, u-kujtue se të dy shokët e Dedalis kishin pasë dashë t'i bájshin rreng për t'a zhdukë, prandej atyne u dha rrugën e detit bashkë me katallánin, e Dedalin e mbajti qysh at ditë afër vetes e i dha të bijën për grue.

71. GJYKATSI I HOLLË

Emiri i Algjerís, desh të shifte vetë n'ishin të vërteta ato që thoheshin se, në një qytet të krahinës së tij, gjindesh një gjykatës shumë i zoti, i cili nuk gabonte kurr në vendimet e veta, kështu që asnjë bákëq nuk mund të krenohesh që t'a kish-te gënjye ndonjë herë.

Në të hým të qytetit, një i shkjeptë i u-afrue Emirít e i lypí lëmoshë. Emiri i dha diçka e desh t'a vijonte udhëtimin kur i shkjepti e kapi për petkash.

"Ç'kërkon?", e pyeti Emiri, "A s't'a dhash lëmoshën?".

"Po", i a priti lypsi, "por më bân edhe një të mirë; më merr më kalë e më çò deri te sheshi i qytetit, pse kam frikë mos të më shtypin devet e kuajt, po t'eci më kambë".

Emiri e mori më vithe të kalit lypsin dhe e çoi deri te sheshi.

Aty e ndaloi kalin, por i shkjepti nuk zbriti.

"Pse nuk zbrat?", e pyeti Emiri. "Zbrit, sepse kemi mrrifjtë!".

"E pse të zbres?", u-përgjegj lypsi. "Kali ásht imi; në mos daç me m'a dhânë me të mirë, atëherë të shkojmë te gjykatsi".

Shumë njerëz u-mblodhën e i shikojshin nga ziheshin.

"Shkoni te gjykatsi!", u thojshin. "Ai do të ju ndreqi".

Emiri dhe lypsi vojtën te gjykatsi i famshëm. Në gjykatore ishte mbledhë popull i madh. Gjykatsi i thirrte me rradhë ata që ishin për t'u-gjykue.

Para se të vinte rradha e Emirít, gjykatsi thirri një dijetar e një katundar.

Këta të dy haheshin për një grue: katundari thonte se grueja ishte e shoqja, e dijetari në tjetrën anë ngulte kambë se ishte e tija.

Gjykatsi mbassi i ndigjoi tha:

"Lënie gruen këtu e këthehuni nesër!".

Mbassi shkuen ata të dy, hýni mbrendë një mishtar e një tregtar voji. Mishtari ishte i ndým me gjak e tregtari kishte disa njolla voji.

Mishtari mbante në dorë një shumë të hollash dhe tregtari mbante për dorë mishtarin.

"Bleva do voj nga ky njeri", thotë mishtari, "e hapa kuletën që t'a paguej, kur ky m'a kapi dorën që të m'i merrte të hollat; prandej kemi ardhë këtu përpara teje, unë tue mbajtë kuletën e ky dorën teme".

"Jo ! Të hollat janë të mijat e ky është vjedhësi që desh të më plaçkitte !"; u-përgjegj tregtari i vojtit. "Mishtari erdh të blente voj e më tha që t'i ndërrojshem një pare ari: unë nxora të hollat e i vuna mbi tryezë. Ky i kapi e desh të hikte, por unë e zuna dhe e solla këtu për dorë".

Gjykatsi, mbassi mendoi pak, tha:

"Lëni këtu të hollat dhe eni nesër !"

Kur erdhi rrada e Emirit dhe e lypsit, Emiri tregoi se si kishte ngjã puna. Gjykatsi e ndigjoi e pastaj e pyeti edhe lypsin.

"Të gjitha këto që thotë ky njeri janë gënjeshtër !" tha lypsi. "Unë ishem më kalë e po vijshem në qytet, kur ky m'u-lut që t'a merrshem më vithe e t'a sillshem deri te sheshi. E mora më kalë dhe e solla deri aty, por mandej ai nuk desh të zbritte, tue thënë se kali ishte i tij; kjo s'është e vërtetë".

Gjykatsi, si u-mendue pak, tha:

"Lënie këtu kalin e këthehuni nesër !"

Frap të nesërmen, shumë njerëz ishin mbledhë në gjykatore që të ndigjojshin vendimet e gjykatsit të famshëm.

Dijetari dhe katundari u-paraqitën të parët.

"Merre gruen tãnde !" i tha dijetarit gjykatsi, "dhe t'i epen katundarit pesëdhetë shkopi mbas shpine !"

Dijetari e mori gruen e vet e tjetri i hangri shkopi në sy të të gjithëve.

Mandej gjykatsi thirri mishtarin e i tha:

"Paret janë të tuat !" e, tue shenue tregtarin e vojtit, shtoi: "Atij t'i epen pesëdhetë shkopi mbas shpine !"

Pastaj erdhi rrada e Emirit dhe e lypsit.

"A mund t'a njofish kalin tãnd në mes të njizet kuajvet tjerë ?" e pyeti gjykatsi Emirin.

"Po, mund t'a njof".

"Po ti ?"

"Edhe unë", u përgjegj lypsi.

"Eja me mue !" i tha gjykatsi Emirit.

E të dy vojten në shtallë. Emiri e njofti menjherë kalin e vet, në mes të njizet kuajvet të tjerë. Mandej gjykatsi thirri lypsin në shtallë e i tha të diftonte se cili ishte kali i tij. Lypsi e njofti kalin e i a diftoi me gisht.

Atëherë gjykatsi u-këtheve në vendin e vet e i tha Emirit:

"Kali është yti ! Merre !"

"Lypsit t'i epen pesëdhetë shkopi !"

Mbas këtij vendimi gjykatsi u-nis t'u-këthente në shtëpi të vet.

Emiri i shkoi mbrapa.

"Ç'kërkon ?" e pyeti gjykatsi. "A nuk je i kënaqun me vendimin tem ?"

"Posi, jam shumë i kënaqun; vetëm dua të më diftojsh se qysh e dije që grueja ishte e dijetarit e jo e katundarit, që të hollat ishin të mishtarit e jo të tregtarit të vojtit e se kali ishte imi e jo i lypsit".

"Qe si e gjeta të vërtetën për gruen e dijetarit. E thirra gruen në mëngjes e i thash: "Qit pak ngjyrë në divid tem !" Ajo e mori divitin, e pastroi mirë dhe e mbushi me ngjyrë. Pra ajo ishte mësue me at punë ! Po të kishte qenë grueja e katundarit, nuk do të kishte dijtë se si mbushet diviti; nga kjo punë e gjykova se dijetari kishte të drejtë.

Sa për të hollat e mishtarit, qe si e gjeta të vërtetën. I shtina të hollat në një enë me ujë e sot në mëngjes këqyra në mos kishte dalë përsipri ndonji pikë voji. Po të kishin qenë të hollat e tregtarit të vojtit, ky, pa dyshim, tue i marrë nëpër duer të lyeme me voj, do t'i kishte ndy; mbassi uji mbet i pastër, pra, të hollat ishin të mishtarit".

Sa për kalim tënd, puna ishte më e vështirë. Lypsi, porsiti, e njofti kalin menjherë, në mes të njizet kuajvet të tjerë; por unë ju provova të dyve që të shifshem se cilin ndër ju të dy do të njifte kali vetë. Kur i u-afrova ti kalit e këtheu kryet nga ana jote, kurse, kur i u-afrue lypsi, ngriti njânën kambë. Qe si e dije që ti ishe përnjimend i zoti i kalit".

Atëherë Emiri i tha gjykatsit:

"Unë nuk jam tregtar, por jam vetë Emiri yt. Erdha këtu që të shof me sýt e mij n'ishin të vërteta ato që kishem ndigjue për ty. Tashti po e shof se qenke njeri i dijshe e një gjykatës i zoti. Kërko prej meje ç'të dësh. e do të t'a ap".

"Nuk due ndonji shpërblim !" u-përgjegj gjykatsi. "Jam mjaft i lumtun me lavdet që më bân Emiri im !"

72. NANA

Po gdhinte. - Horizonti ishte veshë në purpúr e fllade t'âmbra Mâji lëmojshin valzat e liqënitet, puthshin lulet e fushës e erën e këndëshme të vjollcavet e të zymbylavet e derdheshin ndër vneshta e kodrina...

Qyteti flënte: vetëm poshtë në liqë shifesh një peshkatár tue u-sjellë në gjojë.

Qetsí mëngjesi...kohë e âmbël...kohë kujtimesh...dishiri..!

Një djalë i rí, pështetun në dritore, shikonte lojën e flladit në valza të liqënitet.

Prej kumbonares jehuen tingujt e parë...

Sÿt e djalit u-danë prej valëvet, u-shtrinë në fushë e u-ngulën ndër vorreza... Nji e fshâmë e gjatë i duel nga zemra e pikllueme e ndër molliza të faqevet i riguen lotë t'idhtë.

"Nânë ! Nânë !" rrenkoi i ngrati, e me kët emën t'âmbël, i a përshkuen zemrën këto kujtime...

Kishin rá kumbonët e mbrâmes e muzgu i natës i bâte me u-dridhë lulet e njoma në fushë.

Udhëtarët, të këputun nga rruga e gjatë, kishin ulë kryet në parzëm e mbyllë sÿt si në gjumë.

Automobili muer djathtas.

"Çka janë ato drita që vezullojnë atje poshtë ?" pyeti nji student.

"Janë hyjt e qiellit që shikohen në liqë".

"Shkodra ! Atdheu !" vrriti studentit me zâ të përmalluem.

Udhëtarët çuen kryet, u-shkundën e me lotë ndër faqe i u-falën atdheut. Mundi e vështirësít e rrugës së gjatë u-harruen: shtëpija e tyne po i thirrte për së largu.

Udhëtarët s'i danë sÿt prej hyjvet në liqë, deri sa ranë te ata, deri sa në vesh të tyne mrríjti gurgullimí i valëvet që lodrojshin në záll.

Këtu i pritte vaporri e u-nisën për në Shkodër.

Nji ndër bukurí që kunorojnë Shqipnín tonë e për të cilat me të drejtë e ndiejmë veten të lumtun e krenarë për nânën e bukur që kemi e që i tërhjekin edhe sÿt e njânit që ka shetitë botën mbarë, ásht nji udhëtim nate në liqë të Shkodrës kur hânza lëshon dritën e argjandté e mija hÿjsh feksojnë në qiell e n'ujë.

Ne e djathtë shof kasolle peshkatarësh që flejnë në buzë t'ujit e má nalt shtëpi të derdhuna ndër kodrina si grigjë në pushim; majtas t'i tërhjek sÿt nji fushë e gjânë e bjeshkë të bardha që e çojnë kryet me madhështi nalt nga qielli. Si brêza argjandi të duken lumejt që e rrethojnë qytetin, ku xixillojnë sa e sa drita të derdhuna andej e këndeje: hyj në liqë, hyj në qytet; të duket se qielli ásht ulë në tokë e ky tempull i bukurís t'a kullot menden ndër ato vende t'arta që kallxohen ndër përrallat e moçme.

Nji gëzim má të ndezté ndiente në zemër studentit tue i vrejtë këto bukurí natyre, pse ky për sa e sa vjetë e kishte dishrue atdhén, e pështeté për shtyllë t'anís derdhte lotë, që në dritë të hânës i vezullojshin si margaritarë ndër faqe.

Ishte aqë i lumtun n'atdhé !... Deri flladi që e lëmonte i vînte má i âmbël se në dhé të huej e i dukesh si nji të puthun; deri hyjt i vezullojshin má të bukur se ata që kishin lëshue dritë n'udhë të mërgimit.

Si nji flutur që prej gurësh e ferrash kalon në nji fushë mbushë me lule dhe e mahnitun nga bukurija e papritun s'di ku të ndalet má parë e fluturon pa prâ prej nji lulje në nji tjetër, kështu edhe studentit, shpëtue nga ferrat e mërgimit, tue

pá gjithë ato gëzime që e pritshin n'atdhe e tue dashë plot me mall me u-kënaqë me cilindo, s'dinte edhe ky si flutura ku t'a ndalonte zemrën më parë, kalonte prej një lulje në tjetrën e fytyra i shëndritte nga lumniya.

Ky qe hovi i parë, pse mbas sa kohe këto gëzime veç mall i çuen zemrës së djegun në mërgim... I çuen mall për një lulë më të këndëshme se drandofillin e Májit, për dy hyj më të bukur se ata të qiellit e, sa më fort që i afroresh bregut, aqë më e naltë shpërthente flaka e këtij malli, sikur ndezet dishiri i lulevet të fushës për grëze të diellit edhe më fort kur është veshë horizonti në purpur.

S'kishte kërkënd për t'i a çelë zemrën, por vetëm hânza e shikonte plot me mall.

"Hânzë e bukur, më thuej një herë si e kam nânën teme ?... A i ke thënë se vij sonte ?... A e ke puthë ndonji herë për mue ?... Më thuej, a e ka marrë malli për djalin e vet ?... A i ke thënë se unë u-dogja, u-shkrina në mall për të ?... Ah, nânë !..."

Vaporri fishkulloi: mrrifjëm ! Studenti, si n'ândërr, muer plaçkat e këceu në tokë.

"Zot, ku shkelin kambët e mija ? Në tokë shqiptare, në tokë të bekueme"! E dridhesh si thupra n'ujë.

Ai kishte tretë në med e, po t'a pyetshe: cila rrugë të çon në shtëpi, s'kishte dijtë me t'u-përgjegjë, por.... edhe të verbtin të nâna e çojnë kambët vetë.

Në qytet mbretonte një qetsi e thellë e studentit kënaqesh tue i shikue rrugat ku kishte lodrue në fëmijëni.

Pak hapa para tij një shkarth i vogël po u-këthente në familje e këndonte një këngë popullore:

O ju malet e Shqipnis
Edhe ju, lisat e gjatë,
Kodra, male, fushë e pyje,
N'ment u kam un' dit' e natë !

Mërgimtarit i vinte si këngë engjujsh. Këngët popullore duken të mërzitshme kur ndihen për ditë, por njëdit që ka pî helmin e mërgimit e s'i ka ndie veshi por jone të hueja, i a coptojnë zemrën, i nxjerrin lotët e i duken si melodi parrizi.

I u-afrue shtëpis. Djersa e ballit e lotët u-përziën bashkë e tue u-dridhë kaloi prakun e derës.

N'odë të nânës ishte dritë.

A thue të mjerën s'e merrte gjumi e në qetsi të natës mendonte për djalin e vet në mërgim ? A thue e dishronte dhe e thirrte në zemër të vet ?

Te shkalla pá motërzën që luate me macën e vogël.

"Lizë !", i tha, "jam unë Leçi, vllai yt". E përqafoi, e shtërngoi për zemër dhe e puthi.

"Ku është nâna, Lizë, ku e kam nânën teme ? Fol !"

Motërza tue rrudhë vetullat e vogla, vûni gishtin ndër buzë e, "Lec !", "ule zânin, nâna âsht fjetë, rueju se po e zgjon !"

Por Leci s'mujti me u-ndalë, malli për nânën i a përvlonte zemrën, muer motërzën për dore e lehtë lehtë hynë n'odë të nânës. Nji kandil i vogël lëshonte dritë.

Fytyra e bukur e nânës ishte thá e zbé; por në buzë të saja vezullonte nji të qeshun i âmbël, duert i shtërngonte për zemër e ndër sý që ishin mbyllë me gjumë t'âmbël shifeshin lotë !

Lotë ! A thue nâna e shkretë i kishte mbyllë sýt e bukur në gjumë tue dishrue djalin e vet ? A thue ndoshta po e shifte n'ândërr që shtërngonte duert për zemër ? A thue po i diftonte ndonji engjull në gjumë se drita e sývet i kishte këthye, mbassi në buzë të saja vezullonte ai të qeshun ?

"Nânë ! Nânë !" thirri i shuemi tue qá, "jam unë Leci, Leci yt ! Kam ardhë të të shof". Me këto fjalë u-lëshue në gjûj para së shtruemës; tue u-dridhë kapi dorën e nânës e e puthi, por...menjiherë e lëshoi me nji britëm të kobshme. Ajo dorë ishte e ftofët. Të puthunit e djalit s'e zgjoi nânën: nâna kish-te rá në gjumë t'amshueshëm !

Prej kumbonarës jehuen kumbonët përsëri...

Nji dorë e njomë i lëmoi faqet e djalit që pështetë në dritore shikonte vorrezat...

"Lec, ti më thue mos të qáj, më thue se nâna do të këthehet prap, i ti vetë po shkrihesh në váj ?! Mos qáj, të paça, mos qáj, mos më bân të qáj edhe mue !".

Me nji të fshâme nga loçka e zemrës u-largue djali nga dritorja, e shtërngoi për zemër gocën, e puthi e pastaj dorë në dorë vllá e motër dolën nga shtëpija e shkuen me u-lutë te vorri i nânës.

73. TREGTAR FLAMUJSH

Nji ndiesí e errët, si nji neverí e paspjegueshme, e mbante larg Hilush Vilzën nga dyqani i Gaspër Tragaçit. Kur i duhesh domosdo të binte aty pari, ecte rrâzë dyqanevet kundruell, shpejt e shpejt, pa e sjellë kryet, pezull në frikë mos po del tregtari ke dera t'a thërrasi. E nji ditë a nji tjetër ai e pritte kët punë, sepse i a kishte borxh nji vizitë mikut të vjetër të shtëpis. Edhe mbas vdekjes së t'et të Hilushit, Gaspri e ruejti miqsín si përpara, vinte për festa e për emna dhe kujdesesh në rasa të ndryshme për shtëpi, ndërsa djali banohte jashta Shqipnije për t'u-shkollue. E Hilushit, tashti që u-këthye në shkodër, i përkithe t'u-shifte e të rrinte me të. Gjallnisht e ndiente at detyrë. Vendonte për ditë të shkonte. Por diç e shtërngonte t'a shtýnte ditë në tjetër.

Nji ditë s'pat mâ nga t'ikte.

Tue kalue anës kundruell me Remzi Frashnjetin (kur ndodhte me ndonji shok i dukesh vetja më trim) ndigjoi një krizëm në xham t'atij dyqani. I u-desh t'i sillte s'yt dhe pa tregtarin mbas xhamit të dritores së parë ku mbante tryezën, tue i bërë me shëj që të këthehesh. Me një shqetsim në zemër, që ai vetë e quejti në vetvete qesharak, u-dá prej shokut dhe hyni aty mbrendë.

Gaspri rrinte më kambë mbas tryezës në krye të dyqanit.

"Po ti hajde ?" bëni miqsisht tue i shtri të dyja duert nga i riu. "Pse më hikën ? Ku je që s'vjen ? S'më ke gjá borxh..."

Qeshte tue i thënë këto fjalë. Ai të qeshun nuk i a zbutonte aspak ngursin e ashkes së synit, e cila rrinte përherë ngulë në një ftoftësi arenzi. Hollak, me flokë gati krejt të thim ndonse jo fort i shtym në mot, flitte me shpirt e me energji, por kumbimi i zânit ashtu si ashkja e synit qëndronte i ftofët edhe ndër fjalë më miqsore.

Hilushi u-ul në një ndejse para tryezës dhe nisi tue belbëzue të çfajsohesh për vonesën e asaj vizite së detyrëshme. Tregtari, pa u vù vesh çfajtimevet të tija, vijoi:

"A i mbarove krejt shkollët ? Të lumtë ! Sot po lypet, pra, dija. Jam gëzue shumë që ke gjetë një nëpunsi të mirë e të qetë. A e pi duhanin ?"

Hilushi mbështolli një cingare në kuti që ai i qiti para.

"Mue më fal që nuk ulem me ndejtë; e kam zakon të rrij më kambë".

Heshti sa grima, mandej prap nisi:

"Ti je djali i mikut më të ngushtë që kam pasë..."

Zani këtu i mori një tingull të çuditshëm përmallimi, por vetëm për një ças.

"Yt at (dritë pastë !) kur vdiq t'i la shumë ngatrrueshëm punët e shtëpis. Pat bërë disa gabime.... Nejsë ! Më fal se po të flas kështu. Flas për të mirën tande. E kam njëfarë të drejte; si thue ? Do punë, sa që përjashta, t'i kam rregullue; tjerat do t'i ndreqish vetë tash që u-këtheve. Dishroj që të vëshesh për fije një herë mirë: a po kujtohe ?"

Djaloshi e falnderoi pështjellueshëm. Ndiante vërtetë mirënjoftje për kujdesin që tregtari u kushtoi punëvet të tija kur ndodhesh tepër i ri në moshë e larg shtëpis, por i lëvizte përmbrenda edhe një dëll kundërshtar për mënyrë aspak të njomë me të cilën ai e përmendte emnin e t'et dhe nderënat e bame. S'dij çka kishte dhënë n'at ças mos me i pasë për detyrë ato falnderime që, pa ndonji arsye të caktueme, i dukeshin shumë të randa.

"Sa e ke rrogën ?"

Djaloshi çuditësh me vete për butësin me të cilën epte përgjegje, ndërsa në shpirt ndiesija kundërshtare i shndërrohesh n'urrejtje të hovshme.

Gaspër Tragaçi me fjalë të shkurta e të preme, e këshilloi sa të shpënzonte në muej për shtëpi, cilat nevojë të plotëson-te, cilat t'i lënte mangut dhe sa të ruente. Tue folë hove hove

sillte në kolet të fortë, bardh si bora, hekurosë më së miri, qafën e thatë, plot gjallëni dejsh të ngrehun, tash nga rruga mbas xhamit, tash gjatë dyqanit të gjënë e t'ulët deri në fund, ku mbas një banaku rrijshin në heshtje shëgertat. Si i tërhequn magnetikisht prej atij shikimi me feksime arenzi, edhe Hilushi i lëshoi s'yt mbi rafta e mbi banak mbushë me gjithëfarë mallnash, nëpër të gjitha skâjet e dyqanit plot e përplot me denga e me arkë, me sendet më të papajtueshme ndërmyjet tyne, q'prej shollit për këpucë deri në parmendë hekuri, grumbullue pa kurrnji kriter estetik, gati si me dhënë përshtypjen e një pasunije së pamasë që përbuz nevojën e rendimit. Krejt jetën i a kishte kushtue fitimit ai burrë i thatë, t'ânë dej, që flitite aty mbas asaj tryeze. Me mundime e me flí e me qëndresë të hekurt, tue nisë gati prej asgjâje, mrrijti dhe e kapërceu qëllimin me u-pasunue si ç'mos kushi. Nga skâji ke dritorja e parë e atij dyqani, gjithë ditën më kambë mbarështronte shtëpit, tokët e veta, tregtin e madhe e paret vendue gjithëkah me interesë. Veç nuk e gëzonte simpatin e qytetit; i përmbledhun, i vrashtë në fjalë me ata që b'âheshin nevoja e tij, gjallonte i veçuem në mes të gjâs së pamatun. Aspak koprrac për vete, pa fëmijë, gruen e shtëpin i mbante më së miri. Por rrallë fort ndihmonte tjetërkënd. Pak mendime ushqente në trû, por të sigurta e të përpikëshme. Për t'â jeta i shëmbullente një lufte, në të cilën më i zgjueti e më i zoti njehesh ai që fitonte më shumë të holla. Interesat shpirtnore s'e trazojschin; i dukeshin punë për natyra të ligshita, g'atohesh vetëm pyetja: sa ? Kjo mendsi që çfaqesh nëpër fjalë të tija, e turbullonte Hilushin. Aty n'at dyqan mbushë me mallna të kushtueshëm, para atij njeriu energjik me mendime e fjalë të preme, e ndiente veten si padashtas të vogël, të pazotsi e të pafuqi.

Këshillet e gjata tregtari kështu i përfundoi:

"Ruej sa më tepër që të mundesh. Roja, më ndigjo mue, roja e b'ân njerin të pasun. Të pasun e prandej të lirë. Pse, vare në vesh këtë fjalë që po të thom, veç ai që s'ka nevojë për të tjerë është i lirë..."

Ky aforizëm i papritun, shqiptue nga ai zâ me tinguj metalikë, i a shpartalloi djaloshit sigurin krenare të zakonshme. Ku e kishte thimthin shpotar kundra mendeve të ngushta që dishiret landore kryekëput robnojnë, ironin e prefet me të cilën në tryezë të kafes rrethue prej shokëvet përpiqesh me dërmue prej së largu trashanin e përfitimit të jetës së shumicës në qytet ? Mënyra e tij për t'a kuptue botën që i dukesh më e naltë se ajo e asaj shumice, aty i u-trand. E ndieu veten fajtuer para atij gjyqtari me kriteret paramune, që me s'yt depërtues e shikonte tue dashë të hetojë ndoshta në fytyrë të tij mundësit e ardhëshme në jetë. Sa vlerë mund t'i epte, ai pushtues pasunije që matesh me kút e njehesh me numra, pasunis shpirtnore, mbledhë prej ândërrtarit të rí mbi libra që mësojnë me përbuzë të hollat ? Bota e përmbrendëshme, krijue me mundime të gjata, ndërtaue copë copë në heshtje e vetmi, bota e bukur e

veçantë e tija që do të zbulohesh copë copë ndër vepra t'ardhëshme, u-terratis dalëngadalë n'at dyqan ku qarkullonte, tue depërtue për hundësh në shpirt era e posaçme e atyne mallnave të përziem. Nji dishir i stërfuqishëm me u-çue e me dalë, me hikë prej andej, e dridhi fund e maje. Por s'mujti me luejtë, ngujue aty prej nji pyetje së tregtarit.

"Më kanë thënë se di me qitë vjersha".

Hilushi i çoi sýt nga ai. Por n'at ças dikush hýni të blente diçka e mbet ajo fjalë ashtu e varun. Pat kohë në kët ndalim të shkurtë t'i mblidhte të gjitha fuqit e veta e me u-gatue për nji qëndresë të fundme. E kuptonte fare mirë taktikën e Gaspër Tragaçit.

"N'emën të nji urtije kallpe, tue kujtue se në mëson të vëhem për fiye në jetë e të gjëj lumain ashtu si e kupton ai, tash po më predikon e tash po më porosit mos të merrem me punë kote që s'qesin asnji dobí. Por kësaj here s'po e lã pa përgjegje !"

Arsyetimi aty s'punonte. Si mund t'arsyetohet me nji njeri që prej nji truporje së hyjnueshme të Fraksitelit përpiqet të nxjerri nji kambë për shkallën e vet të mermertë ?

Në realitet s'e ndiente veten të sigurtë. Ai dronte se njomsija e mendimevet të kullueta e të ndritëshme, ndrý ziliqarisht në fund të vetes, themel i botës së fshehët vehtjake në të cilën ai veçohesh të jetonte ndër çasa má muzikorë kur vikama e pështjellueshme e ndiesivet të dalldisuna harmonizohesh papritmas mbarështruve nga sçeptri i hollë i zânës që u-epte shfrim në këngë, ai dronte se njomsija e asaj bote shpirtnore nuk do të mujtte me e durue sulmin fyes të fjalëvet të trasha të tregtarit. Si me u-mprojtë, çka me dhânë përgjegje ? Shpëtimin e shifte n'ikje. Vetëm tue u-çue e tue dalë nga ai dyqan ku i merresh fryma e i turbullohesh mendja, mund t'a ruente të pacenueme shëjtnoren e ndritëshme të shpirtit skâjin hyjnuer, ku strukesh arsyeja má e çmueshme e krejt jetës së tij. Por do fjalë të tregtarit s'e lanë prap me luejtë vendit. Ishte ândërr a zhgjândërr ?

"Po, m'i kanë levdue do shkrime tueja... A e di sa m'âsht bâ qejfi ! Ka nevojë shumë vendi për këso gjânash: a po kujtohe ? Kemi mbetë mbrapa..."

Tallesh, apor flitite përnjimend ? Në zâ e në fytyrë Hilushi nuk hetoi asnji qëllim tallje. E u-çudit sa s'ka.

"Pse, a shef ti ? Të gjithë në botë e duen vendin e vet, veç nesh. S'ndiejnë këtu gjindja. Por duhet t'i bâjmë të ndiejnë me përdhuni. Dikur ndër né kishte njerëz má të nxehët për këso punësh. Atëherë, pra, s'kishte Shqipni e sot ka. Tash që ka, s'duem të dijmë për të. A po kujtohe ? Unë, për vete, nuk shof përparim në kët pikë..."

Hilushit nisi t'i brente zemra. Pse me e gjykue Gaspër Tragaçin, mikun e t'et, mbas fjalëvet të botës ? S'duhet kurr të ngutemi e të dënojmë nji njeri pa e njoftë mirë.

"Duhet që ju të rijt të punoni. Me folë, me predikue pa u-lodhë, a po kujtohe ? E me shkruë, sidomos ti që je i zoti. S'ka, duhet t'a mbajmë kët Shqipni, me i a mbushë mendën të madhit e të voglit që të përparojmë...."

"Ty të lumtë goja. Ishalla bëhet si thue ti. Por unë drue se kam rá mbrendë".

Hilushi çoi fytyrën nga ai në mënyrë pyetse.

"Po, po: drue se kam rá mbrendë. Eja e shif !"

Kaluen mbas banakëvet nëpër një derë që çelësh midis murit të mbrendëshëm të dyqanit. Djaloshi e ndoqi, mbushë me kureshtë. Kaluen nëpër një luginë t'errshme, plot arkë gjithënduer mase e kashuj të stivuem njëni mbi tjetrin, e u-ndalën ke një derë ode. Gaspri nxori prej xhepit një tubë çelsa, gjeti atë të bravës s'atyshme dhe e hapi. Hilushi i rrotulloi sýt e çmeritun. Ajo odë, mjaft e madhe, ishte plot me flamuj kuz-e-zí. Vinte n'at odë një erë e posaçme, erë topash pëlhure së ré grumbullue në një anë të mbyllun që s'merr ajr.

Në raftat der në tavan që rrethojshin katër zdatket e odës, tue lënë lirëshëm vetëm katrorin e dritores nga oborri mbas dyqanit, rrijshin pilue qinda paqetash të trasha mbështjellë në letër të verdhë. Letra e shkyeme vende vende lëshonte prej do paqetash sqepin e ndonji kindi të kuq. Disa gypa të gjatë qepë në beze shifeshin të mbështetun pingul për rafta. Hjedhë në një kand afër dritores dukesh të kuqt e një flamuri me shtizë veshë në kadife. Përmbante mija flamujsh ajo odë e errët. Vjershatari i rí, mësue qysh prej rinis má së parë me shndërrue ndiesít e pacaktueme në parafytyrime të gjalla mendoi: "Mija agimesh epopeje së kuqe fjetë në burgun e një kohe së mugët".

Humbi në një fluturim të vrikshëm mendimesh lirike. I ndodhte shpesh të harronte shqimit vendin ku gjindesh e rrethin në të cilin rrinte, i joshun si nga një muzikë e hollë zgjue vrik në fund të shpirtit nga do largësi ajrore ku rasa má parëndësi, e përshkueme nëpër shëndrita të dishirit poetik, merrte fytyrën e një aratiqe së mrekullueshme. I pá ata flamuj të shtjelluem në një dritë të gjallë fitoresh kumbore në krye të një kombi të lirë mbi udha plot brohorí t'ardhëmenis ku era e larit tymtonte e pastër drejt diellit. I pa ato shqipe të zeza tue u-lirue nga burgu i errët i një kohe së zezueme e tue rrahë flatrat nëpër ajrí të kuqe si engjuj drejtësiqe nga skájjet má të fshehuna të malevet e të fushavet t'atdheut.

"A shef si kam rá mbrendë ? Tue shpresue se nuk do të rrinte shtëpi pa marrë nga një, i porosita me turma. Por s'blén kurrkush. Më kanë mbetë pa u-shitë. Mjaft, pra, u a kam ulë çmimet".

Záni me tinguj metalikë e theu shortín e vegimit të largët ajruer. Një zemrim i hovshëm i u-gjinikue djaloshit përmbrenda. Donte të thonte diçka për t'a fye tregtarin; kërkoi me mend një të shame që t'i përshtatesh.

Gaspër Tragaçi, pa u-kujtue për shikim plot neverí që i flakuroi djaloshit, shkoi e mori një prej gypavet qepë në beze, nxori me kujdes një flamúr të mbështjellun, u-këthye nga Hilushí që qëndronte afër derës s'odës dhe nisi me e shtjellue cohën e mirë të tij me shqipe të zezë punue mjeshttrisht, tue e rrotullue ndër duer shtizën.

"Gjynah të jesi pa u-shitë ky farë malli !"

Ndërsa me dorën e majtë mbante shtizën, rroku me atë të djathtën një kind të pëlhurës së kuqe e i u-afrue djaloshit tue e ndukë.

"Shif sa cohë e mirë !"

Po të kishte vrejtë dy duer të ndýta tërbue n'epsh shtazarak tue u-shtrí nga trupi i një krijatyre së njomë e së dashun, përqethje má e rreptë s'do t'i a kishte tronditë mishin e shtatit. Befas e me rrëmbim i vërviti duert përpara e i a hoq pëlhurën tregtarit. Ky i ngërdhuci sýt.

Hilush Vilza tha me zâ t'ulët, por të ndezun:

"Mos e prek me ato duer !"

Tregtari, varë në çudí e pezmatim, bëni:

"Ke dalë mëç-a ? Çka të gjet ?"

Një ironí e thellë i shpërthente të riut ke buza.

"Bukur, besa, e paske mendue.... Hâni, ju mësues të rij, folni, shkrueni për atdhë: ku jeni ? S'po shiten aspak flamujt".

Gaspër Tragaçin e kishte ngrí çudija në vend. Djaloshi vijoi:

"Posi.... U-bá Shqipnija. Dalin të marrët e vikasin: Rrnoftë Shqipnija ! Ti, i mendshëm, përgjegjë tue bërtitë në kupë të qiellit: Rrnoftë, po ! E shpejt me porositë flamuj. Na shkyeju: rrnoftë ! e ti shit, bán pare tue tregtue mbi ndiesít tona. Lojë e bukur, por s'të ka dalë..."

Gaspër Tragaçi e lëshoi shtizën e u-afrue kërcnueshëm nga djali. Flamuri rá për tokë. Hilushí s'luejti vendit. Shikonte sýt e ftofët që lëshojshin shkëndija idhnimi. Tregtari u-ndal para tij.

"Mos t'ishte hatri i miqsis së moçme që kam me shtëpin tãnde, dij unë..."

I riu i a priti:

"Për hatër t'asaj miqsije tash qes bejta me t'u-shitë flamujt".

Me zâ që i dridhesh prej pezmit, tjetri i a këtheu:

"Po, zatí ti s'di veç të qesish bejta. Jeto me përralla, biru mbas ândrravet. Më vjen keq për gjindë tuej se tash i qet në rrugë të madhe, me çka po shof unë. Hajt, hajt, qit bejta e dueje Shqipnía: bejttat e Shqipnija kanë për të qitë në dritë".

U-afrue edhe má tepër e pëshpëriti si në një fishkullimë:

"U-shitën a s'u-shitën flamujt, qëndroi a s'qëndroi Shqipnija, unë kam mjaft, shyqyr me jetue: a more vesht ? E tash, jashtë..."

"Ngadalë...." i a priti djaloshi me t'egër e sýt i vetuen:

"dal vetë, s'është nevoja të më qitish jashtë ti. Por edhe një fjalë due me t'a thënë e të lutem vare në vesh si at këshill që më dhe parë në dyqan. Ti thue se jeton, por rrêhesh. Ti je shlye prej numrit të të gjallëvet qysh se je ndry në këtë dyqan mbushë me mall. Ky është vorri yt ! E sa për Shqipni, po të siguroj se do të qëndrojë. Prandej mos bân marak se edhe flamujt kanë për t'u-shitë krejt. Por rueje shpirtin tând mos t'ia shitish drejt".

E Hilush Vilza doli, lehtësue në zemër nga ai shkrim, për të thithë ajr të kulluet n'udhë, sepse era e atij dyqani i a merrte frymën.

P E R M B A J T J A

	Page	
1. DRUARI I GËZUESHËM	11	1
2. KLLUKA	11	1
3. TË FYEMET E NDERËNAT	11	2
4. DELJA	12	3
5. KASOLLJA E DHELPNËS	12	3
6. MIDHA	12	4
7. UJKU E KALI	12	4
8. HARUSHA MIRËNJOFTESE	12	5
9. SA POSHTË KA RA KATUNDI	12	5
10. UNAZA	12	6
11. ZELL E QINDRESE	12	6
12. S'E VLEN KECI MIJËN	12	7
13. PLAKA E DHIT E EGRA	12	7
14. MARIMANGA, KUNGALLA E BLETA	12	8
15. DIJA E MANDARINIT	12	9
16. NDEROJE PUNËN !	12	10
17. TRE QET E UJKU	12	11
18. TË VOBEGTIT	12	11
19. MA E MIRA POROSI	12	12
20. ZOGLA E DHELPNA	12	13
21. LUTJA E MBRAME E TIM ETI	12	13
22. DETYRA E DJELMVET	12	15
23. TË TRE MIQT	12	16
24. VIGANI EGOIST	12	17
25. DIELLI E HANA NË PASI	12	17
26. GJUHA	12	20
27. GJINDJA E VOBEGËT	12	21
28. QENT E SH'BERNARDIT	12	23
29. MJER KUSH S'E NJEF FATIN	12	24
30. NGACMIMI I MUSHKAJAVET	12	26
31. MIKU	12	29
32. SHPELLA E POLIFEMIT	12	30
33. DURRSI	12	35
34. KORÇA	12	40
35. LIQENI I OHRIT	12	41
36. GJIU I VLONËS	12	42
37. APOLONIJA	12	43
38. LIQENI I PRESPËS	12	44
39. GOJDHANË MBI TOMORRIN	12	45
40. BERATI	12	46
41. NJI KREMTYM N'ELBASAN	12	48
42. GJIROKASTRA	11	50
		51

	Page	
43. DITA E VERËS	52	
44. GJAHU I MAËSORËVET	53	"
45. PËRBUJTJA NDER MALET E SHQIPNIS	55	"
46. AKILI	56	"
47. SHKUMBINI	57	"
48. ATDHEU	58	"
49. TË PARËT TONË	59	"
50. MBRETNIJA E ILIRËVET	59	"
51. BESIMI I ILIRËVET	60	"
52. JETESA E ILIRËVET	60	"
53. LEKA I MADH	61	"
54. TEUTA	64	"
55. ROMAKËT NË SHQIPNI	65	"
56. PIRROJA	66	"
57. SHËSTIMI I PIRROS	66	"
58. SOLONI E KRESI	67	"
59. MENEN AGRIPPA	68	"
60. 28 MËNDOR	69	"
61. DITA E FLAMURIT	71	"
62. ALMISE TOKE	72	"
63. BUKA	73	"
64. TË GJETONIT E AMERIKËS	73	"
65. DIJA	76	"
66. BASHKIMI BAN FORCËN	77	"
67. NGJARJE NGA JETA E EZOPIT	78	"
68. PËRRALLAT E EZOPIT	80	"
69. SHPENDI	84	"
70. DEDALIJA E KATALLANI	86	"
71. GJYKATSI I HOLLË	91	"
72. NANA	93	"
73. TREGTAR FLAMUJSH	96	"